

Skeiv oslohistorie

Om forsidebildet:

Forsidebildet viser Kim Friele (1935–2021) og Wenche Lowzow (1926–2016) utenfor rådhuset i Oslo. De var et av de første parene i Norge som inngikk partnerskap i 1993. I 2009 ble partnerskapsloven erstattet av en ny felles ekteskapslov.

FOTO: ARNE WALDERHAUG/
BLIKK/SKEIVT ARKIV

Parole fra 1. mai-tog i Oslo, 1981.

FOTO: ARBEIDERBEVEGELSENS
ARKIV OG BIBLIOTEK

Utgitt av Oslo Museum, 2022

Oslo Museum
Postboks 3078, Elisenberg
0207 Oslo
www.oslomsueum.no

REDAKSJON:
Kristin M. Gaukstad
Lars Emil Hansen
Miriam Røsler-Nilsen
Vegard Skuseth

FOTOBEARBEIDING:
Interface Meda

UTFORMING/LAYOUT:
Interface Meda

Der ikke annet er oppgitt er bildene
fra Oslo Museums samling.

INNHold

Tone Hellesund	
Kvinneelskende pionerer	2
Hans Wiggo Kristiansen	
Byen i skyggen av byen	8
Runar Jordåen	
Kampen mot § 213	16
Maria Sundby	
Ole Trolldmyr (1888–1967)	25
Johanne Bergkvist	
Turistsjefen med dekknavn Smørblomst	34
Bjørn André Widvey	
Meter'n – Norges viktigste møteplass for skeivt uteliv	39
Inge Ås	
Nyfeminister, Lesbisk Bevegelse og Kvinnehuset i Oslo	48
Cathrine Telle	
Vi er de jentene mora di har advart deg mot	58
Daisy Sælen Hafstad	
Mer enn fjærboaer, paljetter og høyt hår	64
Leif Pareli	
Fra homotog til Pride Parade	72
Kim Fangen	
Vi dro alle til byen	82
Janne Wilberg	
Pissoaret som fikk nasjonal verdi	88
Frederick Nathanael	
Skeiv kuratering og kunstaktivisme i Oslos loft, kjellere og undergrunn	92

Forord

I år er det 50 år siden Straffelovens § 213 ble opphevet, som forbød seksuell omgang mellom menn. Dette er en viktig milepæl i utviklingen av likeverd, likestilling og demokrati i Norge. Sosialt og kulturelt rammet loven ikke bare homofile menn, men også lesbiske og andre skeive. Opphevelsen av loven kom ikke av seg selv, men ble kjempet fram av modige aktivister. Skam, usynliggjøring og undertrykkelse skulle bli til stolthet og likeverd.

Oslo har vært den viktigste møteplassen for skeive personer i Norge. Mange har kommet hit for å finne kjærligheten eller ta del i storbyens anonymitet og møtestedet. Byens størrelse og mangfold har muliggjort andre livsformer enn den heterofile kjernefamilien. Oslo har også vært et sted der møter mellom mennesker har gitt fellesskap og mot til å kjempe for samfunnsendring, og slik bidratt til å endre lovverk og praksiser.

Denne publikasjonen gir noen glimt av Oslos skeive historie, og er ett av museets bidrag til «Skeivt kulturår 2022», sammen med utstillinger og ulike arrangementer. Museet ønsker å takke alle som gjennom årene på ulikt vis har kjempet for skeives rettigheter, handlingsrom og levekår. Vi vil takke bidragsyterne til denne tekstsamlingen for kunnskaps- og erfaringsdeling, og Pride Art, Skeiv ungdom og Sfinxa for utstillinger og lærerikt samarbeid. Takk til Skeivt Arkiv for materiale og kompetanse. Takk går også til stiftelsen Fritt Ord, Bergesenstiftelsen og Kulturdepartementets gaveforsterkningsordning som har støttet denne publikasjonen, utstillinger og program på museet i tilknytning til Skeivt kulturår 2022.

Lars Emil Hansen, museumsdirektør

Kvinneelskende pionerer. De «nye kvinnene» og deres kjærlighetsforhold med andre kvinner

I tiårene rundt år 1900 var etablerte par bestående av to (middelklasse)kvinner et velkjent fenomen i Kristiania. Denne teksten vil si noe om betydningen av såkalte romantiske kvinnevennskaper for pionergenerasjonene av utdannede og selvforsørgende kvinner.

Sommeren 1909 var Agnes Mathilde Wergeland for første gang hjemme på besøk i Kristiania etter at hun emigrerte til USA i 1890. Hun var Norges første kvinne med doktorgrad, og fra 1902 var hun professor i historie og fransk ved Universitetet i Wyoming. Besøket i 1909 var en del av en reise til Norge og til England for å forsøke å komme til hektene igjen etter sykdom. I Kristiania bodde hun på hotell Hospitset i Rosenkrantz gate 1¹, og i spisesalen der møtte hun en annen av hotellgjestene, den kjente kvinnesakskvinnen Fredrikke Marie Qvam. Fru Qvam var svært begeistret over å ha møtt dr. Wergeland. Hun forsøkte å invitere henne med på utflukter til «[...] forskjellige vakkert beliggende og interessante institutioner tilhørende stat, kommune og ‘Norske Kvinders Sanitetsforening’». ² Det eneste hun

klarte å få henne med på var en tur til Gustav Vigelands atelier for å se på hans statue av Camilla Collett (som var kusinen til Wergelands far) og hans byste av Aasta Hansteen (som var en venninne av dr. Wergeland). Ellers forteller fru Qvam at dr. Wergeland var trett, og hun virket skuffet over sitt besøk i Kristiania. Hun «[...] var mest optat av tanken paa hurtigst mulig at naa tilbake til ‘The Doctor’s Inn’ og sine venner i Laramie». ³ Hun hadde imidlertid planer om å komme tilbake til Norges hundreårsjubileum i 1914. Dessverre ble dr. Wergeland syk, og 6. mars 1914 døde hun: «I sin kjære venindes armer, med et smil paa lepperne, vandret hun stille bort sigende: «Foruten dig hadde livet været mig umulig». ⁴

Livet hadde altså vært krevende for Wergeland. Skuffelsen over Kristiania

og hjemlandet og betydningen av intime kvinnevennskaper er to sentrale temaer i biografien om Agnes Mathilde Wergeland, skrevet i 1916 av Maren Michelet. Den «kjære venninnen» var Wergelands siste samboer, dr. Grace Hebard. De hadde sammen fått bygget seg huset The Doctor’s Inn, der Wergeland tilbragte sine siste år. I biografien blir hjemmelivet med Grace Hebard fremstilt som Wergelands trygge havn etter et slitsomt liv gjennom livets bølgedaler. Og det var altså hjemmelivet med Grace som Agnes Mathilde Wergeland lengtet tilbake til, Kristianasommeren 1909.

De nye kvinnene

De «nye kvinnene» er en betegnelse på de generasjonene av middelklasse- og overklassekvinner som i tiårene rundt år 1900 var med å kjempe

Avgangsklassen på Nissens guvernanteskole, 1878. Mathilde Wergeland er nr. seks fra venstre i bakre rekke.
UKJENT FOTOGRAF

fram, og som benyttet seg av, de store samfunnsendringene som gav kvinner mulighet til utdanning og til å leve økonomisk selvstendige liv. Svært mange av disse nye kvinnene var også kvinnesakskvinner, og opptatt av hvordan de, som nettopp kvinner, kunne være med å utvikle samfunnet i positiv retning.

Og Kristiania var full av slike kvinner i tiårene rundt år 1900. De arbeidet som lærerinner og skolebestyrerinner, som sykepleiersker, le-

ger og telegrafistinner, som selvstendig næringsdrivende både innenfor praktiske og kunstneriske bransjer, og i en rekke andre yrker. Mange av disse beveget seg i en verden som i stor grad bestod av andre ugifte yrkeskvinner, og de pleide omgang med disse både yrkesmessig og privat. Både kvinnesak, yrkeslivsforeninger for kvinner, religiøsitet og sedelighetssak innbød til foreningsliv og samvær.

Legene Kristine Munch og Louise

Mathilde Wergeland, Norges første kvinne med doktorgrad. Fra 1902 var hun professor i i historie og fransk ved Universitetet i Wyoming.

Isachsen var blant de første utdannede kvinnelige legene i Norge. De traff hverandre tidlig i studiedagene og var et par helt til Louise Isachsen (som ble Norges første kvinnelige kirurg) døde i 1932. Kristine Munch forteller om det begeistrede pionerlivet de levde, tett befolket av likesinnede kvinner:

Til fripoliklinikken i Trondhjemsveien trasket vi nesten hver dag for å lære barnesykdommer hos dr. Randers og kvinnesykdommer hos dr. Regine Stang. Til tuberkulosehjemmet på Grorud, til barneherberget «Trygg», til

Karl Johans gate i promenadetiden, ca. 1910.
FOTO: MITTET & CO.

pensjonatskolen på Høvik, til Eugenia Stiftelse blev vi knyttet som «faste læger». Med «Olafia» [frk. Olafia Johannsdottir] fulgte vi inn i Vaterlands kroker, med Slumsøstre til Grønland og Enerhaugen, med fru Bernstein, jødernes frk. Tonning, fulgte vi ut i jødekvartene o.s.v. – Louise Isachsen vikarierte for distriktslægen i

Enebak og Lillestrømmen, hospiterte på den gamle Fødselsstiftelse hos «Hippen», holdt kurser for lærerinner og foredrag på landsbygden. Vi deltok i studenterlivet, i kvinnelige studenter sangforening og «kvinnelige studenter kristelige forening», som begge var stiftet av oss, i lægemisjonens forening, i Santalmisjonens landsstyre, i medi-

sinsk selskap, i «Sebbelows stiftelse», i landskvinne-stemmerettsforeningen. Var medlem i 13 foreninger, derav i styret for de 6. Ja, vi hadde arbeide nok, og lykkeligere ungdom tror jeg ingen har hatt.⁵

Samtidig som det finnes mange skildringer av dette som en optimistisk tid,

med kvinner fulle av pågangsmot og entrepenørånd, omsluttet av viktige kvinnefellesskaper, møtte de nye kvinnene også sterk motstand. Både kategoriene «peppermøer» og «kvinnesakskvinner» ble både fryktet og karikert, og man var redd for at ugifte kvinner som krevde en plass i samfunnet ville forstyrre den naturlige kjønnsordningen. Motstanden artet seg både gjennom karikaturer og andre latterliggjørende framstillinger, men også praktisk og konkret gjennom at kvinner ble forsøkt holdt ute fra utdanninger, yrker og konkrete stillinger, at de fikk dårligere betalt enn menn, og at mange ikke ønsket å benytte seg av tjenestene til f.eks. kvinnelige leger.⁶

Agnes Mathilde Wergeland var en av disse nye kvinnene som hadde en enorm vilje til å skape seg en plass i verden, til å kjempe for å få utløp for evnene sine. Det kostet. Hun vokste opp på Gaustad asyl, alene sammen med moren som var oldfrue der. Hun fikk aldri mulighet til noen skikkelig universitetsutdannelse, og uten en økonomisk sterk familie i ryggen er det helt utrolig at hun klarte å få gjennomført en doktorgrad. Hun opplevde selv at hun var for radikal og for forut for sin tid til å få arbeid i Norge. Også i USA slet hun i ti år med

arbeidsledighet og med midlertidige og dårlig betalte jobber. Økonomiske bekymringer og opplevelsen av manglende anerkjennelse er temaer som går igjen i hele biografien.

Romantiske vennskap

En svært stor andel av disse nye kvinnene forble ugifte. Noen bodde sammen med foreldre eller søsken, andre bodde (i hvert fall deler av livet) på studenthjem, internat for sykepleiere eller i andre mer kollektive boformer. Og mange organiserte sitt privatliv rundt intimt samvær i «familiekretsen» av nære venninner eller med en utvalgt «hjertens kjær» venninne. Noen slike kvinnepar i Kristiania var altså Louise Isachsen og Kristine Munch, som først bodde på St. Olavs plass, men som senere bygget seg hus sammen i Holmenkollen. Legen Regine Stang (1865–1947) og lærerinnen Christiane Kamstrup (f.1862) bodde i Universitetsgaten 2, forretningskvinnene Anna Mossevig (1865–1905) og Mathilde Nordby (f.1852) bodde i Schweigaardsgate 50 med to pleiedøtre. Den store kvinnesakskvinnen Gina Krog var en del av den selvvalgte familien til Agnes Lie og Ellen Schiøtz, som drev gården Vegamot på Eidsvoll, og i Bærum drev Valborg

Osteproductentene Synnøve Finden (foran) og Pernille Holmen, ca. 1930.
FOTO: ESTHER LANGBERG

Løkeberg og Valborg Bjerke gartneri sammen. I sitt store hus på Kjelsås bodde osteprøductentene Synnøve Finden (1882–1957) og Pernille Holmen (1889–1961) sammen med Holmens datter, og for en kort og ulykkelig tid bodde barnebokforfatterinnen Lagertha Broch sammen med Maria Wang på Stortingsplass 7.⁷

Noen av disse samboerskapene var basert på praktiske overveielser og vennskap. Mange andre var helt

klart kjærlighetsforhold. Flere av disse pionerkvinnene opplevde også kjærligheten mellom kvinner som en rene- og mer opphøyet form for kjærlighet enn kjærligheten mellom mann og kvinne. Slike forhold forhindret heller ikke yrkesliv og selvutfoldelse slik som ekteskap med menn ofte gjorde. Kjærlighetsforhold mellom kvinner blir i dag forstått som lesbiske eller skeive. Slik ble de ikke forstått i denne perioden.

I biografien om Wergeland blir hennes evne til å knytte nære bånd til noen utvalgte kvinner løftet fram som en positiv egenskap. Og nettopp de intime vennskapene med andre kvinner var sentrale for å holde henne oppe gjennom alle prøvelsene. Og det var andre pionerkvinner hun ble tiltrukket av. I München-årene var hun forelsket i Elisabeth Winterhalter, som senere ble Tysklands første kvinnelige kirurg. I USA ble hennes første samboer Katharine Merrill, den første kvinne som fikk akademisk ansettelse ved University of Illinois, Urbana-Champaign. Og hennes siste samboer, Grace Hebard, var både kvinnesakspioner og akademisk pioner i Wyoming.

Internasjonalt er det skrevet mye om mange av disse intime kvinnevennskapene i tiårene rundt år 1900.

En av de nyere bøkene som tar opp tematikken er Eva Borgström og Hanna Winqvist sin antologi *Den kvinnliga tvåsamhetens frirum*. Her utforskes en rekke av kvinneparene i den svenske kvinnebevegelsen i perioden 1890–1960, og den betydningen disse parforholdene hadde for de involverte. Historikeren Wendy L. Rouse kommer i disse dager ut med boken *Public Faces, Secret Lives: A Queer History of the Women's Suffrage Movement* som tar for seg noen av de mange skeive kvinnene som var sentrale i den amerikanske stemmerettskampen. Rouse viser også hvordan både avvikende kjønnsuttrykk og sammekjønnskjærlighet er noe som har blitt forsøkt neddysset i historiefortellingen for ikke å ødelegge kvinnesakens rykte. Den støtten disse parforholdene kunne gi gjennom samliv og vennskap, var helt klart medvirkende til at mange av disse kvinnene orket å stå i de utsatte posisjonene de gjorde. Gjennom de intime kvinnevennskapene kunne de også bekrefte hverandre i det feministiske siviliseringsprosjektet mange så seg selv som en del av.

I samtiden ble seksualitet og pervertert seksualitet primært forbundet med menn og med kvinner fra andre samfunnslag. Respektable middel-

De nye kvinnene. Kontordamer i Den norske Remfabrik, 1898.
UKJENT FOTOGRAF

klasse- og borgerskapskvinner ble sjelden satt i forbindelse med den nye tenkningen om homoseksualitet som en spesiell mennesketype med en medfødt indre essens som oppstod i medisinske miljøer fra 1870-årene og framover.

De kvinnelige kjærlighetsforholdene kunne derfor i stor grad utspille seg uten å måtte forholde seg til spørsmål om umoral. Respektable kvinner ble i liten grad forventet å ha noe selvstendig seksuelt begjær, og sex og seksualitet var noe som ble forbundet med menn. Hva slike kvinner eventuelt skulle finne på med hverandre under dynene var ikke noe

som ble snakket om, eller noe som nødvendigvis trengte å italesettes. «Seksuell identitet» i moderne betydning var noe som et fåtall av disse kvinnene forholdt seg til, i likhet med de fleste andre av sine generasjoner. Antropologen Hans Wiggo Kristiansens arbeid viser at i Norge kunne selv enkelte mannlige par nærmest bli forstått ut fra en slik romantisk vennskapsforestilling helt fram til 1950- og 1960-årene.⁸

Kjærlighetsforhold mellom kvinner i denne respektable middelklassekonteksten ble bare sjelden tenkt på som noe som berørte «seksuelle avvik». Kjærlighetsrelasjonene var ikke en «hemmelighet» fordi man rett og slett ikke plasserte disse kvinnene inn i den hetero-homo distinksjonen som senere har blitt så kulturelt viktig og dominerende. Disse kvinneparenes skeivhet handlet derfor i samtidens øyne mer om brudd på kvinnelighetsnormer gjennom utdanning, yrkesliv og mangel på ekteskap, enn det at de inngikk i parforhold med andre kvinner.⁹

Denne teksten startet med Agnes Mathilde Wergeland. For henne ble Kristiania for trang og fordomsfull. Hun fant ikke livsvilkår der og følte seg tvunget i eksil. Hun var en av de mange nye kvinnene som nesten buk-

ket under, av mangel på penger og/eller moralsk støtte. Det var imidlertid ikke hennes forhold til andre kvinner som gjorde Kristiania umulig. Tvert imot gav Kristiania i denne perioden nye og uante muligheter for kvinneelskende kvinner og kvinner som ønsket å leve utenfor kjernefamilien. I tiårene utover på 1900-tallet og framover mot 1970-tallet ble den romantiske vennskapsforståelsen sakte, men sikkert erstattet av homoseksualitet og lesbisk identitet som forståelsesrammer. Det førte med seg både farer og muligheter, men det er en annen historie.

Tone Hellesund er professor i kulturvitenskap ved Universitetet i Bergen. For tiden er hun prosjektleder for NFR-prosjektet QUEERDOM, som forsker på skeive hjemmeliv og intimiteter i Norge 1842–1972.

Litteratur

Borgström, E. og Winkvist, H.M. (Red.) (2018). *Den Kvinnliga Tvåsamhetens Frirum: Kvinnopar i Kvinnorörelsen 1890–1960*. Stockholm: Appell Förlag.
Hellesund, T. (under publisering 2022). Sjælesamliv og romantiske vennskap. Agnes Mathilde Wergeland (1857–1914). I: Hundstad, Dag, Tone Hellesund, Runar Jordåen og Marthe Glad Munch-Møller (Red.). *Skeiv lokalhistorie. Kulturhistoriske perspektiver på sammekjønnsrelasjoner og kjønnsverskridelser*. Oslo: Nasjonalbiblioteket.
Hellesund, T. (2008). Queering the spinster. Single, middle-class women in Norway 1880–1920. I: *Journal of*

Homosexuality, vol. 54 (1/2) 2008, pp. 21–48. New York: Haworth Press.
Hellesund, T. (2003). *Kapitler fra singellivets historie*. Oslo: Universitetsforlaget.
Hellesund, T. (1996). On the Cultural Organization of Solitude. A single Woman at the Fin de Siècle. I: *Ethnologia Scandinavica. A Journal for Nordic Ethnology*, Vol. 26., s. 25–37.
Hellesund, T. (1995). *Al Min Længsel Og Uro...: Om Einslege Borgarskapskvinner Rundt århundreskiftet*. Universitetet i Bergen. Hovedfagsoppgave.
Kristiansen, H. W. (2004). *Kjærlighetskarusellen: Eldre homoseksuelle menns livsfortellinger og livsløp i Norge*. Universitetet i Oslo. Dr. avhandling.
Michelet, M. (1916). *Glimt Fra Agnes Mathilde Wergelands Liv*. Minneapolis, Minnesota.
Munch, K. (1932): Noen trekk fra 30 års praksis i Kristiania – Oslo. I: *Kvinnelige studenter 1882–1932*, utgitt av Norske kvinnelige akademikers landsforbund. Oslo: Gyldendal.
Rouse, W. L. (2022). *Public Faces, Secret Lives. A Queer History of the Women's Suffrage Movement*. New York University Press.

Noter

- 1 Dette var et respektabelt hotell, drevet av Diakonhjemmet, og adressen var Rosenkrantz gt 1.
- 2 Michelet 1916, s. 195.
- 3 Ibid.195.
- 4 Ibid. 274.
- 5 Munch 1932, s. 149
- 6 Hellesund 2003, s.139–178.
- 7 Hellesund 1995, 1996, 2003, s. 112–117.
- 8 Kristiansen 2004, s. 260.
- 9 Hellesund 2008.

Byen i skyggen av byen Oslo som fristed på 1950-tallet

Det vi i dag omtaler som åpne homofile, eksisterte knapt i Norge før 1970. Fram til 1972 var seksuelle forbindelser mellom menn forbudt etter norsk lov. Selv om forbudet sjelden ble håndhevet, bidro frykt for utfrysing og sosiale sanksjoner til å skape en homofil diskresjonskultur. Det ble utviklet strategier og frisoner for å leve ut skjult begjær. Blant annet oppstod det i byer som Oslo hemmeligholdte steder som ble brukt til erotiske møter mellom menn.

Natt på 1950-tallet

Det er en onsdagskveld i oktober, klokka nærmer seg ni. Birger har forlatt sin lille ungkarsleilighet på Frogner og vandrer nedover Professor Dahls gate, på høyre fortau. Der hvor gata munner ut i Bogstadveien ligger det en trafostasjon, ved siden av den ser han den mørke nedgangen til pissoaret. Etter å ha kastet et blick oppover gata, går han med raske skritt ned trappa. Det er ingen der nede. Et minutt seinere er han oppe på gata igjen og fortsetter vandringen i retning Bislett. I ytterkanten av Stensparken, nedenfor Fagerborg kirke, ser han den sylinderformede veggen med det runde, lokkformede taket som liksom svever halvmeteren over resten av bygningen. Ingen av de fire lampene i taket lyser. Han krysser

gata og forsvinner inn gjennom den smale inngangen. Han hører lyden av vann som sildrer nedover de tre urinalrennene langs søylen midt i pissoaret, og kjenner den svake eimen av urin i neseborene. Men heller ikke her er det et menneske å se. Kanskje er det for tidlig på kvelden? Han krysser nok en gang Sporveisgata og vandrer nedover Pilestredet. I muren ved Rikshospitalet ligger inngangen til nok et pissoar. Plutselig ser han tre yngre menn komme oppover Pilestredet. De ser beruset ut, og Birger tenker at det sikreste er å droppe Rikshospitalmuren i kveld. I stedet går han videre opp til det underjordiske pissoaret i Akersbakken. Det er mørkt der nede, men i det øynene venner seg til mørket ser han at det står en mann ved urinalet innerst i lokalet.

Pissoarer, parker og andre offentlige rom var viktige møtesteder for homoseksuelle menn på 1950- og 1960-tallet. «Kjærlighetskarusellen» – pissoaret nederst i Stensparken ved Fagerborg kirke – var et kjent sted for erotiske møter.

FOTO: RUNE AAKVIK

Mannen vender på hodet, og ser i hans retning. Birger stiller seg ved siden av ham, åpner buksesmekken og besvarer blikket.¹

Det å søke erotisk kontakt med andre menn på offentlige steder som pissoarer og parker, var en viktig del av mange homoseksuelle menns liv i perioden 1950 til 1970. I byer som Oslo og Bergen fantes det et intrikat nettverk av møtesteder i det offentlige rom hvor erotiske møter mellom menn kunne innledes. Mange menn gikk faste runder fra pissoar til pissoar, flere kvelder i uka. Sammen med enkelte parkområder, utgjorde sentrumspissoarene en slags skyggeby, en skjult infrastruktur som de aller fleste av byens beboere hadde liten eller ingen befatning med. Hvordan så denne infrastrukturen ut, og hvordan fungerte den i praksis? Hvilken betydning hadde erotiske kontakter på pissoarer og i parker for homofile menn som ble voksne på 1950-tallet?

Erotiske frirom i Oslo

Offentlige toaletter og pissoarer i Oslo er blitt brukt til erotiske møter mellom menn, i hvert fall så langt tilbake som på 1880-tallet.² På 1950-tallet fantes det en rekke av dem i Oslo sentrum. Disse stedene, som i den homoseksuelle sjargongen ble omtalt

som «tehus» (etter det engelske uttrykket teahouse), hadde stor betydning – både praktisk og symbolsk – for den generasjonen av menn som ble voksne på denne tiden. De forskjellige pissoarene eller toalettene ble som regel omtalt med navnet på den gata, plassen eller bygningen de lå i eller ved: for eksempel «Bogstadveien», «Tullinløkka», «Rikshospitalet» eller «Sagene kirke». Mange av stedene hadde i tillegg mer spesielle kallenavn, ofte med en humoristisk eller ironisk vri. «Kjærlighetskarusellen» var det runde pissoaret som fremdeles står i Sporveisgata ved Fagerborg kirke. «Allé-kjelleren» var det underjordiske pissoaret som lå på Thomas Heftyes plass ved Bygdøy allé. «Bel Amis» var et underjordisk pissoar ved Beyerbrua på Sagene. «Kolonialen» var toalettet i Kirkeristen, «Klagemuren» var ett av navnene på pissoaret i muren ved Deichmanske bibliotek.

Tidlig på 1950-tallet fantes det 10 offentlige toaletter og 35 urinaler i Oslo. Dette antallet holdt seg noenlunde konstant fram til midten av 1960-tallet. De betjente toalettene hadde åpningstid fra 7 til 24, mens urinalene var åpne hele døgnet. Selv om alle herretoaletter og pissoarer var potensielle møtesteder, gjorde

beliggenhet og arkitektur noen steder bedre egnet enn andre. Spesielt to forhold var av betydning: Hvordan de var situert i bylandskapet, og hvorvidt de var betjent eller ubetjent.

Urinalene/toalettene var stort sett av tre slag: de underjordiske, murene og husene. I tillegg kom de toalettene som var integrert i offentlige bygninger, for eksempel på Østbanen, Vestbanen og Majorstua stasjon. De underjordiske toalettanleggene ble bygget i de første tiårene av 1900-tallet. Hensikten med å plassere pissoarene under jorda var at de ikke skulle skjemme bybildet. De viktigste blant de underjordiske, sett fra et homoerotisk synspunkt, var «Tullinløkka», «Akersbakken», «Thomas Heftyes plass», «Professor Dahls gate», «Birkelunden», «Sagene kirke» og «Sagene bad». De underjordiske toalettene ga en viss beskyttelse mot å bli overrasket av utenforstående. Et annet aspekt som bidro til de underjordiske urinalenes popularitet, var at det som regel var mørkt der nede, også på dagtid. De elektriske lyspærene var ofte knust eller skrudd ut.

De viktigste blant murene var «Deichmansmuren» og «Rikshospitalmuren», men også toalettanleggene i Skansen (Rådhusgata) og på Youngstorget fungerte i noen grad som

I tillegg til pissoarer og parker har offentlige bad vært møtesteder for homofile menn.
ILLUSTRASJONSFOTO: A.B. WILSE

erotiske frirom. Også på østkanten fantes det pissoarer som var bygd inn i murer, blant annet på Galgeberg og i krysset mellom Herslebs gate og Vahls gate. Murene hadde mye til felles med de underjordiske urinalene: Også de var romslige og ofte mørklagt ved at lyspærer ble knust eller skrudd ut.

Husene var pissoarer som lå på gateplan. Disse var av mange forskjellige slag. Enkelte var små støpejern- eller betongkonstruksjoner, som i motsetning til de underjordiske toalettene

og murene sjelden ga plass til mer enn to personer. De viktigste ser ut til å ha vært «Kjærlighetskarusellen» og pissoarene på Sankthanshaugen og Dæle- nenga, men også de små pissoarene ved Schous bryggeri, Kampen kirke, Kampen park og på bryggene nedenfor Gamle Losjen og Akershus festning fungerte som møtesteder. Andre pissoarer på gateplan var romsligere og mer skjermet for innsyn. Dette gjaldt for eksempel husene ved Frogner stadion, i det sørlige hjørnet av Frognerparken

(ved Frogner plass) og pissoaret ved dyrehospitalet Cheval i det gamle Vika. Disse stedene ser i stor grad ut til å ha fungert på tilsvarende måte som de underjordiske og murene.

En del pissoarer ble i avisartikler på 1950-tallet og tidlig på 1960-tallet eksplisitt knyttet til homoseksualitet. I artikkelen «Tullinløkka ved natt»³ beklager en ferieansatt ved bensinstasjonen på Tullinløkka seg over de skandaløse forholdene på det underjordiske toalettet i nærheten. Han forteller levende og nokså utilslørt om hva han har hørt og sett av homoseksuelle forbindelser på toalettet, blant annet om en eldre herre som hadde kommet uforvarende over fire unge menn som sto og «holdt på med hverandre» nede på toalettet. Artikkelen avsluttes med en appell til myndighetene om å «stenge hele greia» eller erstatte den med en «overjordisk» innretning. Selv om artikler av denne typen kan ha virket avskrekkende og opprørende på folk flest, bidro de sikkert også til å spre kunnskap om hvilke pissoarer som var homoseksuelle møtesteder. Politiet hadde også oversikt over disse stedene. Birger, som er beskrevet i innledningsfortellingen, forteller at han noen ganger opplevde å bli innbrakt av politiet som plutselig kunne

komme inn med en kraftig lommelykt som lyste opp det mørklagte pissoaret i hoftehøyde. Da kunne alle som var inne på toalettet, bli kommandert ut og kjørt direkte til politistasjonen i Møllergata 19. Etter et par timers venting ble de sluppet fri igjen.

Parkområder og natterunder

Blant grøntområder som tjente som erotiske frirom, sto Frognerparken i en særstilling. Flere informanter pekte på at Frognerparken var det reneste valfartsstedet for menn som søkte erotisk kontakt med andre menn, spesielt i perioden før Frognerbadet ble anlagt i 1956. Fire faktorer ser ut til å ha hatt betydning for Frognerparkens popularitet. For det første var parken sentralt beliggende i gangavstand fra Oslo sentrum. For det andre var den åpen også på nattestid. «På verdensbasis er det jo sjelden at en så stor park er åpen om natten,» fortalte en syttiårig homofil mann som selv var en flittig bruker av parken på 1950-tallet. For det tredje var det i utkanten av parkområdet relativt store busk- og skogsområder som ga muligheter for seksuell utfoldelse. I den homoseksuelle sjargongen ble Frognerparken spøkefullt omtalt som «bushen». For det fjerde var det to urinaler i parken, som begge var populære.

Oscar, en annen eldre mann, fortalte meg om sine aftenturer i Frognerparken på 1940- og 50-tallet. Som regel hadde han spasert inn i parken fra Frogner plass, og var først innom pissoaret som lå i hjørnet av parken. Deretter fortsatte han innover mot Herregårdskroen og oppover mot Vigelandsbroen. «Så var det turer frem og tilbake på Vigelandsbroen da, vet du.» Hvis han oppnådde øyekontakt med en mann, satte han seg gjerne på en benk og ventet til den andre kom bort til han. Hvis så skjedde, gikk de gjerne sammen bort til det tett bevokste området i den nordvestlige enden av parken. Det kan se ut som om de mest populære parkområdene var de som lå i nærheten av pissoarer, som Vår Frelzers gravlund, Sofienbergparken og Stensparken. I motsetning til toalettene og urinalene ble parkene i liten grad benyttet som erotiske frirom i vinterhalvåret.

Sosiologen Arne Nilsson beskriver det homoseksuelle livet i Göteborg rundt andre verdenskrig nettopp som et uteliv: Mesteparten av den erotiske kontakten mellom menn fant sted utendørs, og hjemmet var sjelden et sted for erotikk.⁴ Også i Oslo gikk mange norske homoseksuelle menn faste runder fra det ene erotiske frirommet til det neste. Gater og

plasser som bandt de ulike erotiske frirommene sammen, var kjent som «strøk» (det som i dag omtales som cruisingområder), og var steder hvor man gjennom blikk-kontakt og diskrete tegn kunne oppnå kontakt med forbi-passerende.

Selv om de erotiske møtene i regelen skjedde uten at personlig informasjon ble utvekslet, ble de også til tider ledsaget av en invitasjon med hjem til en hybel eller leilighet. Enkelte mer velstående menn hadde egne ungkarsleiligheter, og kunne invitere med seg menn de møtte på i de erotiske frirommene. Finn flyttet fra Fredrikstad til Oslo rundt 1950 og hadde sin første seksuelle kontakt med en mann han møtte i Slottsparken. Han ble med mannen hjem, men hadde ikke mer kontakt med han siden. Kort tid seinere ble Finn oppmerksom på Frognerparken og pissoarene i sentrum: «Og det skulle være hemmelig, så du var jo redd. Og så traff du noen etter hvert – det var liksom noen som holdt åpent hus.» Det var gjerne menn med egne leiligheter som åpnet hjemmet sitt for andre homoseksuelle menn. Selv bodde han på hybel på denne tiden, og hadde vanskelig for å be folk hjem på grunn av hybelvertinnen.

Frognerparken har en lang tradisjon som homoerotisk frirom. Dette har blant annet sammenheng med parkens sentrale beliggenhet og at den har vært åpen kvelds- og nattestid. I tillegg har parken flere steder tett vegetasjon som ga muligheter for seksuell utfoldelse, ca. 1970.

FOTO: HENRIK ØRSTED

Trafikk over klassegrenser

Flere av pissoarene ble assosiert med bestemte kategorier av menn som enkelte fant spesielt attraktive. På Østbanetoalettene kunne man for eksempel komme i kontakt med menn fra landsbygda eller fra mindre steder. «Der gikk bønda», mente en homofil mann, født på midten av 1930-tallet. Pissoarer på Oslos østkant var ettertraktet også blant homoseksuelle menn fra vestkanten, fordi man der kunne treffe arbeiderklassmenn. De ble gjerne sett på som mer maskuline og attraktive. Det samme gjaldt pissoarer i havnestrøket, hvor man kunne møte sjøfolk og bryggearbeidere. Enkelte forteller dessuten at visse pissoarer hadde ulikt klientell på dagtid og kveldstid. For eksempel var Deichmansmuren kjent som et sted hvor tenåringsgutter prostituerte seg rundt lunsjtider. Om kvelden og natten, derimot, tok den ordinære (betalingsfrie) pissoartrafikken over.

Det er påtakelig at mange av de mest brukte pissoarene lå så å si på grensen mellom øst- og vestkanten av Oslo. Hvis det stemmer at klasselinjen ikke gikk langs Akerselva, men snarere langs Akersgata og nordover langs Vår Frelzers gravlund og den nåværende Uelands gate opp til Sagene, danner mange av Birgers stoppesteder

punkter langs denne linja. Sentrum øst for Akersgata ble også regnet som arbeiderstrøk.⁵

Det å bli værende for lenge på ett og samme pissoar, eller å bli sett flere ganger på samme sted den samme kvelden, kunne virke påfallende og avsløre at man ikke var der i «naturlig» ærend. Det er også interessant at menn sto og hang på gata mellom ulike møtesteder, og at man tipset hverandre om hvor man burde eller ikke burde gå. Dette viser at i hvert fall en del av mennene som søkte erotisk kontakt på pissoarene kjente hverandre, og utgjorde et slags fellesskap. Selv om det å møte fremmede var en viktig side ved trafikken rundt parker og pissoarer, var det en «hard kjerne» av homoseksuelle menn som til stadighet støtte på hverandre på sine vandringer rundt i bylandskapet.

Kristian var født tidlig på 1920-tallet, og var mesteparten av sitt voksne liv bosatt i en mindre by på Østlandet. I årene rett etter andre verdenskrig reiste han mye til Oslo og København, hvor han hadde homoseksuelle venner som han bodde hos. Han kunne imidlertid ikke tenke seg å ha erotiske relasjoner med de homofile vennene sine: «Jeg hadde slett ikke lyst på dem erotisk, for å si det rett ut. Nei, jeg hadde mer lyst på de mer primitive

gutta. Ja. De var veldig all right som venner disse her, men jeg syns liksom de var litt for, ja, glattskurte, hvis du skjønner.»

Kristian hadde lett for å få kontakt med bryggesjauere og andre menn i typiske arbeideryrker, men innrømmet at han mange ganger ikke våget å gjøre direkte erotiske tilnærmelser til slike menn på gata eller på et toalett. «Du kunne risikere å få den (knytter neven og holder den opp foran ansiktet), vet du. Du visste ikke riktig det.» Hans seksuelle relasjoner var klart avgrenset fra den sosiale omgangen med homoseksuelle venner. De attråverdige mannfolkene, menn av bryggesjauertypen, var ikke å finne blant vennene hans. «Før – sånn i femtiårene – forbandt du egentlig ikke sanne maskuline, tøffe gutter med å være homofil,» sa han.

Pissoarene på østkanten ble ofte foretrukket av homofile menn bosatt på vestkanten, mente Kristian: «Frogner-typene» hadde nok sosial omgang med hverandre, men han trodde ikke at de hadde seksuelt samkvem: «Nei, de var for like, tror jeg.»

Å komme inn

De seksuelle møtene som er beskrevet over, kan virke kyniske og ensomme. Hva med nærhet og romantisk kjærlighet mellom menn, fantes ikke det

Forbudt kjærlighet? Pissoaret på Christiania torv, fotografert rundt 1915. På baksiden av fotografiet er det skrevet: «Dette maa du ikke vise frem til nogen, for som du ser (,) det er jo ikke no pent bilede.»

UKJENT FOTOGRAF

på 1950-tallet? Hva med vennskap, fortrolighet og samhold homofile imellom?

Selv om det utvilsomt var mye ensomhet og frykt, er det uriktig å oppfatte diskresjonskulturen og de erotiske frirommene som en negasjon av homoseksuell identitet og nettverksbygging. I en tid da homoseksualitet var praktisk talt usynlig, fungerte erotiske frirom som inngangsporter til en skjult verden knyttet til barer og privat selskapelighet. Veien inn i homoseksuelle vennskapsnettverk gikk ofte gjennom kontakter opprettet

på pissoarerer eller i parker. Samhandling i erotiske frirom ledet til etablering av nye (og opprettholdelse av gamle) vennskapsrelasjoner.

Den svenske sosiologen Benny Henriksson har pekt på at den sentrale begivenheten i (svenske) homoseksuelle menns liv på 1940- og 1950-tallet var å komme inn i en parallell, homoseksuell verden, snarere enn å komme ut overfor familie, venner og arbeidskollegaer. De eldre mennene han hadde kontakt med, beskrev dette miljøet som en skjult familie av likesinnede.⁶ For mange

norske menn som ble voksne i perioden under og rett etter krigen, var det nettopp de erotiske frirommene som var den magiske døren inn til det homoseksuelle livsrommet. Det var ofte på urinaler i Oslo sentrum at de for første gang kom i berøring med noe som kan karakteriseres som et homoseksuelt miljø eller fellesskap. Mange av mennene fortalte om seksuelle relasjoner med jevnaldrende kamerater allerede i 10–12-årsalderen. Men det var først i samband med besøk på urinalene at de ble klar over at det fantes en «skjult» verden rett under, eller bak, Oslos fasader.

Selv om omgangen på slike steder var nokså upersonlig, og de fleste deltakerne ikke ønsket å gi sin identitet til kjenne, resulterte enkelte slike møter i utveksling av kunnskap eller etablering av mer varige bånd. Sirkulasjonen (eller «trafikken» som det het i datidens homosjargong) på og rundt pissoarene, parkene og de offentlige badene, fungerte som en slags sentrifugalkraft som trakk menn og gutter inn i de skjulte sosiale nettverkene. Mange eldre homofile menn kunne fortelle at de nærmest uforvarende hadde kommet i kontakt med det homoseksuelle miljøet på pissoarerer og parker, og at det var deres første egentlige møte med homoseksuali-

teten. På den måten kunne en mann, spesielt hvis han var ung og attraktiv, bli trukket inn i mer ivaretagende vennskapsnettverk.

Det gjaldt også for den mannen som er modell for Birger i innledningsfortellingen. Det var gjennom kontakter på pissoarerer at han kom i kontakt med sine første homofile kamerater, og det var der han for første gang møtte den mannen han innledet et mer enn ti år langt parforhold til. En annen intervjuperson ga følgende svar da jeg spurte om han ble kjent med andre homoseksuelle menn i perioden før opprettelsen av Det Norske Forbundet av 1948:

«Pissoarer, pissoarer. Og beslektede steder. Men det var vel det. Ikke sant, jeg gikk på pissoarer en kveld, og så møtte jeg en der. Og så møter jeg deg, ikke sant, sammen med han, og så [...] Og det var liksom en godtatt ting det. Jeg mener, det var bare slik det. Man spør jo ikke egentlig: Hvordan lærte du han å kjenne? Ja, ja, man kunne jo alltid spørre om det, altså. Men det var ofte det gikk via pissoarer.»

Pissoarene og parkene ble gradvis mindre betydningsfulle som inngangsporter til vennskapsnettverk utover på 1960-tallet, og slike steder ser ut til å ha hatt mindre betydning for tilknytningshistoriene til menn

som ble voksne på 1960- og 1970-tallet, enn for menn som ble voksne i de foregående tiårene. Dette gjorde også at disse møtestedene fikk en mer problematisk status innad. Tidligere var det en slags kontinuitet mellom den sosiale kompetansen som en person tok i bruk i frirommene, og den kompetansen som var påkrevd i venne-nettverkene: I begge tilfeller gjaldt det å utvise diskresjon. Nå ble motsigelsen mellom hemmeligholdet rundt de erotiske frirommene og den åpenheten som ble forventet i andre deler av homomiljøet, stadig mer prekær. Det skyldtes ikke minst innsatsen til organisasjonen Det Norske Forbundet av 1948, som startet sin virksomhet i Norge tidlig på 1950-tallet. Men det er en annen historie.

Hans Wiggo Kristiansen er sosialantropolog og har skrevet doktorgrad med utgangspunkt i livsfortellingene til eldre homofile og bifile menn. Kristiansen jobber nå som førsteamanuensis og faggruppelider ved OsloMet – storbyuniversitetet.

Artikkelen er tidligere publisert i Camilla Vandvik (red.): Si meg hvem du elsker ... Oslo Museum, 2009.

Noter

- ¹ Beskrivelsen av Birgers runde er fiktiv, men baserer seg på beretningen til én av de 23 eldre homo- og biseksuelle mennene som artikkelforfatteren intervjuet i årene 1999–2001. Forskningsprosjektet ble finansiert av kjønnsforskningsprogrammet til Norges Forskningsråd, og er nærmere beskrevet blant annet i doktoravhandlingen *Kjærlighetskarusellen* (Kristiansen 2004) og boka *Masker og motstand* (Kristiansen 2008). «Birger» og de øvrige navnene som brukes på intervjupersoner er pseudonymer.
- ² Jordåen 2003: 50–51. Se også Rian 2001.
- ³ Dagbladet 11. september 1951.
- ⁴ Nilsson 1998.
- ⁵ Kjeldstadli 1990: 45.
- ⁶ Henriksson 1995: 204.

Litteratur

- Henriksson, Benny 1995. *Risk factor love. Homosexuality, sexual interaction and HIVprevention*. Stockholm: Institutet för sociala studier.
- Jordåen, Runar 2003. *Frå synd til sjukdom? Konstruksjonen av mannleg homoseksualitet i Norge 1886–1950*. Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Bergen.
- Kjeldstadli, Knut 1990. *Oslo bys historie. Bind 4. Den delte byen. Fra 1900 til 1948*. Oslo: Cappelen.
- Kristiansen, Hans W. 2004. *Kjærlighetskarusellen. Eldre homoseksuelle menns livsfortellinger og livsløp i Norge*. Doktoravhandling i sosialantropologi, Universitetet i Oslo.
- Kristiansen, Hans W. 2008. *Masker og motstand. Diskré homoliv i Norge 1920–1970*. Oslo: Unipub.
- Nilsson, Arne 1998. *Såna & riktiga karlar. Om manlig homoseksualitet i Göteborg decennierna kring andra världskriget*. Göteborg: Anamma Böcker.
- Rian, Øystein 2001. «Mellom straff og fortieelse. Homoseksualitet i Norge fra vikingtiden til 1930-årene». I: Marianne C. Brantsæter, Turid Eikvam, Reidar Kjær og Knut Olav Åmås (red.): *Norsk homoforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.

Kampen mot § 213

§ 213 i Straffelova sa at om seksuell omgang – «utugtig omgjængelse» – fann stad mellom menn, kunne dei straffast for dette med inntil eitt års fengsel. Paragrafen blei ståande heilt til 1972. Men kva veit me nærmare om denne paragrafen?

Ein laurdag i slutten av april 1934 var framsida av Arbeiderbladet sitt helgebilag «Lørdagskvelden» pryda av overskrifta «Gatens levebrød» og – i nokre mindre typar – «Sodomittene og deres samlingssteder».¹ Over heile sida og med framhald inne i avisa, kunne lesarane følgja journalisten i følgje med ein politimann på spasertur frå politistasjonen i Møllergata 19, via Jernbanetorget og opp Karl Johans gate.

Språket er levande og representerer ein moderne featurejournalistikk med vekt på inntrykk og stemningar, slik at me formeleg føler at me er med på ferda gjennom hovudstaden denne litt kjølige vårkvelden. Politimannen var ein del av den såkalla sivilpatruljen, som hadde som føremål å komma nær innpå dei gruppene ein ønskte å ha oppsikt med: Det gjaldt i følgje betjenten ulike undergrupper av byens lause fuglar, og på veggen peikte han særleg ut prostituerte kvinner for Arbeider-

bladet sin journalist. Politimannen var i sivil, noko som gjorde arbeidet med å halda oppsikt lettare. Samtidig var det openbert at mange av dei prostituerte kvinnene han møtte på gata var fullt klar over kven han var. Undervegs bad han nokon av dei å trekka vekk frå gata, og minna dei om forboda mot både lausgjengeri og mot å innby til offentleg utukt. Men, la han til, patruljen hadde også oppsyn med andre grupper som tedde seg slik på gata at det kunne vekka «offentlig forargelse», deriblant dei han kalla «homo-seksuelle» eller «sodomittar». Etter å ha passert Stortinget stoppa betjenten opp ved Grand Hotel, og fortalde:

Over der på hjørnet ved kiosken er et av samlingsstedene for sodomittene [...]. Jeg kan ikke opdage noen av de kjente ansiktene der nettopp i kveld. Men ofte er det hele flokker av dem som står der og henger eller sitter på benkene ved

*Studenterlunden. Det er for koldt i været enda til at det er mange av dem å se ute, men når det lir ut i mai blir det nok flust op av dem. De er jo i almindelighet lett å peke ut både ved sitt særpregede utseende, måten å snakke på, og i det hele ved sitt feminine vesen.*²

Saka var rikt illustrert med avisas faste teiknar Asbjørn Aamodt sin karakteristiske strek, og ein av teikningane er openbert meint å førestilla to eksemplar av typen.

Politimannen kunne fortelja at ein annan samlingsstad for desse var «den lille parken på hjørnet av Munchs gate og Clausens gate». Der var det ofte eit yrande, men ikkje nett appetitteleg liv sommarkveldane, og det same gjaldt det underjordiske offentlege toalettet på Tullinløkka. Temperaturen gjorde at dette klientellet no heldt seg mest innandørs, på enkelte restaurantar i sentrum «hvor 'livet' i så henseende

To av dei omtalte «sodomittane» slik Asbjørn Aamodt teikna dei.
FOTO: ARBEIDERBLADET, 28. APRIL 1934/ARBARK

har utviklet sig temmelig sterkt i den senere tiden», sa politimannen.

Om fleire av dei hadde vore ute i det fri denne kvelden, hadde me kanskje fått eit hint om kva politiet hadde av verkemiddel mot denne gruppa. Blei dei åtvara på same måte som dei prostituerte? Og kva risikerte dei? § 213 i Straffelova sa at om seksuell omgang – «utugtig omgjængelse» – fann stad mellom menn, kunne dei straffast for dette med inntil eitt års fengsel. Paragrafen blei ståande heilt til 1972. Men kva veit me nærmare om denne paragrafen?

Eidsvolls plass, med kiosken på hjørnet av Rosenkrantz gate, ca 1935.
FOTO: ABELS KUNSTFORLAG

Straff og likekjønna seksualitet
Forbod mot slike forhold hadde ein hatt i Noreg sidan mellomalderen, og frå 1600-talet til 1842 hadde det endåtil vore dødsstraff.³ Når landet i 1902 skulle få ei splitter ny og moderne straffelov, blei forbodet formulert i lovas § 213, som i tråd med tradisjonen også forbaud sex mellom menneske og dyr. Paragrafen hadde likevel ein modifikasjon ved at det sto at han berre skulle brukast når «almene hensyn» kravde det. I praksis betydde det forhold der «offentlig forargelse» var vakt og tilfelle

der det var snakk om «[f]orførelse av unge mennesker». Bakgrunnen var at ein ønskte minst mogleg snakk og omtale av denne typen handlingar, noko ein frykta ville vera resultatet av for mange offentlege rettssaker.⁴

I praksis innebar dette at det kom til få domfellingar etter § 213. I tidsrommet 1905–1950 er det snakk om total 119 menn som blei dømde. Av desse var 34 aleine dømd som resultat av ei sak rulla opp av bergenspolitiet på slutten av 1930-talet.⁵ I denne saka, og i ein del av dei andre sakene, var dei

same mennene i tillegg funne skyldige i seksuelle overgrep mot mindreårige gutar (under 16 år).

Med så låge tal – er det openbart at politiet ikkje prøvde å få alle dei ansåg som «sodomittar» som oppheldt seg på Karl Johans gate, på hjørnet Munchs gate og Claussøns gate og på Tullinløkka dømd etter paragrafen. Av dei svært få dømde på 1930-talet i Oslo, er det berre ei sak som kom opp som resultat av direkte observasjon fra politiet; det gjeld to menn som blei tatt *in flagranti* på offentleg stad.⁶ Eksistensen av paragrafen har, som me skal komma tilbake til, like fullt *bidratt til* at politiet kunne gripa inn med andre midlar.

Diskresjon før 1950

På byrjinga av 1900-talet foreslo enkelte psykiatrar oppheving av § 213, fordi dei såg homoseksualitet som ein medfødd anomali eller sjukdom, ikkje som kriminelle handlingar som let seg forhindra ved eksistensen av ein straffetruksel.⁷ Men like utbreidd innan profesjonen, var synet om at homoseksualitet i mange tilfelle var noko ein kunne *bli* om ein blei påverka i denne retning i ungdomsåra opp til cirka tjuårsalderen. Denne oppfatninga har seinare blitt kalla «forføringsteorien».

På 1920-talet foreslo Straffelov-

komiteen, som hadde i oppdrag å sjå på sedelegheitsbrotsverka på ny, i tråd med forføringsteorien at seksualitet mellom menn over 21 år skulle vera heilt lovleg, men at sex med nokon under denne alderen skulle vera straffbart (då utan avgrensinga om «almene hensyn»). Regjeringa var ikkje samd i dette, og paragrafen blei ståande slik han var.

I praksis var det likevel i hovudsak slik at dei få som blei dømde etter § 213 var menn over 21 år som hadde hatt sex med gutar mellom 16 og 21 år. Seksuelle forhold/overgrep mot mindreårige gutar under denne alderen blei ramma av andre paragrafar (bl.a. § 196 og § 212).

Sjølvs om homoseksualitet særleg på 1930-talet så smått var i ferd med å bli eit kjent begrep for norske avislesarar, var det framleis eit tema som var relativt lite omtala og debattert. At nokon tok til orde mot straff og for større aksept, var svært sjeldan. Eit unntak er læraren og forfattaren Alf Martin Jæger frå Alta som i 1928 skreiv eit lesarinnlegg i Dagbladet for avkriminalisering.⁸ Eit anna er legane Karl Evang og Torgeir Kasa, som gjorde det same i ein artikkel i *Populært tidsskrift for seksuell opplysning* i 1932.⁹

Under andre verdskrig blei det av okkupasjonsmakta og norske NS-

styresmakter tatt til orde for ei innskjerping av § 213: dei meinte at alle tilfelle av sex mellom menn måtte vera straffbart. Endringa blei likevel aldri ein realitet, og § 213 blei faktisk brukt endå mindre no enn før. Me kjenner til nokre få menn som blei dømde etter tysk lov, det var anten tyskarar stasjonert i Noreg eller norske menn som hadde sex med dei.¹⁰

Møtestadene som ein kunne lesa om i Arbeiderbladet i 1934, var ein del av ein større infrastruktur av parkar og pissoar der ein kunne møtast i nattas mulm og mørke.¹¹ Sjølvs om forkinga er mangelfull, er det mykje som tyder på at desse kontaktpunkta slett ikkje blei svekka under krigen. Den unge juristen Dermot Mack (1914–2001) framheva seinare i eit intervju tvert om at det skjedde ei oppblomstring rundt desse «erotiske oasisane».¹² Og det var i ly av den mørklagde hovudstaden han sjølv først kom inn i det han kalla ein «krets» av andre som følte som han.

Kampen om § 213 på 1950-talet.

I 1950 blei den organiserte norske homorørsla grunnlagd på eit av romma på Bislet hospits i Oslo.¹³ To år etter blei den nemnde Dermot Mack vald til formann av organisasjonen, Det norske forbundet av 1948 (DNF-48). Etableringa var ei medverkande årsak

til at spørsmålet om § 213 no kom opp til diskusjon igjen, og i 1953 la Straffelovrådet fram eit forslag til endring som på mange vis likna det som hadde blitt lagt fram på 1920-talet: ein høgseksuell lågalder for homo- enn

heteroseksualitet. I tillegg tilrådte dei reguleringar som tydeleg var mynta på DNF-48: homofile organisasjonar måtte ved sine arrangement hindra at personar under 21 år oppheldt seg «i eller utenfor lokalet». Og det skulle

Bislet Hospits i Dalsbergstien 21, på hjørnet av Pilestredet, fotografert i 1972.

FOTO: LEIF ØRNELUND

vera forbode å annonsera for møte eller samankomstar i slike organisasjonar i blad eller tidsskrift som blei selde til andre enn faste abonnentar.

DNF-48 engasjerte høgsterettsadvokat Johan Bernhard Hjort (1895–1969) som den som fronta saka eksternt, medan den jussutdanna formannen Mack arbeidde i kulissane og skaffa til vege argument og ekspertfråsegner. Forbundet argumenterte for at det ikkje var nokon grunn til å ha ein høgseksuell lågalder for homo- enn heteroseksualitet. Forføringsteorien sto særleg sterkt innan psykiatrien, og ein av Straffelovrådets medlemmer var psykiater Ørnulv Ødegård, ein varm tilhengar av teorien.

For Forbundet og Dermot Mack sto det heilt klart at forslaga ville ha ført til ei forverring av situasjonen. På 1950-talet var § 213 så og seia aldri brukt. Forslaget ville derimot medført både aktiv forfølging av forhold med aldersskilnad, og ikkje minst implementert noko som nærma seg eit reint organisasjonsforbod.

Frå motsett hald og av heilt andre grunnar, blei det også reagert skarpt mot forslaget: Biskopane meinte lova ville innebera ei legalisering av homoseksualitet, og åtvare mot «en samfunnsfare av verdensdimensjoner». ¹⁴ Kombinasjonen av innvendingane frå ulike hald, gjorde at Stortinget sende saka tilbake for vidare utgreiing. I praksis blei saka no lagd på is.

For homorørsla var dette ein liten siger. Dei såg det slik at dei hadde forhindra ein forverring av situasjonen for homofile.

Ei lysstrime i det fjerne

Dermot Mack var den dominerande krafta i DNF-48 ut 1950-talet og eit par år inn i det neste tiåret. Han køyrde ei linje for å verna om anonymiteten til både medlemer og tillitsvalde, inkludert sin eigen. Dette fortel ein heil del om at sjølv om § 213 knapt blei brukt, var ein klar over at ei avsløring kunne medføra strenge sosiale sanksjonar både i privatlivet og på arbeidsplassen. Like fullt bidrog rørsla på ulike måtar ved å møte og søka å påverka fagfolk og til dømes gjennom lesarinnlegg i avisene (skrivne under psevdonym). Eit førebels høgdepunkt skjedde i 1965 då homofile deltok både i eit radio-program og på eit godt besøkt møte i Det Norske Studentersamfund i Oslo.

Dermot Mack.
UKJENT FOTOGRAF/SKEIVT ARKIV

Begge delar skjedde utan at namn blei nemnd, men det var like fullt ein revolusjon at homofile no både viste ansikt og opna munnen for å snakka om seg sjølv.

Organisasjonen såg på dette og andre forsiktige teikn i tida, som bevis på at ting var i ferd med å endra seg forsiktig i rett retning. «Det er som om vi, som så lenge har levet i mørket, nå kan skimte en aldri så liten lysstrime i det fjerne», sto det i Forbundets medlemsblad i 1965. ¹⁵

Hans Wiggo Kristiansen har vist at DNF-48 si verksemd, trass i anonymi-

teten, skapte ei «homosubjektivering»: homofile kunne no tala i første person – dei kunne snakka for seg sjølv i samfunnsdebatten. Dette kulminerte i det han kalla ei «åpenhetsdemring» på midten av 1960-talet. ¹⁶

Denne prosessen er enno ikkje på langt nær utforska i si fulle breidd, men det er grunn til å tru at eit auka fokus på minoritetar og «utgrupper» i samfunnet, og kanskje særleg på borgarrettsrørsla i USA, la grunnlag for at det blei noko enklare å fremja denne saka i offentlegheita utover på 1960-talet.

Dei store barnekulla etter andre

Generalsekretær i DNF-48 Kim Friele heime på kjøkenet i Holmenveien, 1986.
FOTO: TRISTAN FALCH

verdskrig sto no på terskelen mellom ungdoms- og vaksenliv, og utover kom mange av dei til å stå på barrikadane for endringar på mange plan, ikkje minst når det gjaldt synet på kjønn og seksualitet.

Andre fase i kampen mot § 213

Tidleg på 1960-talet sat ei ung kvinne frå Bergen kvar laurdag ettermiddag på ein benk i Studenterlunden. ¹⁷ Ho speida etter homoseksuelle, som ho hadde lese var lette å kjenna igjen ved sin særeigne framtoning. Blikket hennar var kan henda ikkje fullt så trent som den sivile politimannen som hadde peika ut «sodomittane» i omtrent det same området nesten tretti år tidlegare, så først etter å ha sete på same benken på same tidspunkt kvar veke i halvanna år, såg ho ein mann og ei kvinne som såg mistenkeleg ut som dei homoseksuelle var beskrivne i legebøkene. Og etter mykje om og men kom ho – Karen-Christine Friele (1935–2021) – til slutt inn i eit homofilt miljø og blei medlem i DNF-48.

Her levde ånda frå 1950-talet og Dermot Mack sin generasjon i beste velgåande. Friele har sjølv fortald denne historia som at ho så og seia frå dag ein sto i spissen for ein skarp

Forfattaren Gerd Brantenberg fotografert i 1979.
FOTO: LEIF ØRNELUND

opposisjon mot den tidlegare diskresjonslinja. Det er mogleg dette er noko overdrive, for det skulle framleis gå nokon år før ho brukte sitt fulle namn i media. Og den forsiktige endringa i samfunnsklima gjorde det også lettare å føra ei meir offensiv linje enn det generasjonen før henne hadde meint var tilrådeleg.

Då ho blei vald til å leia DNF-48 i 1966 varsla det uansett starten på ei meir open og offensiv linje. Som allierte hadde ho både den nokon år eldre Willy Mikkelsen (1928–1984),

som hadde fartstid i organisasjonen frå slutten av 1950-talet, og stadig fleire yngre krefter, som studenten Gerd Brantenberg (f. 1941), seinare kjend som ein sentral lesbisk og feministisk skjønnlitterær forfattar. For Friele sto det klart at det var på tide å ta opp igjen kampen mot § 213 då han førte til både pengeutpressing, avsløringsfrykt og generelt hindra ei oppmjuking. Då ho som ein av to representantar for DNF-48 deltok i det nemnde radioprogrammet i 1965, var det utan bruk av namn, men i løpet av arbeidet

Hagegata 32 med Willy Mikkelsens skredderservice, fotografert i 1966.

FOTO: KARI PAULSEN

for avkriminalisering skulle ho ta steget fullt ut i offentlegheita som talsperson for homofile sin organisasjon.

Også i denne runden dukka spørsmålet opp om det var slik at homoseksualiteten kunne spreia seg om ein ikkje verna ungdommen. Friele og Forbundet brukte følgeleg også no mykje energi på å søka å gjendriva forføringsteorien; denne gongen blant anna væpna med splitter ny forskning, den såkalla Speijer-rapporten frå Nederland. Der hadde parlamentet i 1971 late seg overtyda av forskinga til Nico Speijer som sa at ein ikkje kunne bli «forført» til homoseksualitet, og at det dermed ikkje ville ha skadelege følgjer om homoseksualitet blei lovleg på lik linje med heteroseksualitet. DNF-48 følgde den same linja i Noreg, og i 1972 blei kampen krona med siger.

Vedtaka i Nederland og Noreg var radikale i og med at homoseksualitet blei fullstendig avkriminalisert utan ein høgje vernealder. I Danmark og Sverige skjedde dette først nokre år seinare, og i England var det først i 2000 at kriminaliseringa heilt opphørde, då lik seksuell lågaldar for homo- og heteroseksualitet blei innført også her.

Opphevinga av § 213 var den første store sigeren for homorørsla. Den var gjort mogleg ikkje berre av kampen som blei ført i åra rett før vedtaket,

men også av det arbeidet som var gjort dei første ti-femten åra Forbundet eksisterte. Då hadde homofile sine stemmer begynt å gjera seg gjeldande i offentlegheita, og ei uheldig endring av § 213 var hindra.

§ 213 blei berre brukt nokre få gonger i etterkrigstida, men eksistensen av paragrafen la framleis ein skugge over tilværet for skeive. Den må seiast å vera ein del av eit apparat der skeive kunne rekna med sanksjonar. Her inngjekk blant anna også psykiatrien, der homoseksualitet framleis var ein diagnose, militæret, der det var dimisjonsgrunn og statskyrkja, der det var ei synd.

I tillegg kom politiet, som me altså såg i 1934 hadde god kjennskap til homofile menn sine samlingsplassar, og som såg det som si oppgåve å føra oppsyn med desse. Me har spreidde anekdotar om korleis dei oppførte seg. Kjelder frå sedelighetspolitiet tyder på at politiet tidleg på 1900-talet har gripe inn i ein del tilfelle utan å bruka straffelova (mulktering og åtvaringar).¹⁸ På 1950-talet uttalte dei fleste større politikammera seg til fordel for framleis kriminalisering; dei meinte § 213 var viktig for å hindra eit signal om at det no var fritt fram.¹⁹ Og ein del

beretningar viser at politiet brukte ei rekke sanksjonar mot menn som hadde sex med kvarandre i storbyane både før og etter 1972.

Skeiv historie er framleis eit lite utforska felt i Noreg. Difor kjenner me berre brotstykke av denne historia. Då politiet i 2019 kom med ei orsaking til homofile, var det utan at det førelåg noko utgreiing eller dokumentasjon av bakgrunnen.

Når Skeivt kulturår 2022 blir markert, har me altså berre ei rudimentær forståing av dei sanksjonane og kontrollmekanismene som har vore brukt mot skeiv seksualitet og kjærleik i fortida. Det er ikkje gitt kva ei nærmare utforsking av for eksempel politiet, vil resultera i: Studiar frå andre land viser at det var høgst variabelt i kor stor grad det blei gripe inn mot likekjønna seksualitet av politi og justisvesen. Berlin-politiet utvikla frå slutten av 1800-talet til dømes ein «toleransepolitikk» der dei skeive miljøa blei observert, men der det berre blei gripe inn i visse tilfelle som var spesielt påfallande, ved prostitusjon og ved pengeutpressing.²⁰

Og kva skjedde med «sodomittene» på Karl Johan i 1934? Blei dei «tolerert» og observert på same måte som i Berlin? Eller måtte dei stadig rekna med å komma i kontakt med politiet? Det gjenstår å finna ut.

Ukjent kunstner. Portrett av Willy Mikkelsen.

Runar Jordåen er historiker og førstebibliotekar ved Skeivt Arkiv, Universitetsbiblioteket i Bergen. Han har forska på skeiv historie i Noreg på 1800- og 1900-talet med vekt på strafferett, psykiatri og sjølvoppfatningar.

Litteratur:

Andersen, Bjørge. *Erotiske oaser i offentlige sfærer. Amor Obscurus. En studie av anonym homoseksuell adferd i offentlige sfærer. Strategier for å unngå stigmatisering*. Upublisert hovedoppgave. Universitetet i Oslo. 1987.

Dobler, Jens. *Zwischen Duldungspolitik und Verbrechensbekämpfung. Homosexuellenverfolgung durch die Berliner Polizei von 1848 bis 1933*. Frankfurt: Verlag für Polizeiwissenschaft.

Friele, Karen-Christine. *Troll skal temmes*. Oslo: Scanbok, 1990.

Halsos, Martin Skaug. *§ 213 i Almindelig borgerlig straffelov av 1902. Homoseksualitet i Norge og rettslige sanksjoner mot den fra slutten av 1800-tallet til 1972*. Upublisert hovedoppgave. Universitetet i Oslo, 1999.

Halsos, Martin Skaug. "Norway 1842–1972: When Public Interest Demands". I *Criminally Queer. Homosexuality and Criminal Law in Scandinavia, 1842–1999*, redigert av Jens Rydström & Kati Mustola, 91–116. Amstedram: Aksant, 2017.

Johansen, Hanne Marie. *Skeive linjer i norsk historie fra norrøn tid til i dag*. Oslo: Samlaget 2019.

Jordåen, Runar. *Frå synd til sjukdom? Konstruksjonen av mannleg homoseksualitet i Norge, 1886–1950*. Upublisert hovudoppgåve. Universitetet i Bergen, 2003.

Jordåen, Runar. *Inversjon og perversjon. Homoseksualitet i norsk psykiatri og psykologi frå slutten av 1800-talet til 1960*. Ph.D.-avhandling. Universitetet i Bergen, 2010.

Jordåen, Runar. «Homodebatt anno 1928». *Melk*, nr. 6 (2018): 11–17.

Jordåen, Runar. «Verdige og verdifulle relasjonar? Karl Evang og Torgeir Kasa om homoseksualitet i 1932». *Historisk tidsskrift* 99, nr. 4 (2020): 301–315.

Jordåen, Runar og Raimund Wolfert. «Homoseksualitet i det tyskokkuperte Norge. Sanksjoner mot seksuelle forhold mellom menn i Norge 1940–1945». *Historisk tidsskrift* 94 (2015): 454–485.

Kristiansen, Hans W. *Kjærlighetskarusellen. Eldre homoseksuelle menns livsfortellinger og livsløp i Norge*. Avhandling, Universitetet i Oslo, 2004.

Kristiansen, Hans W. *Masker og motstand. Diskré homoliv i Norge 1920–1970*. Oslo: Unipub, 2008.

Skeivt Arkiv. «Oss i mellom nr 2 1965». <https://katalog.skeivtarkiv.no/instance/issue/ubb-ska-0001-1-02-05-02>

Skeivt Arkiv / Turid Eikvam, «Intervju med Dermot Mack». Lydopptak (kassett), 1984.

Stoffer. «Gatens levebrød». *Arbeiderbladet Lørdagskvelden*. 28.04.1934. <https://www.nb.no/items/86da6f-da11ccf9c52a3386768d1b164b?page=15>

Noter

- 1 Stoffer, «Gatens levebrød».
- 2 Stoffer, «Gatens levebrød», 4.
- 3 Sjø Johansen, *Skeive linjer i norsk historie* (Oslo: Samlaget, 2019) for ei innføring til norsk skeiv historie som inkluderer den juridiske situasjonen før 1902.
- 4 Martin Skaug Halsos er den som først utforska historia til § 213, sjå m.a. Halsos, «When Public Interest Demands».
- 5 Jordåen, «Frå synd til sjukdom?».
- 6 Halsos «§ 213», 100.
- 7 Dette og dei to neste avsnitta bygger i hovudsak på Halsos "§ 213" og Jordåen «Frå synd til sjukdom?».
- 8 Jordåen, «Homodebatt anno 1928».
- 9 Jordåen, «Verdige og verdifulle forhold».
- 10 Jordåen og Wolfert, «Homoseksualitet i det tyskokkuperte Norge».
- 11 Sosialantropolog Hans W. Kristiansen har kartlagt desse treffstadene i Oslo i avhandlinga «Kjærlighetskarusellen».
- 12 Skeiv Arkiv: Eikvam, «Intervju Dermot Mack». Omgrepet «erotiske oaser» er henta frå Andersen, «Erotiske oaser».
- 13 Det følgjande om situasjonen fram til 1965 er i hovudsak basert på Kristiansen, *Masker og motstand*, 139–210.
- 14 Kristiansen *Masker og motstand*, 202.
- 15 Skeivt Arkiv: «Oss i mellom», 2.
- 16 Kristiansen, *Masker og motstand*, 177.
- 17 Det følgjande er i hovudsak basert på Friele, *Troll skal temmes* og Halsos, «§ 213».
- 18 Jf. Jordåen, «Frå synd til sjukdom?».
- 19 Jordåen, «Inversjon og perversjon», 245.
- 20 Historikaren Jens Dobler viser i si avhandling *Zwischen Duldungspolitik und Verbrechensbekämpfung* korleis denne toleransepolitikken utvikla seg fram til han endeleg blei avvika som følgje av nazistane si maktovertaking.

Ole Trolldmyr (1888–1967) Det er deg fortellingen handler om

Året er 1929, og krakket på Wall Street sender sjokkbølger gjennom alle verdens børser. I Oslo må en grosserer selge en praktvilla på toppen av Voksenkollen. Mannen som kjøper villaen heter Ole. O Trolldmyr og er en uvanlig mann. Til tross for at homofili er en forbrytelse, lever Herr Direktør Ole O. Trolldmyr mer eller mindre åpent som homofil. Han er dessuten Norges første kondomprodusent. Og det virker ikke som om de harde tidene påvirker han noe videre. I en tid hvor de fleste, uansett rang og status, med rette var bekymret for morgendagen, oppgraderer han fra en flott villa på Oppsal til et «slott» på toppen av byen.

En gang på slutten av 1990-tallet fikk jeg høre om en stor forlatt villa på Voksenkollen i Oslo. «Kondomslottet» og «Nazi-villaen» ble den ble kalt på folkemunne. Jeg er nok litt over gjennomsnittlig opptatt av gamle tomme hus og bestemte meg for å besøke stedet.

Veggene var dekket av malerier, flotte gamle tapeter, og sitater på latin. Over den gedigne peisen i riddersalen, som var møblert med gyldenlærstoler til femti gjester, hang et stort portrett i helfigur av en stilig mann i kjole og hvitt. I gulvet i hovedinngangen var det i parketten

innfelt en åttekantet stjerne med initialene O.T. De samme initialene var preget i stukkaturer i taket og i den store smijernsporten. Utenfor, bak garasjen, var en inngang spikret igjen. På døren var det malt en Pegasus, med en liten gutt på ryggen. Under Pegasusen sto det «DE TE FABULA NARRATUR».

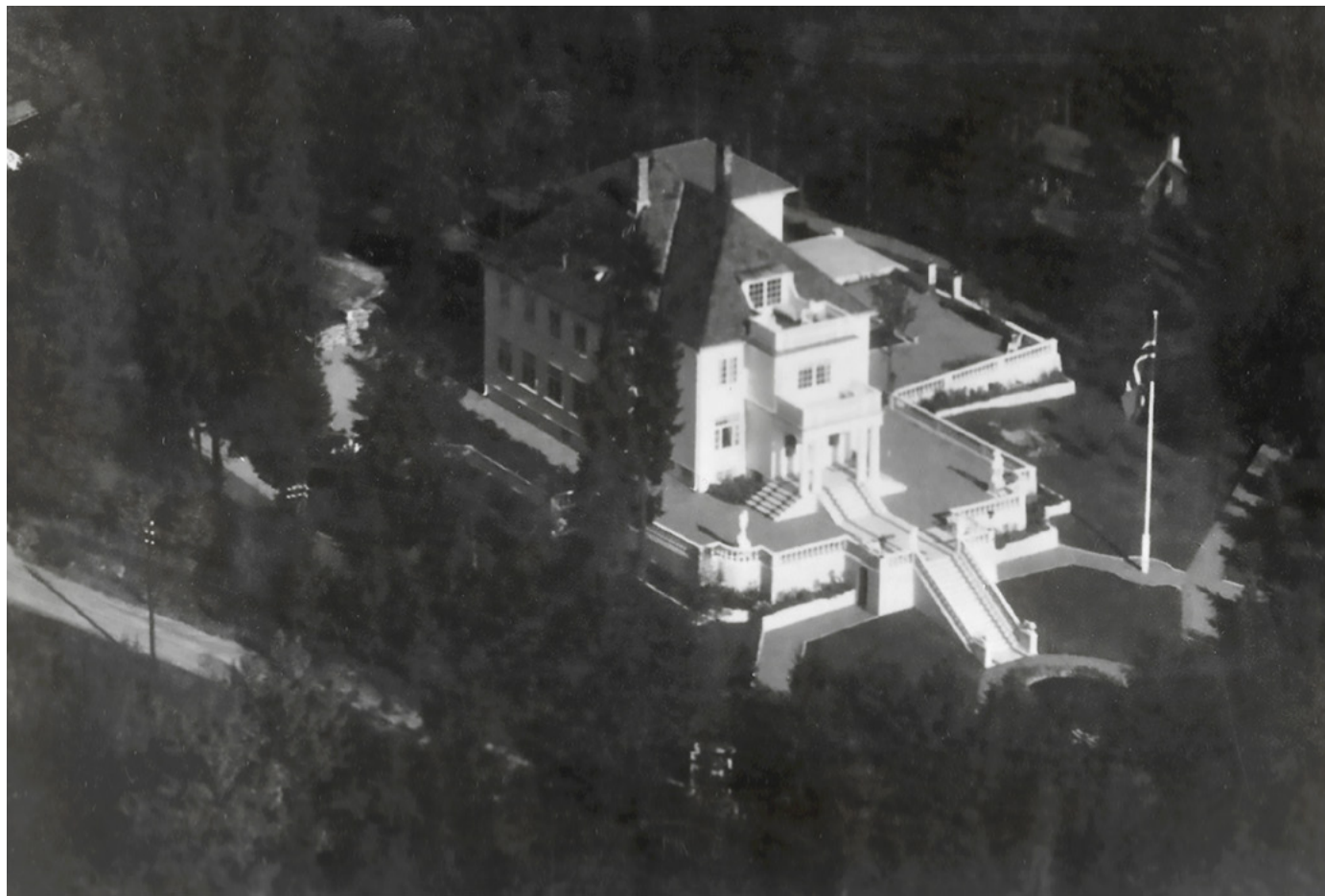
Huset og alt som hørte med overgikk alt jeg hadde sett før, og gjorde et uutslettelig inntrykk med sine 1500 m² og 35 rom. Det var som å vandre rundt i et eventyrslott.

Jeg dro hjem og fant til min store overraskelse ut at huset hadde blitt

En ung Herr Ole O. Trolldmyr i kjole og hvitt. UKJENT FOTOGRAF/P.E.

forsøkt revet flere ganger. Det måtte ikke skje! Etter hvert fant jeg ut at villaen var fredet av Byantikvaren og at det var stemt mot riving hele fire ganger hos Byutviklingskomiteen. Jeg følte meg derfor ganske trygg på

Flyfoto av Villa Troldmyr 1932. På høyre side av gjerdet rundt huset var inngangen til det underjordiske kapellet. Det fantes også en «hemmelig nedgang» hit fra riddersalen.

UKJENT FOTOGRAF/P.E.

Villa Troldmyr, Voksenkollveien 5, etter utvidelse og ombygging i 1932. Under parkanlegget og hagen fantes flere underjordiske rom med vinkjeller, hvelv og kapellet med kopi av altertavlen fra Molde gamle kirke.

UKJENT FOTOGRAF/P.E.

at den unike villaen ville bli stående. Hos Byarkivet fant jeg ut at en mann som het Ole Troldmyr hadde bodd der fra tidlig på 1930-tallet og frem til sin død i 1967. Fortsatt var det huset snarere enn mannen som hadde bodd der som fanget min interesse. Villaen ble de neste par årene målet for mang en søndagsutflukt.

Så, i 2002, får jeg plutselig den triste beskjeden at villaen likevel er jevnet med jorden. Det er den dag i dag fortsatt uforståelig for meg at denne unike villaen og dets interiører ikke ble bevart. I dag står det 16

firemanns boliger på den 20 måls store tomten. Tiden går og etter hvert tenkte jeg mindre og mindre på huset.

De mange tilfeldighetene

Noen år etter er jeg på helsestasjonen med datteren min, og spaserer gjennom Vår Frelzers Gravlund på hjemmeveien. En byste på sokkel fanger min oppmerksomhet, og på gravstøtten står det «Direktør Ole O. Troldmyr 1888–1967». Jeg blir svært forbauset og overrasket over å plutselig stå ansikt til ansikt med han som eide huset jeg hadde vært i så mange ganger.

TILSALGS

**Gummi-
artikler**

Forlang våre dobbelt kontrollerte merker.

Geisha kr. 6.-, Rose kr. 5.-, Amor kr. 4.-, Mimosa kr. 3.-, Dacapo kr. 2.-.

Vivex antiseptisk oljepakket kr. 3.-. Skriv efter katalog. Besøk vårt utsalg. Telefon 14393.

A/S HYGIENE

Dronningensgt. 32 - Postboks 661 - Oslo

Reklameannonse fra Aftenposten 1940. Den samme reklamen ble vist på nesten hver forestilling på kino, med grønt kors på lilla bunn.

Det uventede møtet gjør at huset, og nå også mannen, tar bolig i tankene mine igjen.

Rundt samme tid hadde vi dugnad i bygården der jeg bodde. I kjelleren fant jeg flere bunker med aviser fra andre verdenskrig. Jeg tok med meg disse avisene hjem og ble fascinert av alle de gamle reklameannonsene. Og det var spesielt en som gjorde inntrykk, en kondomreklame fra 1940, med overskrift «Gummiartikler».

Annonsen var fra firmaet AS Hygiene, med adresse Dronningens gate 32.

Jeg var den gangen student ved Kunsthøgskolen i Oslo, og bestemte meg for å lage et silketrykk av reklamen, for å henge opp på denne adressen. Jeg tok igjen turen til Vår Frelses Gravlund, fotograferte bysten og oppsøkte Byarkivet for andre gang for å finne ut mer om Ole Trolldmyr. Jeg ble litt satt ut da mannen på Byarkivet kom tilbake og fortalte at Trolldmyr var direktør for (ja nettopp) A/S Hygiene i Dronningensgt 32! Hjemme igjen søkte jeg umiddelbart opp Ole Trolldmyr på nettet. Ingen treff. Jeg tastet litt desperat inn sitatet jeg fant i huset; «De Te Fabula Narratur», i håp om å finne noe informasjon. På skjermen min kommer opp oversettelsen av det latinske sitatet som betyr «Det er deg fortellingen handler om».

Jeg ble ikke mindre satt ut av dette og følte at jeg på en måte var blitt en del av en historie som det også var mitt oppdrag å nøste i.

Nå begynner for alvor den forunderlige reisen og kartleggingsarbeidet som gjør at jeg skal bli ganske godt kjent med mannen Ole Trolldmyr, som døde 10 år før jeg ble født.

Min masteroppgave ved KHIO omhandlet fortellingen om Trolldmyr, gjennom video, tegning og tekst. Jeg har siden den gang gjennomført en rekke utstillinger basert på arbeidet omkring mannen og huset.

Sommeren 2021 hadde jeg utstilling ved Historisk Museum om Ole Trolldmyr.

Jeg hadde fått låne kassa-apparatet som sto i kondomforretningen i Dronningens gate 32. På kassa-apparatet er det slått inn et beløp, et siffer. Under monteringen la jeg ikke merke til dette. Det var først da jeg kikket på bilder fra utstillingen i etterkant at jeg så på sifferet. 30.08 står det i displayet. 30.08 er også min fødselsdag. Og hvor mange tallkombinasjoner kan man få av 4 siffer? 10 000.

Illustrasjonsbilde fra utstillingen ved Historisk Museum 2021.

FOTO: LILL-ANN CHEPSTOW-LUSTY

Hvem var egentlig Direktør Ole O. Trolldmyr ?

Ole O. Trolldmyr ble født i 1888. Han vokste opp på gården Tjelle i Nesset i Romsdalen. Han var sist i rekken av en bror og fire søstre. Hans mor var 47 år da han ble født. Allerede som ung engasjerte han seg politisk og i samfunnet rundt seg. Han var ofte den som holdt tale på 17. mai i hjembygden. I 1911 var han i Hammerfest og der kastet seg inn i avholdssaken. Han sendte blant annet et kort til Martin Tranmæl på vegne av avholdsorganisasjonen han var med i. I 1913 gifter han seg med jevngamle Signe Barothea Larsen, men i 1920 gifter hun seg på nytt. Jeg har funnet ut at Trolldmyr allerede to år etter bryllupet, i 1915, bodde i Berlin. Her stiftet han en «Frisindet Skandinavisk ungdomsforening» [...]Det skrives fra den tyske rigshovedstad til Aftenposten. Foreningen har som mål blandt skandinaver i Berlin at virke for samhold mellom det nordiske folk og gjennom foredrag, sang og musikk vil foreningen give sine medlemmer indtryk av nordisk kultur og kunst[...].¹

Trolldmyr var formann og den svenske skuespilleren Ivar Nilsson (1877–1929) var sekretær.

Med tanke på at Berlin var en homoliberal by på begynnelsen av

Fra Strandgaten 54 i Bergen, her selger Trolldmyr støpegods, kaminer og takpapp, ca. 1920.
FOTO: ATELIER KK/UNIVERSITETSBIBLIOTEKET I BERGEN

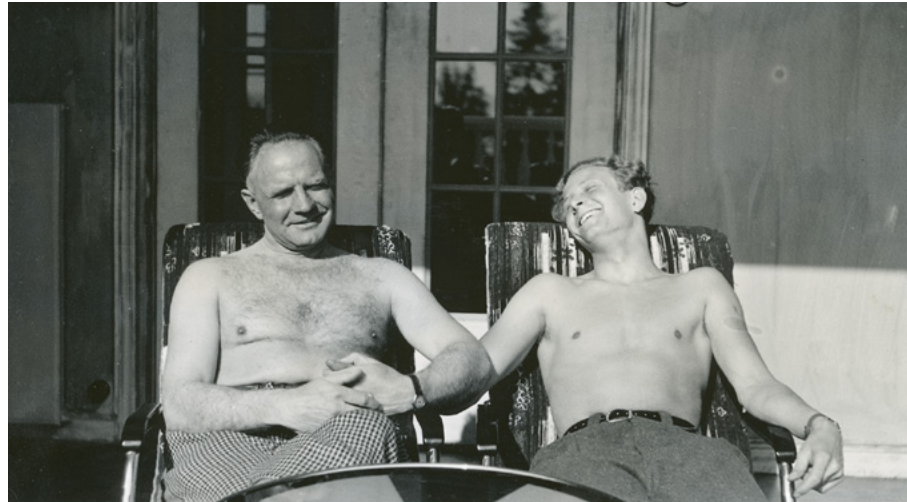
1900-tallet, er det ikke så rart at Trolldmyr oppholdt seg der. Det var nemlig i den tyske hovedstaden at man først tok i bruk ordene «homo-seksuell» og «transvestitt». I tillegg ble det første homo-magasinet og den første rettighetsorganisasjonen for homofile grunnlagt i nettopp Berlin på slutten av 1800-tallet, ifølge forfatter Robert Beachy «Gay Berlin».²

Det neste jeg finner ut om Trolldmyr er at han i 1920 selger «takpapp og støpegods» fra Strandgaten 54 i Bergen, og så at han i 1923 (da holder han til i Hamar) dømmes etter straffeparagrafen 211. [...]For å ha bevirket eller medvirket til salg av utuktige bilder. Derved at han i april 1923 har innrykket i avertissementer i forskjellige aviser– så som –Tidens Tegn og Socialdemokraten. Og at han fra sin forretning Frempanthuset i Hamar solgte Franske Billeder som er usedelige[...].³

Det neste jeg finner ut, er at han i 1929 dømmes etter straffeparagraf 213. Utdrag av dommen:

[...] Ole Olsen Trolldmyr f 17/3 1888, sættes herved under tiltale ved Akers herredsret til fældelse efter strl. § 213 første led, jfr § 62 for i sin bopæl i Bygdø allé, Oslo og på Opsahl i Østre Aker i

aarene 1926–1928 at ha hat utugtig omgang av mandkjøn, nemlig [...] og [...]. Retten har efter vidneførselen faat et sikkert indtryk av at tilt. er en mand med homoseksuelle tilbøieligheter. 5te vidne har forklart at tilt. i 1926 i alt 4 gange i tiltaltes leilighet i Bygdø allé i Oslo har gjort tilnærmelser overfor vidnet. Det er foregaat paa den maate, at vidnet og tiltalte har sittet og drukket sammen. Under dette har de hat det meget kameratslig og blandt andet danset efter gramofon sammen. Senere har de gaat og lagt sig, hvorefter tiltalte var nærgaaende, [...]. Det lykkedes ikke retten at faa oplyst i hvilken utsrækning dette var foregaat, saaledes om vidnet hadde sædavgang. En aften 1927 gjentok den samme historie sig i tiltaltes villa i Østre Aker. [...] Straffen fastsættes til fengsel i 6-seks-maaneder. Retten har overveiet spørsmålet om at gjøre straffen betinget, men er blitt staaende ved ikke at kunne gjøre dette. Man har set hen til at forholdet har paagaat gjennom lengere tid, likesom retten har faat indtryk av at tilt. systematisk har forsøkt at forlede tildels unge og uerfarne mend in paa denne umoralske og avskyelige vei. Nogen spesielt formildende omstendigheter kan ikke antas at foreligge, bortset fra at tiltaltes perverse tilbøieligheter snarere maa karakteriseres som en

Ole Troldmyr og en venn i Voksenkollveien 5, trolig tidlig på 1930-tallet. Fotografiet kommer fra Troldmyrs eget album.
UKJENT FOTOGRAF/P.E.

sygdom, som han vanskelig kan styre. [...].⁴

Festligheter i villaen på toppen av byen

At Troldmyr sto åpent frem som homo-fil i Norge på den tiden han levde, og attpåtil drev med salg av hygieniske artikler, fikk nok mange til å rynke på nesen. Troldmyr var en generøs mann, han sørget bl.a for rikelige bidrag til skytterlaget i sin barndoms-bygd. Men først og fremst var han en dyktig forretningsmann og en vennekjær person som elsket å samle sine venner til storslått selskapelighet.

Mange av landets kjente kunstnere og skuespillere var hans venner, blant andre Per Aabel og Aase Bye. I tillegg var han kunstsamler med mulighet til å kjøpe verdifulle gjenstander, og til å engasjere kunstnere til oppdrag hjemme hos seg. Han eide blant annet sengen til Napoleon og to store urner som hadde vært en gave fra Kardinal Richelieu til Prinsesse Lamballe for å nevne noe. Da jeg startet arbeidet med å finne historien til Troldmyr, var det ikke så mange som kunne ha kjent ham som fortsatt levde. Jeg snakket med to menn, som på hvert sitt tids-

50-års dag 17. mars 1938. Feststemte gjester foran røkebordet. Troldmyr dekorert med et ordensmerke. Legg merke til askebegeret på bordet. Tilsvarende askebeger fant jeg på den gamle søppelfyllingen på Langøyene i 2013. Om det tilfeldigvis er det samme som på denne festen får jeg nok aldri vite. Men jeg vet etter mange undersøkelser at dette ikke var et masseprodusert askebeger.

punkt hadde bodd en stund hos Ole Troldmyr i Voksenkollveien. Sigmund sa at han ikke visste noe om Troldmyr eller livet han levde. Han var bare sjåfør... og nå var han dessuten gift. Han var tydelig ikke interessert i å snakke med meg. Grunnen til at jeg ringte Sigmund var at noen i Troldmyrs familie fortalte at de trodde de hadde hatt et forhold. Sigmund stod oppført i Troldmyrs testamente. Henry derimot fortalte at han visste at Troldmyr var «det ordet du sa i sted», og at han alltid hadde vært grei mot ham. Han kunne også fortelle at Troldmyr ofte tok ham med til sommerhuset på Vollen, for der var det mange gode epler og de kunne bade fra bryggen. Han fortalte om en mann som virket ensom selv om han hadde svært mange venner og gjester. Det var én hendelse han bemerket spesielt. Det

Fra Troldmyrs 50-års dag. Bildet er tatt fra en av festsalene kalt «Riddersalen».
UKJENT FOTOGRAF/P.E.

På bjørneskinn i huset på Vollen, antrukket i elegante slåbroker. Ole Troldmyr til høyre, den andre mannen er ukjent.

UKJENT FOTOGRAF/P.E.

var da Henry hadde fått en pakke på døren fra familien sin i Molde. Pakken inneholdt brev, julenøtter og sjokolade. Da Troldmyr så dette ble han helt på gråten. Troldmyr skal ha sagt at han ofte fikk blomster og den slags når venner og bekjente kom på besøk, men at han selv aldri hadde fått en slik hjertelig oppmerksomhet. Slike opplysninger gjør at man kan danne seg et annet bilde av Troldmyr enn det retten ville gi, og som vi kan lese om i dommen mot ham. Han må ha vært en meget modig og ikke lite kontroversiell mann, samtidig en mann som var tro mot sine følelser.

Fristed på toppen av byen?

Forbundet av 1948 ble ikke etablert i Norge før Troldmyr var relativt gammel, og jeg snakket med Axel Axgil (1915–2011) som var formann i Danmark fra 1949. Han kunne ikke huske å ha møtt eller snakket med noen Troldmyr. Så såvidt jeg vet har ikke Troldmyr engasjert seg politisk i

Til Oslo Bymuseum testamenterte han en blomsteroppsats signert David Andersen, laget av 40 kg sølv, forgyldt med gull og pyntet med edelstener. Den var en av gjenstandene som ble vist på jubileumsutstillingen på Frogner i 1914.

FOTO: FREDRIK BIRKELUND

saken for homofiles rettigheter. Men han valgte selv å leve åpent og lot ingen hindre ham i hans livsførsel. Noen har nevnt at Troldmyrs villa og hans selskapeligheter kan ha vært et slags fristed for mange av datidens lesbiske og homofile. Troldmyr var en sammensatt mann som også vanket mye med en gruppe prester og deres koner. Han hadde også et underjordisk kapell på eiendommen, med kopi av altertavlen i gamle Molde kirke.

Ole O. Troldmyr døde 7.juni 1967. Huset og eiendommen ble overdratt til nevøen Olaf Troldmyr og var i hans families eie frem til 1988. Deretter skifter eiendommen eier flere ganger. Huset var i mange år overlatt til seg selv. Til slutt gjorde hærverk og kalkulert forfall det mulig å få igjennom en rivningstillatelse. Og i 2002 ble Oslo en litt mindre magisk by, og vi som bor her ble frarøvet et monument over en mann som var mange tiår forut for sin tid. En mann som ikke lot seg diktere av frykt og skam og sin samtids snevre oppfatning av hva kjærlighet er. Samtidig startet mitt, i mine øyne, fantastiske eventyr: Beretningen om Ole O. Troldmyr og om hva han hadde utholdt, utrettet og ervervet.

Maria Sundby er utdannet billedkunstner ved Kunsthøgskolen i Oslo, hvor hun mottok sin mastergrad i 2008. Hun har deltatt på en rekke gruppe- og separatutstillinger, i både i inn- og utland. I 2011 ble Sundby tildelt Oslo Bys kunstnerpris for sin fremragende innsats innen Oslos Kunstliv.

Noter

- 1 Aftenposten 6 okt. 1915, s. 6. Nasjonalbibliotekets arkiv
- 2 Beachy, Robert (2015) *Gay Berlin: The birthplace of a modern identity*, Alfred A Knopf forlag
- 3 Statsarkivet Hamar- TING 014 Sør Hedemark sorenskriveri dombok nr. 6 offentlige saker Hamar by / vol 69a-70a sak 6 1923
- 4 21-06 00298 Dom Aker kriminaldommer, skifte- og auksjonforvalterembete 6.11.1929

Turistsjefen med dekknavn Smørblomst

Alfhild Hovdan var en markant touristsjef i Oslo i 44 år. Hun var en ildsjel for byen og sto bak den årlige Oslodagen, Oslomarken og juletegaven til London, Rotterdam og Reykjavik. «Jeg selger ikke Oslo, jeg inviterer» sa hun selv.

Alfhild Hovdan ble ansatt som reise- sekretær i Reisetrafikkforeningen for Oslo og Omegn i 1932. Stillingen, som hun hadde fått i konkurranse med 45 søkere, ble snart for liten for å få gjort det hun ville for å promo- tere Oslo til verden, så hun krevde en hundre prosent jobb. Tittelen turist- sjef fant hun selv på. Selv kalte hun seg «Oslos viserpike» siden hun sto til tjeneste for byen, mens andre kalte henne «Rivjernet» og «Bulldozeren». For Alfhild Hovdan var ikke redd for å si hva hun mente, og få ting gjort. Hun var heller ikke redd for å skille seg ut med sin kortklippede herresveis, mørke dress og slips. Hun brøt med tidas strenge moral og var det nær- meste samfunnet så en åpen lesbisk kvinne i en tid der ingen snakket om kjærlighet mellom kvinner.

De to lesbiske aktivistene Kim Friele og Marit Rensvold har fortalt

Skeivt Arkiv om sine inspirerende møter med Alfhild Hovdan, som var så åpen og uredd. Marit Rensvold fortalte om møtet med Hovdan da hun søkte jobb i resepsjonen på Hotell Viking, og touristsjefen var vertinne for deltakerne i konkurransen for å bli Oslopike: «hele Oslo visste at hun var mann» og at hun hadde en kjæreste som var ekspeditrise som jobbet på damekonfeksjonsforretningen Molstad.

Allerede i 1933 tok Alfhild Hov- dan gjennom Reisetrafikkforenin- gen initiativ til Oslodagen som ble arrangert den andre lørdagen i juni. Den populære festdagen hadde store opptog, brosteinsball på Grønlands torg og Youngstorget og festligheter på Rådhusplassen, St. Hanshaugen og i Frognerparken. Årets Osloprinsesse eller Oslopike ble kåret. Målet var å gjøre Oslo synlig langt utenfor landets

grenser. I 1933 kom den første utga- ven av «Osloguiden». Sammen med Bymuseet arrangerte Reisetrafikk- foreningen Oslomarken på Young- storget i februar med karuseller og salgsboder som satte et muntert preg på byen vinterstid.

Da Norge ble okkupert, deltok Alfhild i den borgerlige motstands- gruppa 2A med base på Oslos vest- kant. Under dekknavnet Smørblomst var hun engasjert i kurér- og flukt- ruter. I 1941 ble hun fengslet av nazi- stene, og etter oppholdet på Møller- gata 19 ble hun sendt til Grini. Med flytende tysk etter studier i Berlin, gikk hun i spissen for fangene overfor leirledelsen. Da hun ble løslatt flyktet hun til Stockholm, hvor hun hadde arbeidet tidligere. Hun var kritisk til Milorg og den norske regjeringens passivitet, og fikk derfor sparken fra Sambandskontoret i 1943 til tross for

Alfhild Hovdan ca. 1930 da hun som ung kvinne gikk til Roma og møtte paven personlig.
UKJENT FOTOGRAF

På juletrehogst i Nord- marka, ca. 1960. Hun sto bak ideen om et juletre som årlig gave til London.
FOTO: JAC BRUN/MITTET & CO A.S.

Turistsjef Alfhild Hovdan til venstre ser på motetegninger ca. 1945–1950.
UKJENT FOTOGRAF

På kontoret i Reisetrafikkforeningen, ca. 1935.
UKJENT FOTOGRAF

Oslos turistsjef legger ned grunnsteinen i Nordre Aker i desember 1952. Haraldheim sto ferdig i 1954 med to hundre sengeplasser.

FOTO: ARBEIDERBLADET/ARBEIDERBEVEGELSENS ARKIV OG BIBLIOTEK

Hovdan fra Reisetrafikkforeningen organiserte Oslo-marken med karuseller og salgsboder vinterstid i flere år. Her ca. 1965, sammen med styreformannen Brynjulf Bull og Harald Hals II, direktør for Oslo Bymuseum.

UKJENT FOTOGRAF/VÅRT LAND

Ordfører Rolf Stranger taler på Rådhusplassen under Oslo-dagen i 1957, hvor Oslopiken ble kåret. Alfhild Hovdan, som sto bak ideen om dagen, ses her helt til venstre.

FOTO: PAUL ANDREAS RØSTAD

Åpningen av gågata «Strøget» mellom Torggata og Storgata, 21. mai 1970. I veteranbilen fra Teknisk Museum sitter Alfhild Hovdan til høyre og Olaf Thon bak.

FOTO: SØLVE HARM, ARBEIDERBESKILLINGENES PRESSEKONTOR/ARBEIDERBEVEGELSENS ARKIV OG BIBLIOTEK

stor støtte fra flere hold. Hun fortsatte i Patriotisk Forbund, som Den norske legasjonen i Stockholm, den norske stats utenriksstasjonen, stemplet som kommunister. Hovdan hadde da også et nært forhold til den sovjetiske ambassadøren, Alexandra Kollontaj. Hovdan sendte henne nelliher, de spiste dyre middager og svensk etterretning mente forholdet hadde «homoseksuell karakter». Da Alfhild Hovdan tok opp arbeidet som turist-sjef i Oslo etter krigen fortsatte overvåkingspolitiet å holde øye med henne.

Alfhild Hovdan forble en markant og synlig turistsjef, og var pådriveren bak juletreet til London, Rotterdam og Reykjavik som takk for krigsinnsatsen. I 1954 åpnet hun ungdomsherberget Haraldsheim på Nordre Åsen med to hundre senger og Reisetrafikkforeningen åpnet innkvarteringssentral på Østbanestasjonen i samarbeid med Oslo Hotell- og Restaurantforening. Her skaffet de årlig 50 000 reisende tak over hodet. I 1954 åpnet Reiseopplysningskontoret med undertittelen «All about Oslo». For innsatsen for å promotere Oslo fikk

hun Kongens fortjenstmedalje i gull og Oslo bys høyeste utmerkelse St. Hallvard-medaljen. I 1976 gikk Alfhild Hovdan av med pensjon etter 44 år som turistsjef i Oslo.

Johanne Bergkvist er historiker ved Oslo byarkiv og forfatter av en rekke by- og kulturhistoriske artikler. Hun skriver fast for Dagsavisen om byhistoriske tema og er redaktør for Byarkivets tidsskrift Tobias.

Artikkelen har tidligere vært publisert i Dagsavisen, 14. januar 2022.

Kilder og litteratur

Mariam Idriss og Stian Tranung, Dekknavn Smørblomst & andre historier du ikke fikk høre på skolen, littMelk, 2020

Børre Aa. Lund, *Reiseliv i Oslo gjennom 75 år: 1929–2004*, Oslo Promotion, 2004

Oslo byarkiv, Finansrådmannen, Reisetrafikkforeningen 1934–1976

Reisetrafikkforeningen for Oslo og omegn gjennom 25 år: 1929–1954, Foreningen, 1954

Skeivt Arkiv, Skeivopedia/alfhild-hovdan og podcasten «Alle visste Alfhild Hovdan var mann», 2020

Tore Pryser, *Kvinner i hemmelige tjenester: etterretning i Norden under den annen verdenskrig*, Cappelen Damm, 2008

Tore Pryser, *Okkupasjonshistoriske sideblikk: en artikkel-samling*, Høgskolen i Lillehammer, 2000

Meter’n – Norges viktigste møteplass for skeivt uteliv

«Metropol nedlegges», krigstypene var funnet fram på forsiden til Fritt Fram i mai 1989. Medlemsavisen til Det Norske Forbundet av 1948 (DNF-48) fortalte at restauranten nå hadde en gjeld på to millioner kroner, og at alle ansatte var sagt opp. Siden åpningen i 1974 hadde «Meter’n» kanskje vært Norges viktigste og mest synlige møteplass for skeivt uteliv. Etter femten år med fest og protest i Akersgata 8, velta forbundets største melkeku overende.

Norgeshistorie

6. juli 1974 skjedde det noe helt spesielt da forbundet overtok Metro-pol. For første gang, i foreningen sine snart 25 år lange historie, kunne medlemmene innta egne lokaler som de selve eide, og hvor de også derfor beholdt alle inntektene.

«For første gang kan homofile og heterofile danse side om side i full trygghet for at det ikke lenger er det seksuelle fortegn som er det avgjørende i hvem som hives på dør», skrev *Mulius*, som var Oslo-avdelingen av DNF-48 sitt eget blad. De skrev videre at nå var det ikke lenger nødvendig å være redd for negative reaksjoner eller bemerkninger fra andre, for å vise følelsene sine offentlig.

«Vi er vår egen herre, og oppfører oss som vi vil, som folk flest», skrev de videre.¹

Utestedet, som fort også fikk tilnavnet «Kjøtt- og fleskesentralen», skulle vise seg å bli en viktig del av tilværelsen og historien til mange skeive.

Før restauranten ble kjøpt leide DNF-48 lokaler i Venstres Hus, her var det arrangement hver onsdag og fredag. Før det igjen var det fest i lokaler utenfor byen. Først hos Tåsen Idrettslag, senere på Ormsund roklubb og til sist Snarøya sportsklubb. Her arrangerte forbundet hemmelige fester under dekknavnet «Foreningen for by og bygd». Disse festene var preget av stor diskresjon, det fortelles historier om folk som gikk av busstoppet både før og etter på linje 31 til Snarøya, for å ikke vekke oppmerksomhet om hvor de egentlig skulle.

Det var også noen steder i Oslo

som var relativt homo-vennlige; Fallas Kro på Majorstua, Tostrupkjelleren og

Slik ble det nye utestedet presentert for de mulige kundene. FAKSIMILE AV MULIUS NR. 9, 1974.

Øie gjenvælgt
— Side 4

Fritt Fram

Nr. 5 — MAI 1989 (39) - LØSSALG KR. 12.00

METROPOL NEDLEGGES

Eieren av restaurant Metropol, Oslo-regionen av Det Norske Forbundet av 1948, har vedtatt å legge ned restauranten. Restauranten har tapt langt over en halv million kroner siden nyttår og har nå en gjeld på rundt to millioner. Eieren ønsker å foreta en styrt avvikling, og et avviklingsstyre ble nedsatt tirsdag 25. april. Dagen før ble de ansatte oppsagt.

Side 5

Klart for Europacupen

Siste helg i mai er det klart for vårens vakreste eventyr. Da møtes Siri Kvalheim og 13 lesbiske håndballag til historiens første lesbiske Europacup. Side 3

Hundre år for 1. mai

Hundre år siden 1. mai ble vedtatt — da bør også homser og lesber vise seg i gatene, sier Dag Strand Nielsen, som også går i tog fordi han er hiv-positiv. Side 14

Hovedsaken på forsiden av
DNF-48s avis var at det det popu-
lære utestedet nå var konkurs.

Original Pilsen for å nevne noen. Men nå var det nye tider, og synlighet var blitt viktigere.

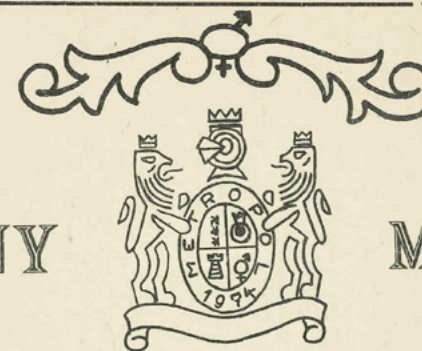
Ble kjøpt med en bløff

Metropol i Akersgaten 8 hadde vært i drift siden 1912, først som restaurant og senere som jazzklubb. At den nå ble et sted for homofile og lesbiske, var egentlig flaks. DNF-48 hadde ikke økonomi til å kjøpe stedet, og ingen av de sentrale i ledelsen hadde heller mulighet til å stille private økonomiske garantier. Det var da Hans Grøterud, formann for styret i Oslo-regionen, fikk en god idé! Han bodde på Grefsen i en høyblokk eid av NSB, hvor han, som ansatt i statsbanene, leide en rimelig leilighet. Grøterud kausjonerte med leiligheten «sin» som sikkerhet for kjøpet av Metropol. En sjokkert Kim Friele spurte hva han tenkte med? «Det kan ikke annet enn å gå til helvete», var svaret hun fikk. Men ganske snart etter kjøpet og oppstarten stod restauranten på egne ben, stedet ble fort veldig populært, og kausjonsavtalen kunne skrotes.

Kim Friele omtalte Metropol på denne måten i boka *To kvinner*: «[...] et sånt sted er veldig viktig for mennesker som trenger kontakt. Det de gjør i første omgang, er ikke å melde seg inn i Forbundet, men

MULIUS

no. 3/24

MENY

MENU

Aspargessuppe.....	kr. 6,50.
Champignonsuppe.....	kr. 6,50.
Røket laks med eggerøre, smør og brød.....	kr. 30,00.
Flyndre frites m. remulade.....	kr. 17,50.
Omelett etter valg: champignons, skinke eller asparges, smør og brød.....	kr. 15,00.
Stekt kylling m. salat og ananas.....	kr. 23,50.
Biff m. løk.....	kr. 27,50.
Peppersteak original m. rømme og cognac (flambert)...	kr. 40,00.
Wienerschnitzel m. erter.....	kr. 20,50.
Entrecote m. briandsmør.....	kr. 26,50.
Panert svinekotelett m. grønnsaker.....	kr. 15,50.
Kjøttkaker m. grønnsaker.....	kr. 12,50.
Oksekarbonade m. løk.....	kr. 14,50.
Skinkestek m. surkål.....	kr. 15,00.
Kalvestek m. fløtesaus og grønnsaker.....	kr. 20,00.
Eplepai med is.....	kr. 6,00.
Isrullade.....	kr. 4,50.
Narsipankake.....	kr. 5,00.
Gele m. vaniljesaus.....	kr. 5,00.
Irish coffee.....	kr. 14,00.

Ingen skulle gå sultne fra Metropol uansett hvilken av menyene du forsynte deg av.

puste ut, ta seg en øl, kikke på folk i trygghet, danse, leve litt.»²

Metropol var delt inn i tre avdelinger. Først var det «The Britannia Pub» i første etasjen, rett inn fra døren med vinduer ut mot gaten. Her ble det på dagtid servert smørbrød og varmretter til lunsjgjester. Forbi den inn til høyre kom du inn i selve Metropol restaurant med dansegulv. Her var det også rundt 100 sitteplasser. Nede i underetasjen var spisestedet «Wimpy», åpent fra klokken halv åtte på morgenen til seks på ettermiddagen. Inngangen dit var fra Tollbugata, og det var også her medlemsmøtene ble holdt. Mat var en viktig del av tilbudet på Metropol. Det billigste på menyen, det året de åpnet, var aspargessuppe til 6,50, mens det dyreste var pepperstek med rømme flambert i konjakk til 40 kroner, det tilsvarer ca. 250 kroner i dag.

Fasjonabel historie

11. september 1929 fikk Fritjof Olsen og Hanna Pedersen skjenkebevilling på Metropol, og i 30-årene var restauranten kjent som et fasjonabelt sted. Det var «de hvite dukers tid», med blankpusset sølvtøy og måltider servert under lokk til akkompagnement fra eget husorkester. Under krigen ble stedet rekvirert av tyskerne

og brukt som lager. I 50-årene ble det igjen nye eiere, og stedet fikk navnet Beckers Metropol. Stedet ble nå en velkjent jazzklubb, med mange store navn på scenen. Metropol ble i 1963 også Oslos første nattklubb med bevilling til kl. 01.00.

En hemmelighet

Rett overfor inngangen til Metropol lå Hotell Astoria. Flere av de som Skeivt Arkiv har intervjuet for vårt livsminne-intervjuprosjekt, forteller om at de reiste til Oslo, tok inn på hotellet og fulgte med fra hotellvinduet sitt. Når det var lite folk på gaten, kunne de smette inn på utestedet uten at for mange så dem. Andre forteller at de gikk sakte fram og tilbake i Akersgata og måtte bygge opp mot til å nærme seg inngangsdøra. Andre igjen kom aldri lenger enn at det bare ble med tanken. Vi har også fått historier fra homofile menn som ble både sjikanert og banket opp på veg hjem, etter at folk hadde sett dem komme ut fra Metropol.

«Hvilket sted! Tror jeg aldri har vært i noe lignende»

Det var beskrivelsen beat-poeten Allen Ginsberg gav av Metropol da han ble påtruffet der en sen nattetime under sitt første besøk i Norge, som

ble en mediebegivenhet i 1983. Han beskrev nordmenn som litt spesielle, med mye til felles med svenskene: nøkterne og en smule reserverte. «Det er nærmest som et familiested her», avsluttet han.

Men ikke alle grupperinger var like imponert over steder som Metropol. AHF (Arbeidsgrupper for homofil frigjøring) skrev i sitt internblad, Løvetann, i 1978 om steder «[...] preget av sterkt konsumpress. [...] Prisene er høye og drikkepresset stort. Musikkvolumet ligger opp til smertegrensen og umuliggjør meningsfylt samtale. Hele rammen er innrettet på forbrukerjaget, også det å forbruke hverandre i stadig jakt på nye partnere.»

De skrev videre at i det homofile frigjøringsarbeidet, var de negative sidene ved homoghettoen som et gufs fra fortiden, hvor anonymitet var det viktigste, og ikke frigjøring. På dette tidspunktet var Løvetann dominert av aktivister på ytterste venstre fløy fra AKP-ml.

Metropol var heller ikke helt alene som utelivsarena for skeive da det fremdeles var aktivitet på Venstres Hus. Også B.C. (Boys Club) nederst i Kongens gate var en konkurrent. Med unntak av B.C, var alle tre stedene jevnt besøkt av både menn og kvin-

ner. B.C var i tillegg av og til åpent til utpå morgenkvisten, litt utenfor reglementet.

Metropol var likevel den største uteplassen av de tre, og den som også utenbys folk ofte kom på besøk til.

Forandret livet mitt

Metropol skulle også vise seg å spille en viktig rolle i livet til en ung mann fra Sunnmøre. Arild Mæhle Waksvik fra Ålesund var i Oslo for å avtjene verneplikten i Garden. Han var stasjonert utenfor byen, og helt i begynnelsen av 1977 hadde han velferdspolisjon og planer om å tilbringe helgen i hovedstaden. Han var pålagt å gå i uniform også under permisjonen, og møtte opp på hotellet han hadde booket for helgen. Men det viste seg at det var oppstått en misforståelse, og noe ledig rom var det ikke. «Jeg var jo litt smått fortvila da, så jeg spurte dama i resepsjonen om hun visste om noen billige plasser det gikk an å overnatte?» Hun skulle være morsom og pekte på Metropol litt lenger opp i gata og sa: «Der kan du fikse deg overnatting». Jeg tok henne på alvor og gikk dit, og det skulle vise seg å være et lykketreff! Selv om jeg ble stoppet av vakten i døren, som spurte meg om jeg visste hva slags folk som gikk der, og om jeg visste

Anonym fasade. Det er i dag lite som minner om at Norges mest kjente utested for skeive lå nettopp her fra 1974 til 1989.

FOTO: BJØRN ANDRÉ WIDVEY

noe om stedet. «Nei», sa jeg. «Har du lyst til å vite det da?», spurte han. 20 år gammel i uniform ble jeg en populær kar der den kvelden! Allerede i februar var jeg ferdig i militæret, da dro jeg ned til Metropol igjen og spurte etter jobb, og det fikk jeg i spiseavdelingen. Jeg ble raskt kjent med Kim Friele og meldte meg samtidig inn i DNF-48. Mæhle Waksvik jobbet på stedet i to år fram til januar 1979.

«Da flyttet jeg hjem igjen til Ålesund, for blant annet å starte opp

en lokalavdeling av DNF-48.» «Hva! I indremisjonens hovedstad?», var Kim Friele sin reaksjon, som likevel ønsket lykke til. Senere var han tilbake i hovedstaden og jobber igjen på Metropol fra 1984 fram til stedet ble lagt ned i 1989.

- Hvor viktig var plassen? «Det var der vi samlet oss, enten vi var på jobb eller ikke. For mange var det også stedet de oppsøkte når de tok turen til Oslo, og kanskje for første gang oppsøkte andre homofile og lesbiske. Det var jo rolig først på dagen og tid-

lig kveld, det var først stor pågang fra ti- halv ellevetiden på kvelden. Før det kunne vi sitte og prate og diskutere», avslutter Mæhle Waksvik.

Kvinnekvelder

«Drit i økonomien!», skrek en kvinne på et medlemsmøte i Oslo. Arranging av rene kvinnekvelder var et hett tema, og et av motargumentene var at det ikke ville lønne seg økonomisk, og dermed få følger for videre drift. I 1974 ble det amper stemning på et medlemsmøte da Oslo-styret av

Slik så det ut inne på Metropol restaurant. Fargene var holdt i 70-talls mørk brunt og beige, med innslag av grønt. Wimpy i underetasjen hadde inngang fra Tollbugata.

UKJENT FOTOGRAF/MULIUS NR. 9, 1974

Sendt av:		POSTGIRO -INNBETALINGSKORT		KVITTERING	
Sendt av:		Sendt av:		TIL FRIMERKE	
ADR.		ADR.		Porto 40 øre	
KRONER		ØRE		KRONER	
ØRE		ØRE		ØRE	
TIL		Foreningen «For by og bygd»		er innbetalt til	
ADR.		Postboks 1305 Vika		Foreningen «For by og bygd»	
POSTGIROKONTO		OSLO 1		Postboks 1305 Vika	
11836		11836		OSLO 1	
INNBETALINGSNUMMER		INNBETALINGSNUMMER		INNBETALINGSNUMMER	
UNDERSKRIFT VED GIRBRING		UNDERSKRIFT VED GIRBRING		UNDERSKRIFT VED GIRBRING	
DATOSTEMPEL		DATOSTEMPEL		DATOSTEMPEL	

Innbetalingsblankett med Forbundet sitt dekknavn Foreningen «For by og bygd» Du måtte bli medlem her for å få tilgang til de første hemmelige festene på Tåsen, Ormsund og Snarøya. FOTO: SKEIVT ARKIV

DNF-48 nektet å etterkomme vedtaket om å ha egne kvinnekvelder. Jentene krevde også kun kvinnelige servitører, men det var omtrent bare menn å velge blant, så det gikk ikke. Men etter en litt trøblete start, ble det likevel faste kvinnekvelder. Der kunne det gå hardt for seg, blir det bekreftet i en reportasje fra «Løvetann» i 1989. Her blir flere kvinner intervjuet og får direkte spørsmål om slåssing på kvinnekveldene. «Det skjer i 2-3 tida på kvelden, ofte er det sjalusi. Folk får lov å drikke for mye». Mens en annen forteller at det ofte er de samme som

slåss. En tredje kvinne sier i intervjuet at hun aldri har sett menn slåss på Metropol, og forteller videre om en episode om en jente hun møtte på toalettet med blod over hele ansiktet, vedkommende hadde fått en på tryknet mens hun satt ved et av bordene, helt uprovosert.

Likevel konkluderer journalisten med at kvinnekveldene er bedre enn sitt rykte da det også er en veldig viktig, og for mange eneste, møteplass hvor bare kvinner kan samles. Fra 1982 var det fast kvinnekveld siste fredagen i måneden.

Ikke bare fest

Metropol ble også en viktig arena for informasjonsarbeid. Det første informasjonsmøtet om aids i Norge ble for eksempel holdt der høsten 1983. Sykepleier Calle Almedal og lege Georg Pettersen stod bak. De hadde begge fått med seg nyhetene om den såkalte «GRID» (Gay Related Immune Deficiency), under sine besøk og reiser til USA. De konkluderte med at det bare måtte være et tidsspørsmål før denne også gjorde seg gjeldene i Norge. Nå avdøde Almedal fortalte i et intervju med Skeivt Arkiv at de to

Bare minnene igjen, og plass på museum. Originale stoler fra Metropol, donert til Skeivt Arkiv. FOTO: JO HJELLE

var veldig nervøse i forkant. Basert på det lille de visste, og informasjon som var tilgjengelig så tidlig i epidemien, ble de enige om at Almedal skulle ta det forebyggende og Pettersen det medisinske. «Vi ville ikke trække noen på tærne», forteller Almedal. Han tok seg selv som eksempel, og fortalte om sitt sexliv, hvor han informerte om at smitten sannsynligvis hadde noe med blod og sæd å gjøre. Tausheten og alvoret preget den stappfulle restauranten. Den ble avbrutt da en lege reiste

Det var også andre aktører som tilbød møteplasser for skeive. Brosjyre for kafeen i AHF-kjeller'n med kart. Dette var kafeen til Arbeidsgrupper for Homofil Frigjøring (AHF). FAKSIMILE: SKEIVT ARKIV

seg opp og ropte til Almedal at han ikke skulle la en jævla sykepleier fortelle han hvordan han skulle knulle! Dette ble fulgt av forvirrende taushet og sinne. «Det var helt klart en følelse av at nå tar du noe i fra oss», avsluttet Almedal.

Slutten

Våren 1989 var det definitivt slutt for Metropol. Restauranten hadde tapt en halv million kroner siden nyttår, og hadde en samlet gjeld på to millioner.

Avviklingen ble ikke gjort med lett hjerte, men styret i Oslo regionen av DNF-48 hadde ikke noe valg. Situasjonen ble ytterligere forverret av at styret like før årsskiftet hadde investert store summer i en oppussing. Metropol hadde også fått to arge konkurrenter med åpningen av Joys i november 1988 og etter hvert legendariske Den sorte enke (Enka) som slo opp dørene første gang i februar 1989. London pub åpnet dørene i 1979, den er fremdeles å finne på

samme adresse, C.J Hambros plass 5, puben er dermed Oslo og Norges lengstlevende skeive utested.

Bygget hvor Metropol var, står fremdeles. Der er det i dag en sy- og utstyrsbutikk i underetasjen, og oppe har Sivilombudsmannen flyttet inn. Det finnes få minner igjen etter tiden som landets mest kjente homo-utested. Skeivt Arkiv har vært heldig og fått donert to originalstoler fra utestedet fra Svein Skeid. Vi har også veldig

mange historier og opplevelser derfra dokumentert gjennom vårt livsminneintervju prosjekt. I arkivene vi har overtatt etter DNF-48 finnes også mange skriftlige spor etter Metropol.

Bjørn André Widvey er seniorkonsulent ved Skeivt Arkiv, Universitet i Bergen. Her har han ansvar for muntlig og skriftlig formidling ved arkivet. Han har bakgrunn som kulturprodusent og journalist.

Sivilombudet har i dag inngangen hvor Metropol inviterte til fest og protest fra 1974 til 1989.

FOTO: BJØRN ANDRÉ WIDVEY

Kilder

Løvetann, div. årganger mellom 1974–1989. Fritt Fram, div årganger 1984–1989. Mulius årgang 1974. Skeivt Arkiv. Intervjuer utført av artikkelforfatter: Arild Mæhle Waksvik (2019) og Kim Friele (2017). Calle Almedal intervjuet av Tone Hellesund (2016).

Litteratur

Tvedt, Knut Are (red.) (2010) *Oslo byleksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget
Friele, Kim (1983) *To kvinner*. Oslo: Atheneu

Noter

- Mulius nummer 1, 1974.
- Friele, 1983.

Metropol fotografert i 1963. Bildet ble brukt som coverbilde til forsiden av platen Jazz sounds from Norway. (Norsk Gramofonkompani A/S).

FOTO: PER RØNNEVIG/NASJONALMUSEET

Nyfeminister, Lesbisk Bevegelse og Kvinnehuset i Oslo

Kvinnebevegelsen har vært og er et viktig kvinnefelleskap på mange plan, og det har alltid vært lesbiske i bevegelsen. Men lesbiske var lite synlige før kvinnekampens andre fase på 1960- og 1970-tallet. USA lå foran. På slutten av 1960-tallet startet også en kamp for å synliggjøre lesbiske og homoseksuelle i samfunnet. I kvinnebevegelsen begynte lesbiske å «stå fram». Men da flere ble mer synlige, møtte de motstand, også innad i kvinnebevegelsen.

Nyfeministene

Den andre kvinnesaksbølgen i Oslo startet med Ammegruppas aksjoner for bedre fødsel og barsel, og etter hvert kom aksjonene for selvbestemt abort. Ammegruppa arrangerte et stort offentlig møte sammen med Kvinnesaksforeningen i 1970. Det ble startskuddet til dannelsen av Nyfeministene. Bevisstgjøringsgrupper oppstod flere steder i landet, inspirert av USA, og kvinner fortalte hverandre historier fra sine egne liv. Det personlige ble det politiske! Dette dannet det politiske grunnlaget for feministisk politikk og aksjoner. Lesbiske var med, uten at dette var et tema i seg selv. I gruppen Kvinneaktivistene samlet mange lesbiske seg, og det utviklet seg til et miljø av felles interesser, vennskap og kjærlighetsforhold.

Frem til 1972, da loven mot mann-

lig homoseksualitet ble avviklet, er det forståelig at likekjønnede kjærlighetsrelasjoner hadde eksistert i det skjulte. De lesbiske nyfeministene, som allerede var aktive i de første 8. mars-demonstrasjonene, så ikke åpenhet som et stort problem. Ikke alle lesbiske bar på en vond fortid. Faktisk var det for mange en positivt berusende følelse å møte likesinnede, og kvinnesaksbølgen ga også et dytt mot å være modige på mange plan.

Denne bølgen av aktivisme og åpenhet påvirket selvfølgelig også kvinner som til da hadde hatt sitt tilholdssted i den mannsdominerte homobevegelsen, og det var mange som gjorde store innsatser i organisasjonene. Kvinner i RFSL i Sverige og Forbundet af 1948 i Danmark ønsket også kvinnekvelder og satte fokus på kvinners behov. På samme måte som

Feministen, tegnet av Gro Vestby ble trykket som et postkort på SFINXA.

kvinner i andre organisasjoner, opplevde de også å bli satt til kaffekoking

Teksten på plakaten er: Vi er de kvinnene menn advarer oss mot. Et felles produkt og trykket på Kvinneverkstedet SFINXAs offsetmaskin 1978.

og «hygge», mens mennene tok det som en selvfølge at de var i sentrum. Danskene var først ute med å danne Lesbisk Bevægelse i 1974. Norge og Sverige kom etter, først med interne kvinnegrupper, og så med selvstendige grupper som koblet seg nærmere til kvinnebevegelsen i hvert sitt land. I 1974 ble den første nordiske lesbiske konferansen avholdt i Oslo. Gjennom seminarer og møter holdt lesbiske i ulike land kontakten med hverandre

gjennom 1970- og deler av 1980-tallet og var en støtte for hverandres politiske utvikling og kamp.

Det var Kvinnegruppa i DNF-48 som tok initiativ til, og gjennomførte, den første demonstrasjonen i Oslo. Da het dagen «Christoffer Street Liberation Day». 27. juni var dagen da lesbene fra klubben Stonewall, sammen med homsene i Greenwich Village i New York, sloss mot politiet. Politiet hadde på denne tiden hatt jevnlig rassiaer mot klubbene i området og arrestert tilfeldige etter klesvalg og utseende. At Stonewall var en mafiadrevet klubb var kanskje en del av bildet, men slik var det for de fleste klubbene. Og da Stormé DeLaverie, en butchlesbe kledd i dress, hylte ut mot homsene om at de måtte yte motstand, så var det som en fyrstikk ble satt i tørt gress. Misnøyen hadde vært der lenge, og aksjonen var overmoden.

Vi i kvinnegruppa møtte særlig motstand fra gamle homser, som ikke så det som fordelaktig å bli «avslørt». De levde komfortabelt som heterofile menn. Motstand kom også fra en gruppe maoister som kun ville støtte paroler mot undertrykkelse, men ikke paroler som oppfordret til homofili, som de kalte «borgerlig dekadanse». Etter revolusjonen ville alle bli

heteroseksuelle, hevdet de. Den første demonstrasjonen gikk fra St.Hanshaugen, der vi hadde underholdt med «lesbiske nasjonalsanger». Vi hadde satt ny tekst til alt fra nasjonalsangen til «Norge i rødt, hvitt og blått», og «Vi ere en nasjon vi med». Dette falt ikke i god jord, og før toget gikk, forsvant både AKP-ml'erne og en del av de konservative homsene. Men det fantes også en gjeng med morsomme åpne homofile menn. De kalte seg «Soperligaen» og var delaktige i flere demonstrasjoner, også etter at Lesbisk Bevegelse flyttet inn i Kvinnehuset sammen med de andre feministiske organisasjonene i 1975.

Mange i Lesbisk Bevegelse var også medlemmer i andre kvinneorganisasjon og grupper. Og etter hvert var den frivillige driften av Kvinnehuset et av hovedprosjektene for flere. Lesbisk Bevegelse var en radikal feministisk organisasjon med flat organisasjonsstruktur, slik Nyfeministene og Kvinnehuset også hadde, og delte meninger med mange andre feminister. Første året som deltaget i Samarbeidsutvalget for 8. mars, i 1976, var ikke alle de andre organisasjonene overbevist om at en parole med ordet lesbisk i, var et riktig forslag. Men dette forandret seg. De fleste kvinneorganisasjonene

var med da Lesbisk Bevegelse arrangerte det andre demonstrasjonstoget i Oslo 27. juni 1976. Her gikk de med paroler: Nyfeministene støtter, Brød

og Roser støtter, Anarkistisk kvinnegruppe støtter, JURK støtter og så videre. Soperligaen var nesten de eneste mennene som var med.

Diskusjonene om lesbiske var en viktig del av kvinnebevegelse fortsatte, selv om lesbiske feminister var pådrivere i flere felles kamper, blant

annet innen abortarbeidet, aksjoner mot porno med mer. I 1975 okkuperte en gruppe kvinner fra kvinnehusmiljøet, hvorav halvparten var lesbiske, vandrehallen i Stortinget med paroler for selvbestemt abort. Alle ble arrestert og fikk forelegg. Hyrdebrevaksjonen i Ullern kirke for selvbestemt abort i 1978, som også resulterte i arrestasjoner og to rettsaker, var initiert av lesbiske. Her var også Soperligaen med.

Den feministiske kvinnebevegelsen trakk til seg kunstnere av mange

slag som brukte kreative metoder til å fremme kvinnesak. Flere steder i verden dukket det opp kvinnehus, kvinnebokhandlere, kvinnetrykkerier og kreative grupper, som drev med kunst, teater, musikk og diverse skapende metoder. I Oslo tok jeg initiativ til performancegruppa Seriosgruppa, som blant annet drev med foto. Fotografiene ble brukt til fotomontasjer og plakater med tekst og dikt. Vi var lei av å se kvinner fremstilt som objekter sett med menns øyne. Vi ville lage bilder med oss selv som subjekt. Vi

var også lei av holdningene til kvinner i flere kunstmiljøer. Ytringsfrihet henger sammen med ytringsmulighet, sa og skrev vi. Offentlige medier sendte artikler i retur, og journalistene ville bare vite om indre stridigheter eller om vårt forhold til menn.

SFINXA

Vi måtte, og vi ville, lage våre egne kanaler. Kvinneverkstedet SFINXA sprang ut av denne diskusjonen. Først i en sokkelleilighet, og i 1977 tok vi over en mer sentral leilighet i Oslo. Vi bygget mørkerom, lysbord og silketrykkspresse, og etter hvert skaffet vi oss en gammel offsetmaskin, platebrenner og en tung støpejerns stiftemaskin. Vi var rundt 25 kvinner, og noen ganger opp til 50 støttemedlemmer, som var innom verkstedet.

Vi ønsket ikke å fokusere på enkeltpersoner. Vi ville la alle prøve seg, og valgte heller det uprofesjonelle enn å profesjonalisere noen få. Likevel var det bare et par av oss som ble offsettrykkere på SFINXA. De som likte å tegne, var som regel dem som skapte tegneserier og visuelle deler av plakaten. Men det krevdes mange flere i selve prosessen med å skape silketrykk og det som skulle trykkes på offsetmaskinen. Dermed ble det meste i realiteten kollektive verk. Vi

Kvinnehuset overtok lokalene til Speditør P. Nielsen som teller 7 vinduet fra høyre i 2. etasje over restaurant Gullfisk. Senere ble lokalene utvidet med et rom til i samme etasje i tillegg til flere rom i 3. etasje til Kvinnesaksforeningen og kvinneverkstedet SFINXA.

FOTO: HARRIET FLAATTEN

Kvinner i alle aldre, med og uten barn, kunne komme og kjøpe en enkel blings eller noe å drikke. Noen ganger ble det servert full middag.

FOTO: KVINNEHUSET

så på håndverk og fysiske oppgaver som like verdifulle som det kunstneriske uttrykket. Vi jobbet billig og uten lønn, gjerne i døgndrift hvis det var nødvendig.

Da hiv og aids kom til Norge, tok det tid før alle skjønnte hva det dreide seg om. Men at mannlige homofile var sterkt rammet var tydelig. Lesbiske var minst i faresonen. Likevel var det mange av oss som kastet seg inn i kampen på mange fronter. Lesbiske var med i Virusgruppa, som lagde teater og arrangementer, og som samlet inn penger til velferdstiltak på sykehusene. Jeg vet ikke hvor mange lesbiske som besøkte og behandlet syke på sykehusene, men jeg regner med at det ikke bare var meg. Og Tverrfaglig helsegruppe for hiv og aids, THHA, var også et initiativ fra en homse og en lesbe.

Jeg tror at alle kvinner har behov og nytte av egne kvinnegrupper og kvinnemiljø. Jeg vil hevde at Kvinnehuset i Oslo var avhengig av lesbiske feministers utrettelige innsats som kvinnebevegelsesenes ubetalte husmødre. Kanskje hadde lesbiske mer behov for et slikt sted, men det gjorde at alle kvinner fikk et sted hvor de kunne komme og gå. Det internasjonale tribunalet i Brussel i 1976 hadde kun ett vitnesbyrd om vold mot lesbis-

ke, og det var det den norske forfatteren Gerd Brantenberg som holdt. Hver kveld samlet en gruppe lesbiske feminister seg i et kjellerlokale og diskuterte dagen. Vi ble enige om å lage plakater, som vi bar på brystet, hvor det stod «jeg er lesbisk» og en plakat på ryggen: «Hva med deg?». Alle skrev på sitt språk, og da Gerd skulle legge fram sitt vitnesbyrd, gikk vi alle opp på scenen og oppfordret lesbiske fra salen å følge med. Det var da vi så at halve salen ble tømt for kvinner.

Gruppen som kom tilbake til Oslo, og som la grunnlaget for Krisesenterbevegelsen, var lesber. Men ingen snakket om det, rett og slett fordi de ikke tenkte på det. Når historien skal skrives, blir det likevel relevant å spørre seg, hvorfor var det såpass mange lesbiske feminister som kastet seg inn i kamper, som ofte var langt fra deres eget liv? Jeg tror det er flere svar på dette. Kvinnebevegelsen ble et hjem for mange lesbiske, særlig den ungdomsgruppen som møtte hverandre på 1970- og 80-tallet. Feminisme var en teori og en analyse som omfattet alle kvinner i et patriarkat, og lesbiske så at egen kamp for synliggjøring hang sammen med kvinnefrigjøring generelt. Alle lesbiske er ikke feminister, men alle lesbiske feminister ser at deres kamp

er en del av den store frigjøringen av alle kvinner.

Kvinnehuset

Kvinnehuset i Oslo var unikt, ikke bare i Norge, men også internasjonalt. Dette gikk for alvor opp for meg i 1980, da jeg reiste tvers over USA og i Canada og besøkte de kvinnehusene jeg hadde greid å spore opp. Det var kvinnehus i de fleste byer, eller riktignere sagt, små og store lokaler, som kvinneorganisasjoner disponerte. Kvinnehus fantes også i flere europeiske land. De fleste kvinnehusene var drevet av én gruppe, noen ganger to. I Oslo greide vi det kunststykke å favne nesten hele den feministiske kvinnebevegelsen.

Vi var inspirert av Rødstrømpene i København, som høsten 1971 okkuperte tre gamle, tomme hus i Åbenrå, nær Nørreport. Ikke store hus, men likevel nok plass til kvinnehus og kvinnekollektiv. Husokkupasjoner var ikke helt uvanlige på denne tida. Unge mennesker flyttet inn i gamle hus og dannet kollektiv. Ofte var det studenter som rett og slett ikke hadde et sted å bo, eller penger til leie. Det var også aksjoner mot bolighaier som lot hus forfalle, slik at de til slutt fikk rivningstillatelser. Mange ble kastet ut, men mange fikk også bli. I Køben-

På alle store møter og arrangementer var kafeen midt i huset fullsatt. Her fra 10-års jubileet i 1980.

FOTO: INGE ÅS

havn fikk kvinnene støtte av kommunen, og de som eide husene. Da de kunne dokumentere 600 besøk i uka, fikk de driftsstøtte fra Kulturministeriet. Så heldige var vi ikke i Oslo.

Danske forbilder

Sommerleiren på øya Femø i Danmark gjorde at Rødstrømpene vokste raskt. Hit kom kvinner fra hele Danmark, men også fra andre nordiske land. En sommer med bare kvinner og barn, politiske- og personlige diskusjoner,

ferie og bading var en fantastisk kombinasjon for mange. De første Nyfeministene var der i 1971, og i 1972 dro jeg sammen med min venninne Liv Finstad. På veien hjem overnattet vi i de okkuperte husene i Åbenrå, hvor de hadde innredet de forskjellige rommene til kafé, møterom, film, barnerom m.m. Vi var mektig imponert! Tilbake i Oslo snakket vi med flere nyfeminister, med Kvinnefronten, Norsk kvinnesaksforening, Norsk Kvinneforbund og Kvinnepartiet,

men vi møtte ikke særlig entusiasme. Kanskje fordi ideen var ny, eller at få hadde vært i København og sett huset med egne øyne? Vi var overbevist om at skulle feministbevegelsen vokse, måtte vi også ha et fysisk møtested. Ønsket var å skape et åpent aktivitetshus for alle kvinner, som også kunne romme flere av kvinneorganisasjonene og diverse grupper. Vi så for oss et arnested for kultur, politikk og sosialt samvær. Slik endte vi med å danne en selvstendig kvinnehusgruppe for å jobbe videre mot målet. Liv gikk videre til andre aktiviteter, mens jeg ble i gruppa som etter hvert fikk et godt aldersspenn. Arkitekten Harriet Flaatten ble med og holdt den formelle kontakten med kommunen, og hun var nok den eneste de egentlig tok på alvor. Vi ba kommunen om et kommunalt lokale til en symbolsk leie. Det ble en seig prosess, som gikk over flere år med brev, telefoner og møter med kommunepolitikere, som ikke så nytten av dette. Men da vi nærmet oss slutten av Kvinneåret 1975, og kvinneårskomiteen ikke hadde utredet stort, og det var et flertall av kvinner i kommunestyret, virket det som om noen i kommunen synes det var på tide å gjøre noe konkret.

To rom måtte vel være nok?

Vårt første tilbud var en toroms leilighet i Maridalsveien. Så ble vi tilbudt et hus som snart skulle rives, og som grunneieren nektet oss tilgang til. Til slutt fikk vi tilbud om 154 m² i et støvete spedisjonslokale i andre etasje over jazzklubben Gullfisken. Huset

lå nederst i Oslos mest forurensende og trafikkerte gate, Rådhusgata, som i tillegg lå i strøket der prostituerte stod på gatehjørnene, og menn i biler sirklet rundt til alle tider av døgnet. Halve gruppa så på lokalet og ristet på hodet, mens jeg og noen andre, som allerede hadde pusset opp flere rom i

kollektiv, så mulighetene og jublet!

Vi fikk støtte fra kommunen, slik at vi kunne legge inn et kjøkken i kaférommet, og vi fikk en symbolsk husleie på 200 kroner i året. Vi gikk i gang med friskt mot, vi vasket, malte og rev løsvegger, som det var mange av! Etter hvert som flere rom ble ledi-

Barnerommet på Kvinnehuset settes i stand. På 70-tallet ble gamle ølkasser brukt til det meste.

FOTO: INGE Å

De første tre utgavene av Lavendel-ekspressen fra kvinneverkstedet SFINXA fikk silketrykksforside med pålimte blanke stjerner og innmat stensilert på Kvinnehusets stensilmaskiner. Den ble solgt på en av de mange mange bok-kafeene i Norden

ge, vokste Kvinnehuset i størrelse, og vi fikk i tillegg flere rom i tredje etasje. Vi valgte en flat organisering, som var den modellen feministene på denne tiden var opptatt av. Hierarki ble sett på som en del av mannssamfunnet. Vi brukte heller et rotasjonsprinsipp av funksjoner, hvor oppgavene gikk på omgang. Slik kunne vi lære av hverandre, og alle fikk et innblikk i

driften. Alt var nytt, og vi visste ikke hvordan vi skulle skape og drive et kvinnehus. Vi valgte å innrede huset slik at vi motvirket følelsen av territorier. Ingen fikk egne rom eller egne kontorer de kunne låse seg inne i. Alle møterommene var til felles bruk. Hver gruppe eller organisasjon måtte skrive seg på en liste, som hang på veggen, om når de skulle ha møter. Flere hadde en egen dag i uka eller i måneden. Så kunne, de som ville, ha et eget skap eller en skuff som de låste ned egne saker i. Det var bare Kvinnesaksforeningen som fikk et eget rom i tredje etasje. De hadde et par mannlige medlemmer, som ellers ikke hadde tilgang til resten av lokalene.

Vi åpnet høsten 1975, og en av dagene var menn velkommen. Da kom fedre, brødre, sønner og ektemenn, som hadde hjulpet til under oppussingen, for å se det ferdige resultatet. Men pressen valgte å ikke komme. De brukte heller tid på å latterliggjøre prosjektet. Finn Graff tegnet en tegning av en naken kvinne med en hengelås i skrittet, med teksten: «Her skal du aldri få komme inn Kal!».

Vaktmesterinnene – kvinnebevegelsens husmødre

Vaktmestergruppa drev i praksis huset. Her var mange fra Lesbisk

Bevegelse involvert. Vaktmesterinne- ne vasket gulv og toaletter, fordelte posten til oppslagstavlene i informasjonsrommet, eller svarte selv på henvendelser, som kom fra inn- og utland, fra enkeltpersoner og organisasjoner. Vi greide aldri å få penger til drift. Vi søkte og søkte, men for døve ører. Det er egentlig ikke til å tro at dette huset ble drevet på frivillig basis fra 1975 til 1989!

Kvinnehuset var for kvinner, og det betød også at media måtte skaffe kvinner når de skulle intervju oss. Denne kampen tok alt for mye tid. Men vi var prinsippfaste og ville støtte kvinnelige journalister og fotografer ved å gi dem et sted de hadde forrang til. NRK påstod at de manglet fotografer, og likevel greide de å sende et helt filmteam av kvinner til Kvinnehuset i København for å lage et program om dem. Men det norske kvinnehuset, det ble for det meste behandlet som en «ikke-sak».

Til alle jubileer kom det telefoner fra mannlige journalister, som spurte de samme spørsmålene: Er det ikke åpent for menn i dag, er det ikke åpent for mannlige fotografer engang? Når har dere tenkt å slippe inn menn? Er det bare kvinner som slippes inn på kvinnehuset? Og så var i grunnen intervjuet over. Ikke noe

om de viktige sakene vi jobbet med. Dette var en tid før mobiltelefon og internett. Intervjuene skjedde via mynttelefonen, som hang på veggen i Suffragettegangen, som var malt i lilla, hvitt og grønt. Vi måtte garantere for et visst beløp hver måned, med et minimum av inntjening på apparatet. Det var få som selv hadde telefon, og vi kunne få telefoner inn når det trengtes.

Et linoliumstrykk av Inge Ås prydet informasjonsfolderen til Kvinnehuset i mange år.

Diskusjonsmøter om alt mellom himmel og jord

Mandagsmøtegruppa var en gruppe som fungerte i mange, mange år. De første årene var det mandagsmøter hver uke, og senere hver 14. dag med diskusjonsmøter hvor mellom 20 og 70 kvinner møtte. Møtene var åpne for alle. Dette gjorde det mulig for organiserte og uorganiserte kvinner å diskutere tema, som senere ga grunnlag for utarbeidingen av politiske meninger og aksjoner. Mandagsmøtene

fungerte også som rekruttering til huset generelt, og til grupper og organisasjoner spesielt. De politiske skillelinjene ble ikke så skarpe som de kunne bli i Samarbeidsutvalget for 8. mars, der de enkelte representerte hver sin organisasjon. På mandagsmøtene skulle en ikke bli enige om strategi og uttalelser, selv om det kunnes skje. De som møtte opp representerte ikke noe annet enn seg selv. Krisesentergruppa ble etablert på et mandagsmøte.

Lis Pedersen, en av vaktmesterinnene som i realiteten drev huset.
FOTO: INGE ÅS

Teatergruppa Livets Mangfold, musikkgruppene Syltetøybanden og Stikkelsbæret, improvisasjonsgruppa Emmas Gullgruppe og flere andre kulturelle grupper, var tilknyttet Kvinnehuset. Tverrlitterært kvinneforum samlet skrivende kvinner til møter på Kvinnehuset og på Munchmuseet, og billedkunstnere kunne stille ut egne ting. Det radikalfeministiske bladet KjerringRåd holdt sine redaksjonsmøter på huset, og mange av kvinnene fra kvinneverkstedet SFINXA tegnet og skrev i bladet. Kvinnehuset var

samlingsstedet for den frie feministiske kvinnebevegelsen, den som ikke var tilknyttet eller underlagt politiske partier. Selv de som ikke hadde kontorplass la sine møter til Kvinnehuset. Nyfeministene, Lesbisk Bevegelse, Brød og Roser, Oslo faglige kvinnebevegelse og Kvinnesaksforeningen samarbeidet i mange år om 8. mars. Det var kurs for innvandrerkvinner som kunne komme og bruke symaskinene på verkstedet. Kvinnegrupper fra Chile og Sør-Amerika, i tillegg til Foreign Womens

Nyfeministene Liv Finstad og Inge Ås tok initiativ til Kvinnehuset i Oslo. Ordfører Marianne Borgen avduket Oslo Byes Vels blå skilt, 26. september 2020.
FOTO: ASLAK MALMÅSEN

Group, holdt mandagsmøter hvor de informerte og innledet til diskusjon. Matriarkatgruppa ble født på et mandagsmøte og gjennomførte kurs i friundervisningens regi, i tillegg til å lage en stor utstilling på Kvinnekulturfestivalen i 1979. Seminarer av alle slag kom og gikk.

Kvinnehuset ble avviklet i 1989 da leien ble skyhøy, som en konsekvens av at kommunen byttet bort huset med Thongruppen. Kommunen var heller ikke villig til å finne en erstatning. Kort etter brant bygningen. Det ble gjenoppbygget i samme stil, men med en ekstra etasje. Høsten 2020 ble det bestemt at Kvinnehuset skulle få et blått historisk skilt fra Oslo Bys vel. Ordfører Marianne Borgen inviterte til mottagelse på Rådhuset 26. september 2020 med deltagere fra mange av organisasjonene og gruppene som var med i sin tid. Dette ble en verdig markering som viste hvor viktig Kvinnehuset hadde vært for hele den brede kvinnebevegelsen og for lesbiske feminister spesielt.

Inge Ås er kunstner, forfatter og kvinneaktivist. Hun var med å danne Kvinnegruppa, Lesbisk Bevegelse, Kvinnehuset, Seriosgruppa og kvinneverkstedet SFINXA.

Vi er de jentene mora di har advart deg mot

Hvis du spør meg hvor lenge 1976 varte vil jeg svare at det varte i cirka ti år. Det skjedde så mye. Vi fant på så mye som ble bestemmende for livene våre lang tid framover. Når jeg skal skrive om skeivt teater på 70-tallet i Oslo, så må det bli en personlig historie. Det er mulig vi var en del av en større bevegelse, men sånn opplevde vi det ikke. Det var ingen andre som oss.

Tiden

Den gangen var det nesten ingen åpne homoer. Vi må huske at Kim Friele var Norges eneste «Homo» i 20 år – all respekt for det. Men da 70-tallet kom med radikalisering, studentopprør og den feministiske kvinnebevegelsen, var det på de arenaene vi fant hverandre. Opprørske og sinte på mange ting, mest av alt på den kjønnsrollen vi hadde fått utlevert, med streng beskjed om å tilpasse oss.

Meg

Jeg var en teaterinteressert kvinne i begynnelsen av 20 åra, fra nestbeste vestkant. Jeg hadde byttet ut slalomskiene med teater da jeg var 16 og så meg aldri tilbake. Jeg gikk dramalinjen på Nissen, teaterfolkehøyskole i Danmark og studerte dramaturgi ved Århus Universitet. Jeg kom hjem for å starte Perleporten teatergruppe

Fra klassiske kvinneroller i verdensdramatikken. Faust og Gretchen med oversetteren Hanne Lore Bang Ahnesen, Kjersti Fjeldstad, Iris Sollie og Marit Halvorsen.

UKJENT FOTOGRAF/P.E.

med venner fra Nissen og var jo en slags halvstudert røver på dette tidspunktet. Idealet den gangen var selvfølgelig å danne en frigruppe. Vi hadde lite til overs for det etablerte teateret. Inspirasjon ble hentet både fra Sverige og Danmark, og vi begynte å skrive på vårt første stykke som omhandlet oppvekst i kjernefamilien, noe vi mente var undertrykkende og invalidiserende på alle vis.

Samtidig forelsket jeg meg i en kvinne. Det hadde jeg gjort før, men nå ble jeg virvlet inn i kvinnebevegelsen, flyttet i kvinnekollektiv, var med på demonstrasjoner, på oppussing av Kvinnehuset og dannelsen av Lesbisk Bevegelse.

Alt dette førte til store konflikter og uenigheter mellom meg og de to andre i Perleporten. Jeg valgte å slutte i gruppa etter at vi hadde skrevet og fullført vår første produksjon. Så der stod jeg plutselig helt ribbet for framtid og drømmer.

Bare lesbisk

Jeg ble intervjuet av Sirene i forbindelse med at jeg hadde vært på Kvinnetribunal i Brussel. Jeg fant liksom ikke noen grunn til ikke å si at jeg var medlem av Lesbisk Bevegelse. Så jeg stod fram litt skjelvende. Etter det følte jeg lenge at det var det

eneste folk tenkte når de så meg. At det stod lesbisk skrevet over hele meg og gjorde det helt umulig å vise hvem jeg egentlig var. Jeg kjente meg stigmatisert og identitetsløs.

De fleste får det nok sånn. Men å ha paranoia betyr jo ikke at du ikke er forfulgt. Uansett, det gikk bedre etter hvert.

Savnet

Samtidig med at jeg åpnet kvinnehuset hver mandag, var i en voldsom sosialiseringssprosess i kollektivet med felles klesskap & ambulerende rom, skrev i Lavendelekspressen og var med å starte kvinneverkstedet Sfinxa, følte jeg meg helt «lost» i forhold til at det var teater jeg ville drive med.

I Sfinxa var vi så vidt jeg husker, en grafiker, en tegner, en maler, en teaterarbeider, en operasanger og en fotograf og heldigvis en snekker. Ingen av oss egentlig profesjonelle, men vi slo oss sammen fordi det virket umulig for oss å utdanne oss innenfor de tradisjonelle og patriarkalske institusjonene. Så vi var heldagsfeminister, mens vi vasket gulv på Folkets Hus eller jobbet på Freia når vi måtte ha til husleia.

I ettertid har det vist seg at vi fant på mye kreativt i denne kaotiske perioden.

Lesbiafonisk nintett

Sommeren -76 skulle Norges første Homotog gå av stabelen. Vi gikk gjennom gater jeg aldri hadde sett før, opp til St. Hanshaugen. Det var ikke så mye *pride* over det toget. Men vi gikk.

Sfinxagjengen hadde i fellesskap skrevet et lite stykke teater «Lesbiafonisk Nintett». Bygget på Jean Tardieus absurde «Lille konversasjons symfoni». Vi stjal formelen og bygget stykket opp som et musikkstykke med en dirigent. Med satser som «Allegro Mann sjåvinissimo» og «Finale cantabile mucho serio».

Stykket handlet om fortielse, latterligjøring og reaksjoner fra familien på at vi var lesbiske. Selvopplevet og reelt nok.

Fra 4. sats:
«Blod er tykkere enn vann»:

*Tenk på mor
tenk på far
tenk på alt du har
tenk på oldefar
som var Østerdalens alle største
hestekar
og hva vil onkel si
som er lærer på gymnasiet i fysikk
og kjemi
og tenk på tanta di
hu som bor i Ski
(forfatter diverse medlemmer av SFINXA)*

Artikkelforfatteren og Britt Andersen i sangnummeret «Du må ta deg sammen». UKJENT FOTOGRAF/P.E.

Formen gjorde at alle kunne stå med manuskriptet på et notestativ. Det gikk fort å øve inn og satte ikke store krav til skuespillerteknikk. Vi spilte det utallige ganger. Blant annet samme sommer på Kvinnefestivalen i Fælledparken i København for 30 000 tilskuere. Da var det forresten en rasende mann som hugget høytalerledningen

over med øks. Det ble en ufrivillig pause. Vi oversatte det til engelsk og vet det ble oppført i England og i Nederland. Ingen copyright, vi bare sendte det til kvinnehusene rundt omkring.

Livets mangfold

Så kjentes motsetningen mellom teater og lesbisk feminisme ikke så

stor lenger. Jeg satte opp en lapp på kvinnehuset om noen ville være med i en teatergruppe. Jeg hadde lest et dikt av en jente på 13, som jeg kjente. Det het Livet er mangfoldig. Jeg husker ennå slutten.

«Det er ikke lett når en dame har kone. Selv er jeg i fengsel grunna hun Tone.»

Resten av teksten var like absurd,

Plakat for forestillingene til kvinneteatergruppa Livets Mangfold på Club 7 og i Munchmuseet. PRIVAT SAMLING

og tittelen den stjal jeg. Den gangen var mangfoldig et gammeldags og lite brukt ord. Og ironien i at en feministisk gruppe kalte seg Livets Mangfold frydet meg fordi de fleste ville tenke det motsatte. Og de ni som hadde meldt seg protesterte ikke, så da ble det slik.

Det viste seg å være en slitesterk gjeng. Vi var en åpen gruppe, men jeg vil si at det var en kjerne som var der hele tiden – og så kom det nye til og fra.

Det var flere som var gode til å skrive tekster. Noen fant på og hadde ideene og noen satte det sammen og rimte. Vi hadde flere som spilte instrumenter og brukte sang og musikk. Og det var rett og slett mange med skuespillertalent.

Den første forestillingen vi laget fulgte oss helt til det siste. Vi kunne ikke forstå hvordan Nora kunne ha holdt ut så lenge med den idioten Helmer. Ibsens drama var to timer for langt, mente vi. Vi kortet det og noen andre klassikere ned og lot Julie, Nora og Gretchen sammen gå resolutt av sted, etter at Romeo, Helmer og Faust hadde holdt sine laaange monologer. Vi brukte mange triks fra revy håndboka. Faust ble oversatt fra tysk av en ivrig blodfan som ikke kunne tysk,

men det stoppet henne ikke. Vi tok det eldgamle nummeret med å sage over en dame, men vi saget over en mann. Mens tante Sofie i Karde-momme ryddet scenen og Solveig satt og ventet og ventet på Peer Gynt. Det var forestillingen om klassiske kvinne-roller i verdensdramatikken.

Slik fortsatte det. Vi satte verden på hodet. Spiralen for menn var tatt ut av en håndbok for kvinner. Vi bare byttet ut kjønnnet. Store plansjer viste hvor lett og greit den kunne innstalleres og evt. fjernes igjen med et lite rykk. Litt ubehageligheter som blødninger og besvimelse måtte man regne med i etterkant. Men en paracet eller to ville gjøre susen i en 2 til 14 dagers tid. Vi hadde flere faste figurer. For eksempel var Terry Lane en sleip handelsreisende i såkalte kvinne-produkter. Det var bare å stappe inn en vaginella mot utflod. Den skapte riktignok kløe, men ikke verre enn at kremen plutonium forte tok knekken på det, men da ...

På samme tid gikk det en film av fotografen David Hamilton som het «Bilitis 16 år». En slags litt barne-porno, litt myklesbisk film i duse farger. Vi laget en egen versjon: «Bilitis 13 år». Det var en forvorpen Kjersti Fjeldstad som med en plastikk-

rose og en Gay Mousse skulle forføre Melissa som skred forbi. Vi spilte det i årevis. Til ingen husket filmen. Men første gangen hørte vi plutselig en fra publikum rope; «Der er morgenkjolen min». Og sånn var det. Intet klesskap var trygt. Vi stjal som ravner fra de kollektive ressursene. Alt var rufsete stjalne klær, plastikk, løsbarter og briller. Vi kjørte i Lesbus, folkevogn-bussen til Elisabeth, til København på turne. Bilen knelte allerede i Gabels gate og vi dro på turne tauet av Falken ned til danskebåten og ble tauet videre i København.

Vi var et kultfenomen. Men i løpet av de årene vi holdt det gående økte publikummet. På et tidspunkt leide vi Salen i Munchmuseet. Vaktmesteren satte fram 20 stoler og det kom 300 ganger 3. Så vårt trofaste publikum dro med seg flere og flere. Vi hadde et slags kjernepublikum og den erfarin-gen la jeg meg på minne og husket senere da jeg ble teatersjef. Det gjelder å ha en støttegruppe.

Byen

Dette var den gangen Oslo bare hadde lave hus. Den gangen ingen tenkte over at det var en havneby. Restaurantene hadde spiseplikt og vi drakk øl stort sett på steder dagslyset aldri

Artikkelforfatteren som Julie.
UKJENT FOTOGRAF/P.E.

nådde som Casino og Krølle kro. Oslo ble styrt av humørløse menn med hatt som ikke kunne stave «kultur». I hvert fall de vi traff.

Vi spilte steder som enten er revet eller brent eller i beste fall lagt ned.

Vi spilte på Kvinnehuset i Rådhus-gata, Munchmuseet, Læregutthjem-met i Pilestredet, Gamle forsøksgym, Hjelmsgate, Club 7 og hadde verksted i Teatergata.

Vi hadde det utrolig moro og lattermildt i den gruppa. Og vi var morsomme stikk i strid med myten om at feminister og rødstrømper var humørløse og stramme.

Men alt var ikke bedre før. Ikke Oslo. Ikke utsikten til fjorden og ikke det å være lesbisk.

*Hånd i hanske
pluss og minus
fire rom og familierabatt.
Gutt og jente
mann og kvinne.
Du hakke no å tape
alt å vinne.
Blomst og bie
gjøk og sisik
herr og frue par om par
lykken er på avbetaling.
Stat og kirke
mor og far.*

*Det er en karusell, en heterokarusell
det kjører rundt og rundt og opp igjen
og ned
og ut og inn og stopp.*

(Utdrag fra Heterokarusellen.
Skrevet av Livets Mangfold. Melodi
Jacques Brel.)

*Catrine Telle er teaterregissør, utdannet
på Statens Teaterskole i København
1980–84. Hun har iscenesatt over 100
oppsetninger i Danmark og Norge, vært
fast regissør på Den Nationale Scene og
Nationaltheatret, teatersjef på Trøndelag
Teater og Oslo Nye Teater. Hun har en
rekke priser for sitt arbeid. Nyeste pro-
duksjon er «Mens vi venter på no' godt»,
av Linn Skåber, Nationaltheatret. Neste
produksjon er «HEN» av Taylor Mac,
også Nationaltheatret.*

Mer enn fjærboaer, paljetter og høyt hår

Glimt fra Oslos dragshowhistorie

Drag er en kunstform så å si uten grenser, regler eller normer. I denne artikkelen ønsker jeg å gi noen glimt fra Oslos dragshow-historie, gi innblikk i hva denne kunst- og underholdningsformen går ut på, og hva den har betydd for de skeive miljøene.

Norsk drag er dokumentert tilbake til midten av 1920-tallet, men også før den tid kunne man se menn i kvinneklær mingle med den liberale eliten. I Christianias bohemkretser var dette et fenomen alt ved slutten av 1800-tallet. «Tvitulling» og «dilldallmann» var to av mange nedsettende betegnelser brukt om menn som var litt feminine. Dessverre foreligger ingen dokumentasjon eller skriftlige kilder som beskriver at de optrådte på noen scene.

Fra de første opptredenene på hemmelige undergrunnsklubber, var veien lang og tornefull frem til kunstformen ble «stueren». Drag er i dag blitt millionindustri, ikke minst i USA. Millioner av seere verden over ser realityshowet «RuPaul's Drag Race» på Netflix, og deltakerne opptrer for fulle hus. Filmer, serier og reklameindustri i land som Tyskland, Canada,

Storbritannia og Australia bruker stadig oftere dragartister. Og flere «kings» og «queens» er å se på pride-scener i Norge.

Opphavet til begrepet «drag» er omdiskutert. William Shakespeare var kanskje den første som tok ordet i sin munn, da som sceneanvisning for «Dressed Resembling A Girl». Andre kilder vil ha det til at dragbegrepet oppsto i 1887 under en rettssak i New Orleans. Den tiltalte hadde utført et bankran utkledd som kvinne, og det fellende bevis ble kjolen som var slept – «dragged» – gjennom sølen. Tidlig på 1900-tallet blomstret «drag ball» i New York, under den såkalte Harlem-renessansen. Slike «ball» ble et fristed for skeive og fargede i et ellers heteronormativt og hvitt Amerika. Begrepet «drag queen» stammer herfra, likeså uttrykket

Henrik Dedichen poserer i kvinneklær, ant. 1883.
FOTO: JOH. THORSEN

«larger than life». Drag har fremfor alt vært dyrket blant homofile, og overraskende nok, i militæret. I sterkt mannsdominerte miljøer har grovkornede imitasjoner og parodier av kvinneskikkelser slått an, hovedsakelig fulgt av «lipsynking» (å mime en sang så presist at leppebevegelsene er synkronisert med sangerens leppebevegelser) til musikk- og filmminnslag.

Noen sentrale begreper

Før vi går videre, kan det være behov for noen begrepsavklaringer. En *drag queen* eller *drag king* er en person som opptrer på en scene kledd opp som det motsatte kjønn, gjerne i et overdrevet kjønnsuttrykk. Etablerte *drag-artister* har dragshow som levebrød.

Å være *ciskjønn* er å oppleve samsvar mellom det kjønn man ble tildelt ved fødsel, og det kjønn man er komfortabel med å bruke i sin selvbeskrivelse.

Bio queen, *faux queen* eller *hyper queen* er en cis-kvinnelig artist som opptrer i et overdrevet uttrykk på linje med en drag queen.

Burlesk er betegnelsen for en grovkornet komedie, et såkalt satyrspill. Kunstformen karikerer og imiterer på en humoristisk og avslørende måte, og er ofte fremført av cis-kvinner.

Transpersoner har i utgangspunk-

tet ikke noe med dragshow å gjøre. Begrepet er en samlebetegnelse for ulike mennesker som kler seg og identifiserer seg med det motsatte kjønn enn det de ble tildelt ved fødsel, eller som verken identifiserer seg som mann eller kvinne.

De første norske dragshowartistene

Fram til 1972 var sex mellom menn forbudt i Norge. Loven innebar at det var lite rom for drag eller dragshow på byens utesteder, kun sporadisk ble dragshow satt opp på den skeive og alternative scenen i Oslo. Men norske dragartister fantes, blant annet Norga, Rocky Twins, Willy Mikkelsen og Los Shwaps.

Bernhard Anton Aleksander Munkerud (1901–1972), kjent under navnet Norga, er den første som fortjener omtale i norsk dragshow-historie. Før andre verdenskrig var Munkerud, med bakgrunn som danser, godt etablert som kostymemaker og skredder. Artistnavnet Norga tok han i bruk da han arbeidet som danser på et varietéteater i Budapest i 1925, hvor han senere begynte å opptre i drag. Etter hvert gikk han til scenen i Berlin, før han flyttet tilbake til Oslo i 1938. Vel hjemme fikk Munkerud arbeid som kostymemaker ved Det Nye Teater, der han ble frem til 1953.

Harald August Waldemar Eckell poserer i kvinneklær, ant. 1883.
FOTO: JOH. THORSEN

Munkerud ble ofte brukt som et eksotisk og humoristisk innslag i kabaret- og revyenumre som «kvinnelig imitator», som det het på den tiden. Han hadde et stort nettverk av skuespillere og produsenter, og hver gang han produserte noe eget var det for utsolgte hus med påfølgende medieoppslag. I anledning Munkeruds 50-årsdag ble det arrangert benefiseforestilling på Det Nye Teater.

Stjerner fra norsk kulturliv opptrådte for å ære ham, og det til stående applaus.

Etter fylte 50 reiste Munkerud til Amerika, hvor han først livnærte seg som tjener for en svensk-norsk rederfamilie bosatt i Hollywood. Etter hvert fikk han jobb som butler hos selveste Judy Garland. Senere arbeidet han for den kanadiske skuespilleren Glenn Ford. Ford var en av Hollywoods største skuespillere på datidens «silver screen». Det må også nevnes at en av Munkeruds nærmeste venninner var Marilyn Monroe.

Rocky Twins

Som sønner av en oberst i det norske forsvaret og oppvokst på Oslos beste vestkant, kunne Leif (1909–1967) og Paal (1909–1955) Roschberg mer enn bare å synge, steppe og danse. De kunne opptre som både kvinner og menn med samme overbevisning. Brødrene søkte lykken i utlandet, og Paris var første destinasjon. 1920-tallets Paris var viden kjent for sitt flamboyante natteliv. Brødrene Roschbergs parodi av de nylig pensjonerte superstjernene The Dolly Sisters, ble deres store gjennombrudd. Våren 1928 ble de tildelt biroller i L'Argent, Frankrikes mest påkostede film det året.

De gjorde også braksuksess i

Tvillingene Paal og Leif Roschberg, kjent som The Rocky Twins. Her er de fotografert i Paris av den legendariske Madame D'Ora i 1928.

FOTO: MADAME D'ORA

London som kabaret- og dragartister, og deres skjønnhet ble snakket om i Londons travle uteliv. De opptrådte på slutten av 1920-tallet og begynnelsen av 1930-tallet i Berlin, New York og Los Angeles. Etter fire år i USA vendte de tilbake til Europa. Nazistene kom til makten i Tyskland i 1933 og klarte å kvele Berlins beryktede liberale

natte- og kulturliv. Brødrene skilte lag i 1937. Da andre verdenskrig brøt ut, flyktet brødrene tilbake til Amerika. Leif henga seg til kunsten, mens Paal vervet seg til det amerikanske flyvåpenet. I 1941 vendte han tilbake til Europa og tjenestegjorde i det norske flyvåpenet.

Willy Mikkelsen

Willy Mikkelsen (1928–1984) var et naturlig blikkfang i skeive selskaper. Alle større selskaper med respekt for seg selv, måtte ha en «skrulle» eller to på programmet. Selskaper som dette fant jevnlig sted på Ormsund, og etter hvert på Snarøya Roklubb. Men det var først da man på slutten av 1960-tallet flyttet seg til Venstres Hus i Oslo sentrum at Mikkelsen rendyrket sin profil som drag queen. Venstres Hus hadde en scene som ga ham muligheten til fri utfoldelse. Han besøkte mange deler av landet med sin berømte Zarah Leander-imitasjon, som ble hans signaturnummer. Han hadde også Marlene Dietrich og Edith Piaf på repertoaret.

I likhet med mange andre dragartister var Mikkelsen en stødig skredder av yrke. Fra 1970 til 1972 var han leder av Det norske forbundet av 1948, forløperen til LHTBTQI-organisasjonen FRI. Sammen med

Los Schwaps ble startet i 1979 og satte sitt preg på Oslos dragscene i årene rundt 1980. Fra venstre Morten Rudå, Vidar Thyness, Knut-Einar Eriksen, Bjørn Hertzberg, Hjalmar Winje og Stein Rosenlund.

FOTO: OLAV HASSELKNIPPE / VG / NTB, 1980

Kim Friele var han en av pådriverne for å fjerne paragraf 213 i Norge, og bidro slik til avkriminalisering av homoseksualitet i Norge i 1972.

Los Schwaps

På slutten av 1970-tallet – etter avkriminaliseringen – ble det for alvor fart på dragscenen. For første gang ble det satt opp en helaftens forestilling. Gruppen Los Schwaps (aktiv 1979–1981) oppførte *Isn't it?* på Club 7. Denne buketten skulle prege den norske dragscenen langt inn i fremtiden. Los Schwaps ble startet av Bjørn Arild Hertzberg, og med seg hadde han Knut Einar Eriksen, Hjalmar Winje, Vidar Thyness, Stein Rosenlund og Morten Rudå. Helaftens dragshow var noe helt nytt.

Showet *Isn't it?* ble banebrytende, og mottatt med stormende jubel og tiltrakk seg Oslos frigjorte festløver. Los Schwaps eksisterte kun i to år, men nå var dragshow-frøet sådd. Morten Rudå, etter hvert primus motor, ble en av de som kom til å videreføre og synliggjøre dragshow som underholdningsform i Norge.

1980-tallet: Det nasjonale gjennombruddet

På 1980-tallet slo norske dragshow gjennom for alvor. Ingen kunne ha

forutsett at gruppen The Great Garlic Girls skulle oppnå så stor berømmelse, først innenriks, deretter internasjonalt. Morten Rudå i Tootsie Knutsens skikkelse var sentral, og med sine Drag Queen of the Year-konkurranser samlet han tusener av skuelystne, fra 1980-tallet til et stykke ut på 1990-tallet. I denne perioden fikk drag en mer stueren status.

The Great Garlic Girls (GGG) fikk sitt nasjonale gjennombrudd da de deltok som back-up dansere til Ketil Stokkans låt Romeo i den internasjonale eurovisjonsfinalen i Bergen i 1986. Det var første gang i eurovisjonens historie at dragartister sto på scenen. Samme år fikk de sitt første helaftens tv-show, «Damenes aften», på NRK. GGG vant tv-seernes hjerter for sin høye underholdningsverdi og rendyrkede profesjonalitet. Samtidig sprenget de fordommer i luften med sine ultraglamorøse opptrædener. Jo vakrere og morsommere gutta var som kvinner, desto mindre frykt og mer beundring satt igjen hos den jevne mann i gata. Terje Schrøder, Jonny Nymoen og Olav Klingen satte presedens for norsk drag, og deres suksess åpnet dører for de som kom etter.

I 1991 forlot Olav Klingen gruppen. Med innleide artister turnerte

Terje Schrøder og Jonny Nymoen verden rundt. De innkasserte også flere priser, blant annet FNs hederspris etter en tur i Libanon i 1989 hvor de underholdt både norske og utenlandske FN-soldater. I dag har Nymoen lagt drag-karrieren til side, mens Schrøder fortsatt holder det gående. The Great Garlic Girls er stadig aktive og opptrer både ved arrangementer for næringslivet og trekker fulle hus i inn- og utland.

1990-tallet: Gruppenes storhetstid og kamp mot hiv og aids

Drag ble et vanlig skue i hovedstaden utover på 1990-tallet. I kjølvannet av hiv-epidemien utgjorde dragshow et tyngdepunkt for LHTBTQI-miljøet. De elleville gledespikene var en av showgruppene som gjorde seg bemerket, samtidig som Viruskveldene trakk fulle hus og fylte kontoen for hiv-forebyggende tiltak.

Drillarguri imponerte alle med sine fargerike uniformer og stavferdigheter. Vølva, Erotica, Siw Sibelius, Bøtta Pedersen, Brita Bollemus, Freak Family og Diva Dean gjorde alle entré på osloscenen. Der og da utgjorde de substansen i norsk drag.

Mange våget seg opp på podiet for å lipsynke til et enkeltnummer på

lokale arrangementer, og disse bidro til følelsen av at underskogen vokste. Her er det dessverre ikke plass til å gå nærmere inn på alle de nevnte personene og gruppene, men vi skal bli litt nærmere kjent med De elleville gledespikene og Virusgruppen.

De elleville gledespikene

Scenelyset ble tent for De elleville gledespikene i 1990, på Gledeshuset Ludvik, som den gang lå i kjelleren på Rockefeller. Gruppen besto av Anders Rogg, Espen Hana, Geir Morstad, Ivar Tindberg, Jørn Morstad, Kåre Nybakk, Morten Rudå og Stein

Rosenlund. Innen drag er det vanlig å lipsynke til låter med kjente kvinnelige artister. De elleville gledespikene brøt denne tradisjonen med selvskrevne tekster fremført i kabarettform – live! Skuespiller Espen Hana og Tramteaterets Anders Rogg sto for kompet. Tekstene deres kunne ta

The Great Garlic Girls. I champagneglassene ser vi fra venstre Terje Schrøder, Olav Klingen og Jonny Nymoen.
FOTO: TOR KVELLO/SE OG HØR

opp samfunnsaktuelle temaer med kvinnepolitisk brodd. En av deres minneverdige forestillinger var «Over alle grenser – en europeisk dame-cabaret». Scenelyset ble slukket i 1995 med showet De elleville gledes-pikene går om bord på Rebekka West. I dag heter steder Elsker, og er Norges hovedscene for drag.

Virusgruppa

Hiv-viruset er den største tragedien som har rammet den skeive verden. Mange kristenkonserverve kalte pandemien Guds straff mot syndige mennesker, og mente de fikk som fortjent. Virusgruppa var et helse-tiltak etter modell fra USA. En tur til San Fransisco fikk Geir Morstad og Anders Rogg til å sammenkalle til et møte med Helseutvalget og Stein Rosenlund. På den tiden var Rosenlund arrangementsansvarlig på utestedet Den Sorte Enke («Enka»). Foruten Morstad, Rogg og Rosenlund, besto Virusgruppa av blant andre Arne-Harald Hansen, Rolf Thommasen, Geir Lindahl og Øyvind Palm. Med tiden kom Jostein Pedersen til, og artistnettverket hans ble en stor ressurs. Virusgruppas veldedighets-show ble supplert med større og min-

dre navn. Alle opptrådte pro-bono. Arbeidsgruppen hadde faste møter hver mandag og showtime onsdag.

Premiere på Virusgalla ble holdt på Enka på nyåret 1992. Formålet var først og fremst virusforebygging og budskapet om sikrere sex. Etter et spektakulært åpningsnummer holdt man ett minutts stillhet for hiv-ofre. Et sterkt øyeblikk. Etter stillheten eksploderte et forrykende show, og aftenen ble starten på en rekke

uforglemmelige gallakvelder. Etter hvert ble flere artister med i gruppa, og store navn fra kultur, underholdning og politikk kastet glans over arrangementene. Pengene rullet inn til trivselstiltak og folkeopplysning. Kampanjen ble en suksess. Dypt alvor ble formidlet med glimt i øyet. Det ble sagt at for hver person budskapet nådde fram til, kunne norske skattebetalere spares for en million kroner. Dragshow reddet ikke bare liv, men

Showgruppen Drillarguri imponerte alle med sine fargerike uniformer og drillferdigheter på 1990-tallet. Foto fra Homodagene i 1993.

UKJENT FOTOGRAF/LØVETANN/SKEIVT ARKIV

bidro også til å bekjempe hiv-stigmaet. Etter ti år avrundet Virusgruppa en viktig epoke i norsk drag.

2000-tallet: dragkingene kommer

Før tusenårsskiftet var dragscenen i praksis forbeholdt menn. Med det nye millenniet kom også en ren dragking-gruppe frem i rampelyset. Mens noen grupper kunne ha showkvelder på en fast ukedag over flere måneder i strekk, kunne andre holde helaftens show i forbindelse med en høytidsdag eller en festival. Heller ikke her er det plass til å presentere alle som hadde fortjent det, men vi skal stoppe opp ved Cabaret Cusa og Da Kings.

Cabaret Cusa ble startet opp av Dean Erik Andersen og Bjørn Sande Larsen aka Lillebror. Sistnevnte var eier av utestedet Spartacus. I 2001 solgte han stedet, men tok med seg konseptet til London Pub. Cabaret Cusa var enestående i sitt slag som *åpen scene*. Her var alle velkomne. En kjerne av faste artister smeltet hver søndag sammen med tilfeldige aktører fra fjern og nær. Ensemblet var velfungerende og driftig, og ga rom for nye dragspirer på en intim og upretensiøs scene. Åpenhet og rausket løftet Cabaret Cusa til enorm popularitet. I seks år underholdt Cabaret Cusa stamgjestene på London

Pub, inntil konseptet opphørte i 2007. Lillebror flyttet til Gran Canaria, hvor han siden har gjort stor suksess som entertainer og produsent.

Noen driver også med dragshow andre veien, altså at kvinner opptrer som menn. Men det er langt mellom kongene. Da Kings ble etablert av seks kvinner i 2006. De fikk profesjonell hjelp av blant andre skuespiller Robin Bratlie fra Grenland Friteater og koreograf Anne-Mette Vold, og senere av regissør Jannicke Sæbø. Sammen blåste de liv i dragkingsjangeren her hjemme. Da Kings helaftens forestillinger *It's A Man's World* og *Reloaded* høstet stor applaus fra et variert publikum. På sine norgesturneer 2006–2009 ble de lagt merke til langt utover det skeive miljøet. Numrene var dyktig regissert, og damene gjorde det meste selv, fra musikkredigering til kostymesøm. Gruppen splittet opp i 2009, men kom sammen igjen allerede året etter. Da dukket de opp på NRK i dokumentarfilmen *Jenter med baller*, regissert av Kenneth Slotterøy Elvebakk, som senere er vist på en rekke filmfestivaler verden rundt. Gruppen er nå oppløst.

Hvorfor ble dragshow så populært på 2000-tallet? Man kan se det slik: Et frø ble sådd på 1970-tallet, spirte på 80-tallet, vokste opp på 90-tallet

og blomstret på 2000-tallet. I dag fortsetter avleggere å forgrene seg i mange retninger.

Avslutning

Den norske dragscenen er relativt liten sammenlignet med andre land. Men den er i dag mer inkluderende, kreativ og mangfoldig enn noensinne. Sosiale medier og strømmetjenester har gitt norsk drag et oppsving, der artister og ulike grupper opptrer i ulike sjangre, nisjer og kjønnsuttrykk.

Kilder og litteratur

Artikkelen er utdrag fra forfatterens bok *Parykker, stiletter og frigjøring – historien om norsk dragshow* (2020), Kolofon forlag. Boka bygger på et større intervjumateriale med eldre og nye artister, samt innsamling av bilder, plakater og flyers.

Daisy Sælen Hafstad er kvinne med transbakgrunn, artist og en av Norges viktigste dragshowprodusenter. Hun har vært redaksjonssjef i Rubicon TV, arbeidet som arrangør og eventplanlegger, vært lokalpolitiker i Oslo Høyre og nestleder i FRI – Foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold, avdeling Oslo-Viken. I snart 30 år har hun vært forkjemper for LHTBQI-rettigheter i Norge.

Fra homotog til pride parade

Skeive feiringer i Oslo 1982–2022

«Vi er mange flere – resten står blant dere!» Med taktfaste kamprop som dette kom det første Homotoget nedover Karl Johans gate en junidag i 1982. Hvor mange vi var, finnes det neppe noe tall på, men det var beskjedne saker, sammenlignet med våre dagers kjempearrangement Pride Parade. Størrelsen sier ikke minst noe om samfunnets holdninger og hvordan de er blitt endret i løpet av disse førti årene.

Det er vanskelig for den som ikke selv har vært med på historien å forestille seg hvor annerledes forholdene var for homofile, den gangen den første i rekken av de årvisse skeive feiringer i Oslo ble arrangert. Selv om straffelovens forbud mot homoseksualitet var blitt opphevet, var mange av samfunnets fordommer og tabuer fremdeles fullt virksomme, og slike tabuer holdt de fleste homofile og lesbiske inne i skapet, overfor både familie og omgivelser. Det å gå i tog på gaten, og bli sett av alle, var derfor et stort skritt for de modige som deltok. De fleste holdt seg trygt blant tilskuerne på fortauet, eller kanskje aller helst langt unna. Forresten var det ganske glissent også på fortauene, og på Karl Johan var det stort sett bare noen

Homotoget 1983 på vei nedover Karl Johan. Merk fraværet av tilskuere. FOTO: LARS HELGE FRIVOLD

tilfeldige lørdagshandlende som fikk med seg hva som foregikk. Homotoget, og hele Pride-feiringen, har sitt opphav i at homoser, lesber og ikke minst transer i

New York i 1969 gjorde motstand mot politiets årelange trakassering. Begivenheten er i ettertid kalt Stonewall-opprøret eller Christopher Street Day, etter stedet der dette skjedde.

Datoen for opprøret, 27. juni, er blitt en merkedag for den internasjonale homobevegelsen. I Norge var det tidlige forsøk på å markere dagen gjennom mindre punktdemonstrasjoner, og i 1975 ble det arrangert et demonstrasjonstog som skulle gå fra St. Hanshaugen og ned til sentrum. Men indre uenigheter, særlig mellom kvinner og menn, og mellom de som var for og imot partiet AKP, bidro til at dette ble en nokså mislykket affære. Etter dette arrangementet skrev signaturen «Trond» (Trond Indahl) en skarp kritikk i DNF-48s interne medlemsblad Mulius, der han kritiserte måten de vedtatte parolene var blitt satt til side på. I årene etterpå kom det til flere splittelser i homobevegelsen. En gruppe meldte seg i 1976 ut av DNF og dannet organisasjonen AHF, Arbeidsgrupper for homofil frigjøring. Den igjen ble splittet i 1978. Samme år ekskluderte ledelsen i DNF alle som også var medlem av AHF. Misnøye med disse eksklusjonene førte til opprettelse av en rekke nye organisasjoner, som samarbeidet i FHO; Fellesrådet for homofile og lesbiske organisasjoner i Norge, men med sterk avstand til DNF-48. Denne splittelsen besto frem til 1992, da tiden hadde leget de fleste sår, og alle gikk sammen i en ny landsdekkende

Homodagsfeiring 1984 i Spikersuppa, med Elsa Lystad som hovedattraksjon.

Forfatteren på vei til homotoget 1983, med håndplakat hentet i «AHF-kjelleren» i Fredensborgveien, like ved der bildet er tatt. På plakaten er både en regnbue og en lambda, en bokstav i det greske alfabet som var offisielt internasjonalt symbol for homofil frigjøring, men som siden er utkonkurert av regnbueflagget. UKJENT FOTOGRAF/P.E.

organisasjon, LLH, i dag kalt FRI – Foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold.

De første markeringene og togene

De mange uenighetene innad i homobevegelsen var uten tvil en viktig årsak til at det etter 1975 varte helt til 1982 før det igjen ble organisert

et tog i Oslo som en felles markering av 27. juni og Stonewall-opprøret. Mistilliten var fremdeles stor mellom de to organisasjonene DNF-48 og AHF, som hadde hatt separate punktmarkeringer disse årene. Nå skulle de samarbeide om et demonstrasjonstog, et viktig felles arrangement. Flere fra den første komiteen kan fortelle at

det på forhånd var bekymring for at det hele skulle strande på hardnakete parolekrav fra den andre parten. Men samarbeidet viste seg å gå godt, uten konflikter om paroler eller andre saker. Det var en grunnleggende enighet om ikke å ha noen forhåndssensur av de parolene folk ønsket å ha med i toget. Den gode stemningen var

Togavslutning på det folketomme og regnvåte Youngstorget, 1984.

med på å legge grunnlaget for videre samarbeid i årene som fulgte, og etter hvert samling til én organisasjon.

Alt stort begynner i det små, og slik var det også med homodagsfeiringen. For det var bare én dag det foregikk, den gang. Først var det et arrangement ved Wergelandstatuen i Spikersuppa, med oppildnende paroler og diverse underholdning, gjerne med en kjent person som skulle trekke publikum, slik som Elisabeth Granneman eller Elsa Lystad. Så gikk deltakerne – de som turte – til tog-oppstilling på Tullinløkka bak Historisk museum, og deretter gikk toget bort Frederiks gate, nedover Karl Johan og bortover Torggata, for å ende på Youngstorget. Der var det helt tomt, ingen mennesker og ingen utesteder, og avslutningen ble derfor et antiklimaks, spesielt hvis det også regnet, som det jo har gjort av og til i årenes løp. Til gjengjeld ble dagen i mange år avsluttet med stor fest om kvelden, det første året på Folkets Hus og deretter i flere år på Ingeniørenes Hus, og der var «alle», uten hensyn til ideologisk tilhørighet.

Fra tog til parade

Gjennom årene ble ruten for toget variert, og man kom bort fra den stusslige avslutningen på det øde

Youngstorget. I flere år på nittitallet var det oppstilling på Jernbanetorget, og så gikk toget oppover Karl Johans gate, med avslutning på Universitetsplassen. I 2002 var det samling før toget på Youngstorget, der det nå var blitt mer forberedelser og mer liv, og så gikk toget bortover Torggata og oppover Grünerløkka, med avslutning på Kuba – et fint sted, men da fikk man ikke med seg sentrum og Karl Johan, og den ønskede oppmerksomheten som tiltaket kunne fått der. Fra 2003 og de følgende årene ble det oppstilling på Rådhusplassen, med toget i en sløyfe gjennom byen, oppover Karl Johan og avslutning tilbake på Rådhusplassen, der det også var satt opp utekafeer og diverse underholdning. Slik var det blant annet i 2005, da Oslo første gang var vert for det store fellestiltaket Europride (andre gang var i 2014). Men Rådhusplassen var på sett og vis for stor og for åpen, og mange savnet den mer intime atmosfæren i Spikersuppa, og det tettere samværet under trekronene der. I 2012 ble festen igjen holdt i Spikersuppa, og fra 2015 har dette vært fast tilholdssted for det som etter hvert er blitt utvidet til en «Pride Park», med flere dagers underholdning og samvær, både før og etter paraden. Togavslutning her har på den annen

side ført til fullstendig trafikkaos i sentrum, når så mange tusen mennesker skal presse seg inn på et nokså lite område, som deltakere eller tilskuere. Ved den hittil siste paraden, i 2019, var det frustrasjon hos mange fordi flere av de mest spektakulære lastebil-flåtene rett og slett ble dirigert vekk av politiet, og fikk dermed ikke være med på avslutningsetappen langs tettepakkete Karl Johan. Siden 2010 har paraden startet på Grønland, for på den måten å dekke bydeler med et stort innslag innvandrere, som ble antatt å være mer skeptisk til homofrigjøring. Det er altså etter hvert store deler av Oslo sentrum som får oppleve paraden i sitt nabolag.

Gjennom disse årene har homo-toget – etter hvert omdøpt til Skeive dager og dernest i 2014 til Pride Parade – endret seg, ikke bare i omfang men også i innhold og karakter. De første årene var det stort sett bare folk som selv var homofile som deltok, og toget hadde dermed preg av at dette var homofile og lesbiske som viste seg frem i åpenhet, og med en undertone av trassig kamplyst, mer enn preget av latter og underholdning. Kampsangene ble akkompagnert av et enslig trekkspill eller noen gitarer, som ikke ble hørt så mange meter unna. Det var en stor forand-

ring da det utover nittitallet ble vanlig å ha med lastebiler som «flåter» i toget. Det har ikke bare gitt mulighet

for diverse fargerik underholdning, men også for store lydanlegg som pumper kraftig dansemusikk ut over

toget og omgivelsene, og det bidrar uten tvil til å løfte feststemningen mange hakk.

Lærguttas lastebil i 1997 innledet paradeinnslag med tablåer og underholdning, og ikke minst fengende dansemusikk, til glede for både deltakere og tilskuere.

Fagottkorets flåte 2016 og Bamseklubben 2017 med store hjerter.

Sykepleierforbundets seksjon i 2008, med oppstilling i Kongens gate ved Akershus.

LO-flåte på Grønland, 2014.

Politiets seksjon i toget, 2016.

Forsvarets seksjon i toget, 2015.

Også det generelle inntrykket av toget har endret seg sterkt siden begynnelsen. Mens det først var stort sett bare homofile og lesbiske som deltok, kom det etter hvert med forskjellige støttegrupper, dels foreldre og venner av homofile, men også fagforeninger og andre, som dermed ga toget en bredere samfunnsmessig legitimitet, og vel også gjorde det mer «ufarlig» å delta. Samtidig vannet nok dette ut togets tydelige karakter av å representere homofiles egen kamp, og dreide hele arrangementet mer over mot generell støtte til de homofile – eller til de «skeive», som etter hvert er blitt en mer vidtfavnende betegnelse på ulike identiteter. I dag er slike støtteinnslag, fra fagorganisasjoner og bedrifter, store og markante innslag i Pride-paraden. Noen har en tydelig kommersiell profil, noe det nok ikke er like stor begeistring for hos alle. Spesiell oppmerksomhet har det vært om deltakelsen fra miljøer som lenge var skeptiske til homosaken. Det gjaldt ikke minst deltakelsen fra politiet, der den første politimannen som gikk i toget i uniform opplevde å bli vendt ryggen til av kolleger. I dag er dette helt forandret, både med en stor kontingent av politifolk i paraden, men også markert blant annet ved at Oslo politikammer i 2019 inviterte

Kirkens deltakelse i homodagene har sittet langt inne, men det har ikke hindret aktivister innen kirken i å ta initiativ til egne markeringer, i paraden og i gudstjenester. Her i 1997.

til et møte der de ba uttrykkelig om unnskyldning for politiets tvilsomme praksiser i holdninger og oppførsel opp gjennom årene.

Større samfunnsmessig betydning

Selv om markeringene i Oslo alltid har tatt utgangspunkt i lokale forhold i Norge og Oslo, har også det internasjonale perspektivet hatt en plass i bevisstheten hos deltakerne, og i innslagene i toget. Det har alltid vært med paroler som støtter homofiles kamp i andre land i verden. Organisa-

sjoner som International Friendship Group på åttitallet, og Skeiv Verden i dag, har tatt opp både forhold ute i verden og de spesielle problemene som homofile med innvandrerbakgrunn står overfor. I 1988 hadde ILGA – The International Lesbian and Gay Association – sin verdenskonferanse i Oslo, i tilknytning til homodagen. Denne samlingen, den viktigste internasjonale homohendelsen i Norge til nå, ble blant annet markert med motakelse på Rådhuset. Det var sterkt å oppleve deltakere fra flere land som

nærmest gråt av bevegelse over å bli ønsket velkommen med håndtrykk av byens ordfører, og få høre positive taler i verdige omgivelser under Rådhusets kongebilder, alt i sterk kontrast til forholdene i landene de kom fra, med levekår preget av fortielse, undertrykkelse og direkte vold.

Men stort sett har de politiske sidene av homotoget, eller Prideparaden, tatt utgangspunkt i hjemlige forhold og i aktuelle problemer. I mange år var kampen mot aids en av de mest alvorlige sakene som ble markert i toget, både i form av paroler og ved deltakelse av familie og venner av aids-pasienter, som også markerte seg tydelig i toget. Mer konkrete kampsaker, slik som kravet om en partnerskapslov, og etter hvert en felles ekteskapslov, har også blitt markert når dette var aktuelle saker på dagsordenen.

Likevel er det først og fremst humor og livsglede som alltid har vært det som sterkest har preget dette arrangementet, både i de tidlige tider som Homotoget, og frem til dagens Pride Parade. Dette avspeiler nok at humor alltid har vært et av de homofiles viktigste forsvarsvåpen i en ofte fiendtlig verden. Det gjelder både innad og utad. Ikke minst har homsene lært av erfaring at en av de beste

Skeiv verden i et regnvått tog, 2013.

Støtte til kravet om partnerskapslov, 1993.

måtene å snu tilskuernes reaksjoner fra skepsis og avvisning til smil og forståelse, nettopp har gått gjennom å appellere til deres humoristiske sans, og ved å få dem til å le, og dernest kanskje til å snu litt på sine forutinntatte holdninger.

Alt i alt avspeiler det skeive opp-toget gjennom hovedstadens gater de store og mangfoldige endringene som samfunnet har gjennomgått i synet på homofile og lesbiske, og skeive i det hele, i disse årene. Det er endringer som først og fremst har vært kjempet frem av de homofile selv, gjennom politisk innsats på mange fronter. Like viktig for holdningsendringer hos folk flest har vært den kampen hver enkelt har stått i, der de har kommet ut av skapet overfor familie, venner og omgivelser. I den kampen står hver enkelt på mange måter alene. Derfor er det desto viktigere å kunne hente styrke og stolthet i fellesskapet, slik det synliggjøres hvert år når tusenvis av glade homser og lesber, og andre skeive, toger gjennom Oslos gater i en folkefest som etter hvert nesten er på størrelse med 17. mai. Det hadde nok ikke pionerene i 1982 kunne forestilt seg.

Bildet av folkehavet på Grønland under paraden i 2019 beskriver mer enn ord samfunnets holdninger til skeive siden det første homotoget.
FOTO: REIDAR ENGELSBÄK/BLIKK.

Kilder

Teksten er bygget på forfatterens egne erindringer, dagboksnotater og fotografier. I tillegg muntlige opplysninger fra Johan Haakstad, Trond Indahl, Geir Morstad, Gunnar Olsen og Eivind Åse. Bildene er ved forfatteren der ikke annet er opplyst.

Leif Pareli er sosialantropolog og arbeidet 1984–2018 som konservator ved Norsk Folkemuseum med ansvar for urfolk og minoriteter. Han har også vært aktiv i organisasjonsarbeid, blant

annet Samisk museumslag, Norsk ICOM og den norske Blue Shield-komiteen. Han tok i 2007 initiativ til prosjektet Bååstede, om tilbakeføring av samisk museumsmateriale til de samiske museene. Han har siden studietiden vært aktiv i homobevegelsen, der han deltok i opprettelsen av Homofil Bevegelse i Bergen 1979 og var første leder der. Han har siden arbeidet med å sikre homohistorisk kildemateriale, og var blant initiativtakerne til Skeivt Arkiv ved Universitetsbiblioteket i Bergen.

Land med lovforbud mot homofili, 2016.

2019: Den siste paraden før covid-pandemien satte en foreløpig brems på Pride-feiringer. Toget hadde dette året en seksjon som hedret pionerene fra det første toget i 1982, mange av dem deltakere også nå. Banneret gjengir kampropet fra 1982, men merk at regnbuen ikke har fargene i omvendt rekkefølge som den gang.
FOTO: TURID EIKVAM/P.E.

Vi gjør oppmerksom på at teksten er skrevet før hendelsene som rammet Pride 2022.

Vi dro alle til byen

Over hele verden, også i Norge, var det mange unge homofile som valgte å flytte til storbyene. Tanken var at livet ville bli lettere å leve der. I de samme byene skulle mange bli smittet med hiv.

Det er femti år siden jeg satte meg opp i sengen med et gisp. På vei inn i søvnen hadde en tanke slått ned i meg som et innvendig lynnedslag. «Jeg er sånn!» tenkte jeg. Jeg ble redd, dette ville jeg ikke være, men jeg visste at det var sant, og at det var ugjenkallelig. Jeg forsto der og da at jeg var homofil. Dette hendte en vårnatt i 1972, jeg var 12 år, samme år som homoseksualitet ble avkriminalisert i Norge.

Mange år etter den vårnatten, befant jeg meg på et seminar for hiv-positive homser. Vi var på et hotell langt utenfor Oslo, vi var rundt førti menn fra tidlig i tyveårene til begynnelsen av femtiårene. De fleste av oss hadde gått om bord i en buss som stod anonymt parkert ved Oslo domkirke. Ingen av oss var åpne om vår hiv-status. Nesten ingen av oss hadde vært med på lignende tidligere.

«Dette er Norge», sa lederen av seminaret, mens han gikk ut på det

Første mai-tog 1990 med parole om smittevernloven.
FOTO: MIMSY MØLLER/LØVETANN, SKEIVT ARKIV

store tomme gulvet. Han pekte; «Her er Kirkenes, her er Trondheim, Bergen, Stavanger, Kristiansand, Tønsberg, Oslo, Hamar». Han marker-

te hvert sted med ulike fargede ark. «Nå vil jeg at dere skal stille dere i den byen, eller i nærheten av den, som dere kommer fra».

Vi stilte oss lydige opp, ganske jevnt fordelt utover dette imaginære norgeskartet. To til tre i de større byene, eller i nærheten av dem, syv stykker fra Oslo og omegn. «Nå vil jeg at dere skal stille dere der dere bor nå», sa seminarlederen. Alle bortsett fra to forflyttet seg til Oslo.

Vi hadde alle reist til «byen» – det var lettere å leve som homse der, for der var det flere av oss. Dette delte vi med homser over hele verden, alle de som hadde flyttet til New York, San Fransisco, Sydney, Berlin, London, Paris ...

Jeg var også en av disse som hadde reist til byen for mange år siden for å få et fellesskap og for å treffe andre, men nå var jeg ikke «bare» en homse lenger, men en som levde med hiv, og da var det andre ting å ta hensyn til. Da ga ikke byen den samme tryggheten. Nå ville vi møtes utenfor byen, på et nøytralt sted. Ja, det var et paradoks.

Hiv, humant immunsvikt virus, påvirket mitt liv lenge før jeg selv ble smittet, noe jeg nok deler med mange andre homser som var unge på åtti- og nittitallet.

Første gang jeg virkelig ble oppmerksom på den mystiske sykdommen, som tok liv av unge friske homofile menn i California og New

York, var i 1983. Jeg bodde i London. Det var en søndag morgen, jeg og min daværende kjæreste lå og leste hver vår avis etter frokosten. Da kom jeg over en lengre artikkel som tok utgangspunkt i en dokumentar fra USA, som BBC nettopp hadde vist. «Killer in the Village» var tittelen, den viste sykdommens alvor og spurte etter svar. De første tilfellene var blitt registrert i USA i 1981. Det første navnet den fikk var «Gay Cancer» så var det GRID – «Gay Related Immune Deficiency». Vi snakket litt om dette, kjæresten og

jeg, men vi følte oss ikke truet, vi var forelsket og USA var langt borte.

Det skulle ikke ta lang tid før dette endret seg, plutselig stod vi midt i alvor, som nå hadde fått navnet AIDS.

For oss som tilhørte gruppen menn som har sex med menn var viruset og dets ødeleggelser snart overalt. Venner ble smittet, ble syke, innlagt på sykehus og noen døde.

Var vi redde? Ja, jeg var i alle fall det. Jeg husker at jeg hadde perioder hvor jeg ikke turte å ha sex, men forholdet jeg hadde vært i hadde tatt

T-skjorte med klart budskap.

FOTO: MIMSY MØLLER/LØVETANN, SKEIVT ARKIV

Hiv-positive Henki Hauge Karlsen ble oppsagt som kelner ved pianobaren Papillon i Fredrikstad, og vant til slutt saken i Høyesterett i 1988.

FAKSIMILE FRA AVISEN FRITT FRAM, FORLØPEREN TIL DAGENS BLIKK, UTGITT AV DNF-48

slutt, så nå var jeg singel, og jeg var ung og full av lyst. Det var umulig å tøyle dette. Vi var mange i samme situasjon. Så vi testet oss jevnlig. En uke måtte vi vente før vi fikk svar – det var en uke i ingenmannsland. Lettelsen var stor når svaret var negativt. Så sa vi at «fra nå av skal jeg aldri», men så gikk ukene og månedene og så satt man der igjen og ventet på et prøvesvar.

I alt dette rullet livet på, flott og nådeløst, og igjen ble jeg løftet ut av meg selv gjennom forelskelsens kraft. Denne gangen dyptgripende og total. Jeg følte meg privilegert.

Vi hadde vel vært sammen i et halvt år da han ringte meg og fortalte at han hadde testet positivt for hiv. Tiden sto stille. Jeg var i Telemark, han var i Oslo – jeg ville bare holde rundt ham, vise ham at jeg ville være hos ham. Det fantes ikke tvil i min sjel, men det var ikke enkelt. Vi ville jo bare nærhet, vi var nyforelsket, og så skulle vi plutselig forholde oss til

sykdom og død. Det hadde aldri gått hvis ikke han hadde vært så sterk.

Men selv nå fant livet tilbake til en slags normalitet og en hverdag. Vi klarte å leve med dette spøkelset hengende over oss.

Åtti- og nittitallet var nådeløst. Det var mange som ble syke og døde, millioner ble smittet globalt, ingen visste hvordan dette ville ende.

Det var krigsoverskrifter i avisene. Vi kunne lese at aids var den nye «svartedauden» eller «Guds straffedom». Ulike absurde forslag dukket opp som at «alle hiv positive burde tatoveres i lysken» eller «interneres på Bjørnøya». Dagbladet hadde en mygg på forsiden, luftet spekulasjoner om man kunne bli smittet gjennom et myggstikk. Vi leste om bartenderen Henki Hauge Karlsen som var den første med hiv i Norge som stod frem offentlig. Han hadde blitt oppsagt som kelner ved pianobaren Papillon i Fredrikstad. Han gikk til sak mot sin arbeidsgiver og vant til slutt i Høyesterett i 1988. Noen uker senere døde han på Ullevål sykehus.

Smittefrykten var stor på den tiden, det var mye usikkerhet og uvitenhet. Det ble begått mange feil og overgrep.

Samtidig var det en enorm medisinsk mobilisering og en solidaritet

over hele verden blant mennesker som levde med hiv og aids. Et samarbeid og samhold mellom medisiner og pasienter som verden kanskje ikke hadde sett før. Aids-syke stilte seg til disposisjon for å teste ut legemidler som ennå ikke var godkjent. Det var medisinske fremskritt, vi begynte å høre om muligheten for at det kanskje ville komme medisiner som kunne bremse utviklingen av aids. I all motløsheten var det tent et håp.

Min kjæreste rakk det ikke. Han døde 6. april 1996. De første medisinene kom høsten samme år.

Mitt liv gikk videre, jeg famlet meg fremover. Det var gode stunder og det var dårlige stunder. Etter hvert forsvant hiv og aids fra avisoverskriftene, medisinerne hadde lagt et lokk på dramaet. Jeg var ikke redd lenger, jeg følte at jeg hadde nok kunnskap til å unngå å bli smittet.

En solfylt desemberdag, to dager før julaften, ble jeg oppringt av sekretæren til min fastlege. Hun sa jeg måtte komme inn på legekontoret for å ta en ny blodprøve. De hadde funnet noe «smuss» i blodet mitt, sa hun. Jeg hadde vært på en rutinekontroll for ti dager siden, og hadde som vanlig bedt om at de testet for hiv, så for meg kunne dette «smusset» bare bety en ting: jeg kjente den samme viss-

heten som jeg hadde den natten som tolvåring.

Så førte livet meg igjen ut på et nytt spor, og min reise tok en ny retning. Nå var det altså min tur til å leve med dette, nå var det jeg som skulle til Ullevål sykehus, ta blodprøver og begynne på medisiner.

Da jeg ble smittet i 2003, var verden diametralt forskjellig fra bare noen få år tidligere. Medisinene var nå så gode at vi med hiv ikke bare overlevde, men var friske eller tilnærmevis friske. Det hadde vært et medisinsk gjennombrudd som få hadde trodd var mulig. På få år hadde hiv beveget seg fra død til liv.

Allerede samme dag som jeg fikk beskjeden fra legekontoret, hadde jeg ringt og fått snakket med en som også levde med hiv. Jeg husker den samtalen som om det var i går, selv om det nå er over atten år siden. Jeg snakket med ham på T-banen på vei til en god venninne som hadde vært den første jeg ringte til. «Kom hit, du skal ikke være alene i kveld», hadde hun sagt.

Samtalen med ham, som arbeidet som frivillig hos Pluss-LMA (i dag HivNorge), hadde åpnet opp en dør i meg. Jeg visste at jeg ikke orket å gå inn i et nytt skap. Jeg hadde vært i «homseskaper» i nesten ti år av

mitt liv, samlivet med min kjæreste gjennom ni år hadde også vært preget av at ingen, eller svært få av de aller nærmeste, skulle få vite om hans status. Jeg tenkte at det orker jeg ikke en gang til, selv om jeg ikke helt forstod hvordan jeg skulle få det til.

Det tok ikke lang tid før det åpnet seg en klar vei videre, en vei jeg begynte å gå med kraftfulle skritt. Jeg begynte å involvere meg i ulike pasient- og frivillige organisasjoner.

Hvor er de alle sammen?

I min søken etter å møte andre som levde med hiv oppdaget jeg at gruppen var usynlig, de hadde gått under jorden. Vi visste jo at vi var mange. Bare det året jeg ble smittet, hadde det vært en fordobling av antall nydiagnostiserte innen gruppen menn som har sex med menn, nesten 60 stykker i 2003. I årene som fulgte hadde tallene steget til rundt 100 per år. Men hvor var de?

Først ble jeg sjokkert, så ble jeg sint, eller opprørt. Det hadde gått mange år siden bissetelsen til min kjæreste, jeg hadde fulgt med i utviklingen av medisinene, men jeg hadde ikke vært involvert i hiv-relatert arbeid. Jeg trodde, som mange andre, at når medisinene som gjorde det mulig å leve med hiv kom, ville skyld-

og skamfølelsen forsvinne, sammen med frykten for diskriminering og stigmatisering. Der tok jeg feil. Denne oppdagelsen gjorde noe med meg.

Ja, for hvorfor var de så redde? Hvorfor var jeg redd? Hva var det vi fryktet? Det var ikke bare i Norge, men i alle land at hiv var omgitt av taushet.

Fra viruset begynte å ta liv av unge homofile menn i USA, har det vært det vært forbundet med skyld og skam. Et seksuelt overførbart virus. Homser. Narkomane. Prostituerte. Viruset hadde ikke en moralsk agenda, men måten det rammet på, ble utnyttet av enkelte som bidro til å gjøre det synonymt med ulike sub-grupper og miljøer.

Det var vel derfor vi var redde. Redd for hva folk ville tro og mene. Redde for å bli utstøtt, ikke være en del av flokken. Det er vel fortsatt noe av det som skremmer oss mennesker mest – en slags urmenneskelig frykt?

Åpenhet

Da jeg bestemte meg for å stå offentlig frem med min hiv-status, var det fordi jeg hadde en agenda, fordi jeg ville benytte min åpenhet som en døråpner, som en plattform hvor jeg kunne arbeide for å spre informasjon

og gjøre det enklere å leve et fullt og helt liv med hiv.

Men før noe om meg eventuelt kom i avisene, ville jeg fortelle det til mine nærmeste. De fleste vennene visste det, men ikke familien eller gutta i bandet som jeg sang med. Jeg ville informere alle disse direkte og ikke gjennom et avisoppslag. Jeg var redd. Jeg var forberedt på å bli avvist, men ingen avviste meg.

Det var befriende å stå frem, våge å møte frykten. Det føltes som jeg tok noe av livet tilbake, gjenvant kontroll.

Parallellene fra homokampen var tydelig for mange av oss. Det fantes ulike lover og regler som la alt ansvaret på de som levde med hiv. Disse var med på å opprettholde stigmatiseringen og diskrimineringen. Jeg ønsket å bidra til endring.

Det første jeg tok tak i etter at jeg sto offentlig frem i 2006 var innreiseforbudet til USA for mennesker med hiv. På den tiden var det mange land som hadde ulike restriksjoner og forbud, disse var stort sett innført før medisinene kom, da uvitenheten og smittefrykten var stor. Mange av disse reglene og lovene møtte liten motstand siden de som i hovedsak ble smittet tilhørte marginaliserte grupper.

Hiv-viruset har påvirket livet mitt sterkt. Det har tatt fra meg noe av det kjæreste jeg hadde, men det har gitt meg en hensikt, noe å arbeide for. Min vei tok en annen retning, jeg ble ført inn på ukjent terreng. Der fikk jeg møte mennesker som ga meg nye perspektiver, ga meg opplevelser og utfordringer jeg kanskje ellers aldri ville ha fått. Det er jeg takknemlig for.

FOTO: THOMAS WINJE ØIJORD

Flere av oss engasjerte oss også sterkt i kampen å få fjernet straffelovens §155, «hiv-paragrafen», som den ble kalt. Vi mente at loven virket mot sin hensikt, da den la alt ansvar på den hiv-positive, noe som ikke stimulerte til at folk testet seg eller valgte å være åpne om sin status. Den opprettholdt på den måten stigmatiseringen og diskrimineringen. Dette var stikk i strid med UNAIDS anbefalinger, vi visste alle at det ikke var gjennom straffeloven vi bekjempet dette viruset.

Parallelt med dette var vi en liten gruppe som reiste rundt i landet til alle de største sykehusene for å bidra til å styrke den helhetlige ivaretakelsen av alle som levde med hiv. Medisinene ble bedre og bedre, men det var ikke nok i seg selv til å bidra til en normalisering. Vi som var engasjert i dette arbeidet oppnådde mye på relativt kort tid.

Det har skjedd mye siden homofili ble avkriminalisert i 1972 og siden en 12-åring bråvåknet en vårnatt samme år. Det har også skjedd mye siden unge menn i USA begynte å dø av en mystisk sykdom i 1981. Ja, også siden jeg ble diagnostisert i 2003.

Vi er ikke helt i mål på alle områder ennå, men unge homser tenker kanskje ikke at de må reise vekk for å

kunne leve som de ønsker, og homser med hiv har kanskje ikke behov for å skjule seg lenger?

Dette viruset har påvirket livet mitt sterkt. Det har tatt fra meg noe av det kjæreste jeg hadde, men det har gitt meg en hensikt, noe å arbeide for. Og jeg har lært og opplevd mye.

Kim Fangen arbeidet i mange år som skuespiller og sanger, ble senere engasjert i hiv-relatert arbeid nasjonalt og internasjonalt. Nå ansatt ved Sørlandet sykehus som erfaringskonsulent og prosjektleder for ulike brukerrettede tiltak. Er også engasjert som brukervedvirker ved Universitet i Agder.

Pissoaret som fikk nasjonal verdi

Ifølge Kulturminneloven er kulturminner «alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til». Alt kan imidlertid ikke bevares, og antikvariske myndigheter må gjøre et utvalg. For kulturminnevernet er det i dag et mål å gi et så bredt og dekkende bilde av vår historie som mulig. Skeiv historie har inntil nylig hatt liten plass i vernearbeidet. Men skeive kulturminner finnes. Pissoaret i Stensparken ved Fagerborg kirke, kalt «Kjærlighetskarusellen», er ett av dem. Det ble fredet i 2009.

Minoritetenes kulturminner

I senere år har minoriteters kulturminner vært et satsningsområde i norsk kulturminnevern, og vi har kommet et stykke på vei når det gjelder utvelgelse og fredning av slike. Kulturminner knyttet til nasjonale minoriteter har hatt særlig fokus. Nasjonale minoriteter defineres som befolkningsgrupper med langvarig tilknytning til landet, og i Norge gjelder dette kvener/norskfinner, jøder, skogfinner, romer og romanifolk/tatre. Som urfolk faller samene utenfor i denne sammenhengen. Ved å underlegge både Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter, samt Minoritetsspråkpakten, har Norge faktisk forpliktet seg til å ta vare på disse gruppenes kultur-

minner. Kulturminnevernets satsning har vist at det gjennomgående er få kulturminner bevart etter disse minoritetene. Dermed er det ekstra viktig å ta vare på det som finnes.

Det finnes også andre minoriteter i samfunnet. En av de største er antakelig homofile og lesbiske – i senere år utvidet til LHBT+. Den historiske kriminaliseringen av homofili gjør imidlertid at det eksisterer svært få kulturminner knyttet til denne gruppen. Det handlet jo i stor grad om å «gjemme bort» en stigmatisert seksuell legning – og slett ikke om å flagge den offentlig. Derfor etablerte man treffsteder innenfor allerede eksisterende bygningsrammer eller grøntstrukturer– og så diskre som mulig.

Kulturminneåret 2009 – dagliglivets kulturminner

I 2009 ønsket man å bidra til å synliggjøre også denne delen av vår historie gjennom Kulturminneåret 2009, Miljøverndepartementets og Kulturdepartementets fellessatsing med hovedfokus på dagliglivets kulturminner. Sluttrapporten fastslår at «det er en viktig oppgave å gjøre kulturminner relevante i dagens samfunn, slik at mennesker blir berørte og nysgjerrige i møte med dem. Kulturminneåret 2009 hadde derfor som målsetting å inkludere *alle* grupper i befolkningen, uansett kunnskapsmessige forutsetninger og kulturelt ståsted; i et felles løft for å ta vare på kulturarven».

Følgelig valgte Riksantikvaren hver måned ut et fredningsobjekt «...knyttet til fellesskapsverdiene i det offentlige rom, at de hadde vært del av vår nære fortid og at de hadde hatt en samfunnsmessig nytteverdi.» Dessuten ønsket man å synliggjøre ulike typer kulturminner som deler av våre omgivelser. Følgelig var bredden stor: Frognerparken, hoppbakken ved Skui i Bærum, busskuret «Grabben» i Sør-Varanger, sjøbadet på Hellesylt og «Løkkekiosken» i Tromsø, melkeramper i Selbu og pissoaret i Stensparken i Oslo.

Det sistnevnte ble formelt fredet

den 28. april 2009 og markert med et arrangement i parken. I Riksantikvarens sluttrapport fra året beskrives arrangementet slik: «Kontrasten til et folkerikt arrangement i Frognerparken var stor, ettersom det bare var noen få personer til stede ved markeringen av fredningen, til tross for at både miljøvernministeren og Oslos ordfører deltok i arrangementet. Arrangementet fikk mye pressedekning, med innslag i NRK1 Østlandssendingen som det viktigste.» Det skrinne fremmøtet, der forresten også byrådslederen var til stede, hadde muligens sammenheng

Skeiv historie har inntil nylig hatt liten plass i kulturminnevernet. Men skeive kulturminner finnes. Pissoaret i Stensparken ved Fagerborg kirke, kalt «Kjærlighetskarusellen», er ett av dem. Det ble fredet i 2009.

FOTO: TURID ÅRSHEIM/RIKSANTIKVAREN

med at valget av å frede et pissoar var mer kontroversielt og mindre interessant for folk flest enn den populære Frognerparken.

Funkis-pissoaret

Urinalet, som var tegnet av byarkitekt Harald Aars, preges av et karakteristisk funksjonalistisk formspråk og sto ferdig i 1937. I Riksantikvarens fredningsvedtak beskrives bygningen slik:

Konstruksjonen består i hovedsak av tre elementer. En sirkelformet betongsåle utgjør fundamentet. Oppå denne sålen er et sylinderformet veggelement oppført på

Pissoaret bærer nå preg av flere års manglende vedlikehold.

FOTO: JANNE WILBERG

jernstolper. Et flatt rundt tak bæres av en firkantet midtsøyle. I hvert hjørne av søylen er det satt opp skillevegger av skifer slik at det dannes fire båser. Båsen som vender mot skjermveggenes åpning har tett betongvegg med jerndør. På tegningene er dette markert som rekvisitarom. I tillegg til den bærende funksjonen skjuler også midtsøylen røropplegg og vanntilførsel med uttak til de tre urinalbåsene. Pissoaret er hvitmalt, taket er kobberteppet og

fundament samt båser er kledd med Oppdals heller. Belysningen består av fire lampekupler montert på undersiden av taket.

Vi kan supplere med at urinalet opprinnelig hadde en annen fargesetting, nemlig mintgrønn, men den er senere overmalt.

I tillegg til å ivareta sin åpenbare nyttefunksjon, skulle pissoaret ha en estetisk funksjon som parkelement.

Utformingen skulle dessuten være slik at snø og regn ikke slapp inn og at den skjermet for innsyn. Samtidig skulle bygningen være luftig, slik at man unngikk ubehagelig lukt. Det må konkluderes med at både de estetiske og de praktiske ambisjoner ble innfridd.

Med sin elegante kioskliknende form synes bygningen fremdeles å ha en utrolig cool utforming, og vi sakser fra fredningspapirene:

Formålet med fredningen er å bevare pissoaret i Stensparken som et sanitær-historisk viktig eksempel på storbyens håndtering av et av dagliglivets mest trivielle behov. Videre skal fredningen sikre bygningens arkitekturhistoriske verdi som et karakteristisk eksempel på 30-tallets funksjonalistiske formgivning.

Samtidig føyde pissoaret seg inn blant flere nye elementer, da Stensberg-parken ble oppgradert med en større kommunal satsning i 1930-årene. Det ble satt opp en mindre fontene nedenfor Blåsen ved Stensgata, adkomsten ble forbedret og lekeplasser anlagt. Den øverste av dem ble utstyrt med vannbasseng der barna kunne gå på skøyter om vinteren. Dessuten ble det anlagt karuseller, samt et stort leskur i funkisstil; og ditto barneurinaler.

Synliggjøring av den skeive historien

En annen sak var at funkis-pissoaret i svært mange år fremsto som et yndet og velkjent treffsted for homofile menn, noe som gjenspeiles i dets mange «kjælenavn». Mest kjent er vel «Kjærlighetskarusellen», men også «Lykkehjulet», «Den runde tønne», «Soppen» og «Paraplyen» har vært brukt. Og slik danner pissoaret et slags monument over et kapittel i de homofiles historie i Oslo, og dermed en anerkjennelse av en stor gruppe mennesker. Slik miljøvernminister Erik Solheim uttalte til Nettavisen i forbindelse med fredningsseremonien: «Heldigvis har samfunnet vårt i løpet av en generasjon gjort store framskritt slik at homofile i dag ikke trenger møtes på slike steder lenger. Men også derfor er det viktig å frede dette bygget, for å bevare den delen av historien vår for ettertiden.»

Fredningen omtales også i Blikk, som ble etablert i 1991, og er Nordens eldste eksisterende LHB-T+ -magasin. Her uttalte blant annet daværende konservator ved Norsk Ffolkemuseum og aktiv i Homoarkiv-gruppen Leif Pareli at pissoaret var som: «... et spor fra gammel homo-historie, fra ei tid da møtesteder som dette ble betraktet som en torn i øyet av det bestående.» Dermed vektla

Pareli den stigmatiseringen av homo-seksualitet som hadde funnet sted i så alt for mange år.

I samme reportasje i Blikk møter vi også Svein Skeid, en annen tydelig stemme blant dem som gjennom mange år hadde arbeidet med å ta vare på og synliggjøre. Også Svein Skeid er begeistret for at urinalet skal fredes:

Da jeg ble kontaktet av Riksantikvaren angående fredningen i oktober, tenkte jeg ... Jøss! Det var en gledelig overraskelse. Endelig har antikvariske myndigheter satt foten ned for raseringen av homoseksuelles kulturminner. Allerede i 1990 skrev jeg at Vannverket anbefalte å rive funkistoalettet som på homsemunne ble kalt Siste sjans i Korsgata ved Grunerløkka.

Samtidig viser Blikk til at Skeid i en artikkel i Fritt Fram i 1990 hadde beskrevet pissoaret i Stensparken sammen med en lang rekke andre treffsteder og arenaer for «cruising»: «Pissoaret ligger meget åpent til, så her har man måttet være veldig på vakt. Det kan være et meget farlig sted for homser.» I samme artikkel trekker han fram at Lars Saabye Christensen i thrilleren *Blodets bånd* fra 1985 beskriver et blodig knivdrap på en homofil mann i dette pissoaret.

Nasjonal anerkjennelse

Dermed ble fredningen av pissoaret en av de første, om ikke den første, offisielle anerkjennelsen av kultur-arven knyttet til minoriteters historie i Norge: Med fredningen skrev man LHBT+ -historien inn i landets kultur-arvfortelling. Så får vi håpe at Oslo kommune snart tar ansvar for å sette i stand denne bygningen, som nå bærer preg av flere års manglende vedlikehold. Det hadde vært jubileumsåret for avkriminaliseringen av homo-seksualitet verdig.

Janne Wilberg er magister i kunsthistorie og har siden 2011 vært byantikvar i Oslo. Som avdelingsdirektør i Miljøverndepartementet var hun også ansvarlig for planleggingen av Kulturminneåret 2009.

Kilder og litteratur

Kulturminneåret 2009 Dagliglivets kulturminner Sluttrapport, Riksantikvaren 2010
Linn Bertheussen, *Riksantikvaren freder pissoar*, NRK nett, publisert 28. april, 2009
Lov om kulturminner. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50>
Uriner med andakt – pissoaret er fredet, art. Knut Jul Meland/ Nettavisen 28.04.09
Kjærlighetskarusellen fredes, Blikk onsdag 03. desember 2008
Riksantikvaren: Vedtak om fredning av 28.4.2009 Oslo Byleksikon <https://www.oslobyleksikon.no/side/Stensparken>

Skeiv kuratering og kunstaktivisme i Oslos loft, kjellere og undergrunn

Historien om en av verdens lengste sammenhengende formidlere av skeiv kunst

*Art is not a mirror to reflect reality,
but a hammer with which to shape it.*
(Bertolt Brecht)

Under radaren, tabu og vakuum

Internasjonalt kan man se en bevegelse rundt skeiv kunst allerede på slutten av 1800-tallet, ikke minst i Berlin. På 1960- og 70-tallet blomstret den i lys av *Gay Liberation Movement*, som tok fart parallelt med frigjøringsbevegelser og ungdomsopprør over hele den vestlige verden.

Den tidlige skeive kunsten har i liten grad eksplisitt uttrykt ikke-heterofil seksualitet. Skeive kunstnere har lenge måttet orientere seg under radaren gjennom «kodede» fremstillinger av skeiv kjærlighet gjennom bruk av kunstens sublime, subtile budskap og virkemidler¹. Uansett hvor «skjulte» kunstnerne var, ble flere

oppfinnsomme nok i sine dobbeltliv til at deres livshistorier ble nedtegnet. Indre liv, uoppfylte lengsler, seksualitet, livssmerte og fellesskap som brøt med konvensjonene, ble tematisert i koder, som man lærte å kjenne igjen. Menn med gult slips eller sokker, «Hanky Panky-kodene» som signaliserte seksuelle preferanser, ring i høyre øre og så videre, gjorde det mulig å identifisere hverandre sosialt. I kunsten og i hjemmets dekor var bilder av St. Sebastian for mannlig homofile og Venus-speilet for lesbiske viktige referanser.

Kunst er viktig, fordi den tilbyr en unik frihet til å gå inn i det som ikke er legitimt å snakke om; det forbudte, det tabubelagte, det unevnelige. Selv om lesbiske ikke ble omfattet av straffelovens paragraf som kriminaliserte homofile, og at straffeloven stort sett var sovende, var det sosialt sett en betydelig risiko for de fleste å bli identifisert som homoseksuell. Selv mange år etter opphevelsen av kriminaliseringen, ville det få alvorlige konsekvenser å bli identifisert som skeiv. Det å ikke ha en kultur å speiles i og bli bekreftet gjennom, gjør oss fremmede for oss selv. Det å skjule seg for samfunnet gir en dobbel fremmedgjøring. Kunstnerne kan tangere det som ingen andre samfunnsarenaer

våger gå inn i. Viktigheten av å uttrykke seg illustreres av høyesterettsdommen, som i 2018 avkriminaliserte homofili i India. Her står det: «Denial of self-expression is akin to inviting death».² Det at noen våget og stå imot konformitetspress og implisitte og eksplisitte trusler, er avgjørende for overlevering av kultur og bygging av identitet. Alternativet ville være et dødelig indre og ytre meningsvakuum. På mange måter forutsetter politisk frigjøring kunstens sprengkraft og evne til å berøre og endre folk. Den forutsetter også hvordan vi ser og forstår hverandre og selve virkeligheten. Denne artikkelen handler om kunstnerne som stod frem, og den skeive aktivistiske kunstens organisering og utvikling i Oslo i vår nære fortid. En fortid som ikke kan spores lengre tilbake, fordi det var kriminelt å være synlig, og fordi vi mistet en hel generasjon av kreative og fargerike folk i «homopesten», da aids la deler av homolandskapet øde på 1980- og 90-tallet.

Skeive utstillinger

I skeivt kulturår snakkes det mye om lovverkets og offentlighetens begrensning av skeives liv. Men historisk var det heller ingen automatikk i at skeiv kunst var velkommen i skeive miljøer.

En av de aller første spesifikt skeive kunstutstillingene i Oslo ble arrangert våren 1985. Da Fin Serck-Hansen skulle stille ut sin serie «10 blå menn», som var ment å synliggjøre homomangfoldet, ble dette mangfoldet for drøyt for homobevegelsen. Homomiljøet var konservativt, og menn skulle kle seg pent med skjorte og slips, ha velstelt frisyre og høre på slagermusikk. Menn i dameklær, gummi og lær, som noen av bildene portretterer, var tabu. I dag inngår bildene i den norske nasjonalskatten i Nasjonalmuseets samling. Fin forsøkte å henge opp en plakart for utstillingen på Metropol, det viktigste møtestedet for norske homofile på 1980-tallet, men plakaten ble refusert av Forbundet av 48, forgjengeren til FRI, som eide Metropol. På Café de Stijl fikk han derimot vise bildene sine.³

Skeiv kunst har hovedsakelig blitt vist i de skeive tidsskriftene, på utestedene og under pride-festivalene. Det er der skeive først og fremst har vært synlige, det er der vi har kjempet, det er der vi har kunnet finne og møte hverandre uten altfor stor risiko. Man finner mye skeiv kunst om man graver i de skeive tidsskriftene Løvetann, Mulius, Fritt fram og Blikk, og senere MELK og flere andre. Samlingsstedene Kvinnehuset, Homohuset, Skipper-

Plakat til den første skeive gruppeutstillingen «Natt & Dag» i 1985 med illustrasjon av initiativtaker Øyvind Rausets arbeid «Ensomhet med dyne», som nå både er i Pride Arts og Elton Johns kunstsamling.

Lesbisk kunst – fins det?

Av INGER JACOBS

Vi hadde et noe forskjellig syn på hva «lesbisk kunst» var. Jeg mente at det var kunst laget av kvinner for kvinner. Et billedlig uttrykk for hvordan kunstneren som kvinne, så på og følte for sitt eget kjønn. Ane Reppe (presentert et annet sted i bladet, og selvfølgelig en av de to tilstedeværende kunstnere), mente at ingen kunstner, mann eller kvinne, ville like å bli satt i bås, uansett hvilken merkelapp som ble klistret på den. Bente Fønnebe (blir også presentert et annet sted i bladet, og den andre av de to), protesterte ikke da jeg spurte om hun hadde laget lesbisk kunst, men fortalte villig vekk om en fordums tid hvor hun tok opp bestillingsverker fra lesber innen miljøet som så gjerne ville ha uttrykt noe i bildeform, og ikk evar i stand til å utføre jobben selv. Det kunne gjøre var å angi farger og å skissere opp innholdet av verket, for så å overlate utførelsen til Bente. Hun folte seg som deres forlengede arm, og om hvor nervøst og med hjerte-bank hun hadde presentert et par—tre bilder for hver av kundene til å velge ut ifra. Det som kanskje har satt seg best fast hos henne er gleden som skyllet igjenom henne da den andre utbrøt: Jamen... det var jo akkurat sånn jeg ville ha det, jo.

Ane hadde følt samme reaksjoner. For henne var de ikke knyttet til kjønn men til dyktighet og full utdeling for et arbeid en selv kunne stå inne for. Reaksjonen var herlig nok uansett hvem som framkalte den.

14 LOVETANN 4-87

Det oppsto en lengre diskusjon i Løvetann-redaksjonen i forbindelse med dette nummeret. Diskusjonen gikk på hvorvidt homofil følsomhet fantes i kunsten, og konklusjonen var at den absolutt var til stede for homsenes vedkommende, men fins den for lesber? Vi fikk vel aldri noe skikkelig svar på det spørsmålet, så Judith og jeg ble enige om å prate med to lesbiske kunstnere om hva de syntes.

Både Ane og Judith har hatt bilder med på homoustillinga på AHF-loftet i homouka flere år på rad med verker. Hun syntes at utstillingen var litt vel amatørmessig, og etterlyste flere proffe kunstnere. Dette dreide samtalen inn på hva en proff kunstner var for noe, i motsetning til en amatør. Ane mente at den som maler et proff kunstverk vet hvorfor hun gjør det. Vet hvorfor hun stiller akkurat de fargene opp mot hverandre, og ikke overlater utviklingen i bildet til tilfeldigheter, slike som at en har igjen en masse farge i den koløren... den må jeg få brukt opp.

«Det har jeg litt følelsen av når jeg ser homoustillinga,» sier hun. Judith grunner og utbryter: «Jamen, da angriper du min motivasjon for å være med der. Det definerer meg som student og amatør.»

Ane avbryter: «Ja, men du kan da være litt bevisst for det.» Judith gir seg ikke : «Jo, men jeg går på skolen for å lære meg know-how, teknikker som jeg seinere kan benytte meg av. Jeg vil ha meg forbeholdt retten til å henge opp bilde-mine trass i å stille som amatør.» Ane kom tilbake til at det var ingen ting i veien for å stille ut på utstilling så sant en kunne stå inne for det en hadde gjort.

For utstillinga i fjor hadde arrangementskomiteen hatt en liknende diskusjon som den vi hadde hatt i Løvetann. Hva var kvinne-kunst? Var det kunst laget av en kvinne som laget en kvinne, eller var det kunst av

en kvinne laget av en mann , eller var det en mann laget av en kvinne? Jeg holdt beinhardt på min egen definisjon... kvinne-kunst er hvor kvinnen som kunstner er totalt lojal mot sitt eget kjønn i gjengivelsen av det. Lesbisk kunst, derimot, kan være den samme slags uttrykksform ispedd en klype erotikk. Jeg lurte på om de andre hadde noen synspunkter på lesbisk kunst? Det ble forte blikk og taushet rundt bordplata. Bente grep ordet og mente at erotisk som begrep er altfor snevett i vårt samfunn. Hun kunne selv oppleve det i perioden hvor hun tok imot bestillingsverker fra lesbe-miljøet. Hun sa videre: «Jeg kan ikke kom-ponere musikk, men når jeg kom-poneer sammen med en kvinne som kan, så føler jeg at hun utvider meg, oppfyller meg, er min forlengede arm. Dette er den samme typen erotikk. En evne til å stryke en annen kvinne med hårene, et forhold, langt fra seksuelt, men allikevel et forhold. Det er kanskje her solidarite-ten til hverandre kommer inn.

Judith: Det er jo absolutt et sam-beholdt, det å dele et kunstprosjekt, maleri eller musikkverk.

Jeg beveget meg videre langs kan-ten av stupet, og ymtet frampå at om en kvinne tegner for andre kvinner, så tegner hun jo egentlig for seg selv, for den personen hun er, og for det kjønnnet hun tilhører. En evne som menn vanskelig kan tilgne seg på våre premisser.

Judith kaster seg inn i samtalen: Jeg tegner ikke for meg selv, men for

Natt & Dag — homofil kunst, hva der det?

Av SVEIN ENGELSTAD

Foto: Hans Aarsund

Kunstutstillingen »Natt & Dag», som ble arrangert i forbindelse med Homodagene i Oslo i år, viste et stort mangfold blandt homofile kunstnere. Hovedinntrykket jeg sit-ter igjen med er at utstillingen holdt et noe høyere nivå i år enn tidligere.

At utstillingen var mangfoldig kan være bra for å vise bredde i de ulike kunstneriske uttrykksformer, men det kan også bety at utstillingen ble sprikende, noe jeg tildels syns den var. Enkelte av utstillerne stiller sikkert ut sammen i andre fora også, mens andre ikke gjør det. Her var det samlet 11 ulike kunstnere med tilsammen 43 arbeider i ulike teknik-ker som skulptur, foto, maleri, grafikk, tegning og annet. Det som bandt utstillerne sammen her var at de selv var homofile, det var ingen homofil *tema-utstilling*, selvom ho-mofil/lesbiskhet var et viktig gjenn-omgående tema.

Hva er homofil kunst?

Homofili/lesbiskhet ,som tema i kunsthistorien er nærmest ikke eksis-terende. De fleste kunsthistorikere og kunstkritikere er så bigotte at de prøver alle mulige bortforklaringer av åpenbare homofile tema i kunst-verk. Ved omtale av antikke kunst-verk som har et åpenbart homo-erotisk innhold prøver man helst å oversse dette faktum eller bortforkla-re at det dreide seg om kjærlighet mellom menn. Forhold mellom menn og gutter i antikkens Hellas var til visse tider adskilte mer intime enn hva «den moderne tid» er vant til, dette forklares svenvede med at det dreier seg om bestemte ledd i gut-tenes utdanneise. Hvis vi går lenger frem i tiden »vet alle» at Michelan-gelo var homofil, men ingen snakker om det og han gjorde heller ikke noe oppsvis rundt det. Ingen av hans viktige verker viser noen klare homo-erotiske motiver, selv om alle hans menn er ytterst sensuelle og ikke kunne vært utført uten en stor kjær-lighet til mannskroppen.

38 LOVETANN 4-87

Det skeive bladet Løvetann var en viktig formidler av den skeive kunsten. Overskriften i 1987 viser hvor fremmed tanken på at kunst kan være skeiv er, selv for skeive, 15 år etter avkriminalise-ringen.

Oslo. Det mest eiendommelige ved tradisjonen er at selv etter 40 år er utstillingene fremdeles kunstnerstyrte og sidestiller uetablerte og profesjo-nelle kunstnere.

Utstillingen i 1985 vakte stor opp-sikt og fikk en helside både i VG og Dagbladet. Den trakk 2452 besøkende i løpet av de to ukene den var åpen, og utstillingen bar preg av at den ble arrangert knapt 13 år etter at homofili ble avkriminalisert. 1/3 av befolk-ningen synes da at «homofile burde begrense sine tilbøyeligheter», som man kunne lese i Dagbladet samme dagen.⁷

Etter en storstilt utstilling på Black Box, Aker Brygge i 1988, kalt «Vibrasjoner», med 23 utstillere og 100 kunstverk, gikk man over til mindre og mer spredte utstillinger på 1990-tallet. I 1996 ble utstillin-gen holdt i de gamle toalettene på Østbanen. Utstillingsarkitektonisk er dette interessant med tanke på at toaletter og pissoarer har en viktig kulturell betydning for skeive, fordi de var en av få møteplasser hvor skeive kunne møtes i det skjulte.

I 2001 etablerte en gruppe skeive kunstnere et mer offisielt kunstner-kollektiv. Utstillingen «Kunst på Skeiva» i Dronningensgate 10 kom til på initiativ fra kunstnerne Jens

NATT & DAG

På utstillingen »Natt og Dag» var alle kunstnerne homofile, men ho-mofili var ikke tema i alles arbeider, der homofili var tema var det hoved-saklig i homo-erotisk sammenheng.

Alf Aðre Berg viste tegninger og akvareller, *Kristin Hagerup* viste skulptur, *Knut-Arne Hansehaug* viste maleri og tegning, *Judith Hauge-Narland* viste maleri og tegning, *Øyvind Rauset* viste tegning og ma-leri, *Ane Reppe* viste pasteller og annet, *Hanna Slazak* viste maleri, *Inge Ove Tysnes*, *Arne Walderhaug*, *Hans Jan Aarsund* og *Kristina Hof-sø* viste alle foto.

I denne gruppen er vel Øyvind Rauset den som er best kjent blandt oss homofile, han har laget illustra-sjoner til Løvetann og Fritt Fram i mer enn 10 år, det var han som illu-strerte Gudmund Vinlands »Will-skudd», han har vært initiativtaker til de fleste utstillingene av homofile kunstnere her i Oslo. Personlig me-ner jeg han er heldigere med sine illustrasjonsarbeider enn med de enkeltstående kunstverkene. Ane Reppe viser stor variasjon i ut-trykksformer, hun hadde en serie uten tittel i kull og pastell med en pregnant komposisjon samtidig som de gav et lett skisse-aktig inntrykk, hun visste også et par utfordrende hestekranier i pastell. Judith Nær-land viste et par spennende nonfigu-rative komposisjoner, samt en tegning »Duffi, versjon II» her var det en sterk spenning i komposisjo-nen. Hanna Slazaks malerier var holdt i et devis surrealistisk form-språk med flere motiver i motivet.

pg:tpg: Fotoseksjonen skilte seg ut som mer enhetlig enn de andre ar-beidene. Det var en rekke sterke bilder med spennende kompo-sisjon, lysbruk og kamerabruk.

Alt i alt var utstillingen interres-sant, og en hyggelig og viktig del av markeringen av Homodagene i Os-lo. Et tips til neste års arrangører er å lage en kortfattet biografi over del-takerne på utstillingen.

Sølvberg og Annika Wattne Rodriguez. Her tydeliggjorde man samskapingen i den skeive kunstbevegelsen, og videreførte en bevegelse hvor skeiv kunst skulle vises på skeive kunstneres premisser: mangfold, inkludering og bred representasjon erstattet tradisjo-nelle kvalitetskriterier og kuratering. Litt etter litt har dette bragt et bredere mangfold inn i det norske kunstfeltet.

I 2002 kalte man utstillingen «Råsaft», og gjengen som sto bak fikk navnet «Skeive Kunstnere». Denne gangen stilte kunstnerne ut flere steder: Galleri Brenneriet, Galleri 21.24-21.25, Galleri GUN og galleri-kafeen Kaffekunst. Antall kunstnere var fordoblet, og ulike uttrykk som videoinstallasjon, tekstil, skulptur, foto, maleri, glass og grafikk var representert.

2003 var begynnelsen for solida-ritetskampanjen «Skeiv solidaritet». Dette var året da USA invaderte Irak. Skeive Kunstnere begynte en tradisjon for solidaritetsinnsamlinger. Senere begynte man også å invitere skeive kunstnere fra land, som er mer van-skeligstilt enn Norge når det gjelder skeive rettigheter, til å delta på ut-stillingene. En kunstaktivistisk profil ble mer tydelig, og gruppa plasserte seg i sjiktet mellom rettighetsbeve-gelsen og det praktiske kunstformid-

lingsfeltet: kunst og politikk i skjønn forening.

I 2003 var utstillingen tilbake i lokaler i Brenneriveien, i Galleri Brenneriet og i Strykejernet kunst-skole. Petter Nome åpnet utstillingen, og dragqueen-dronningen Comtesse von Lüderitz var auksjonarius på kunstauksjonen.

Utstillingen i 2004 ble holdt på Galleri BOA og Galleri 21.24-21.25. Nytt av året var at musikk og dans var representert blant kunstuttrykkene. I 2005 ble Europride arrangert i Oslo, og kunstnerne kalte utstillingen «Pride Art» for å være internasjonale.

Utstillingen ble igjen vist på Galleri BOA og Galleri 21.24-21.25. Solida-ritetsaksjonen ble holdt i samarbeid med homoorganisasjoner i Murmansk og Moldova. Verd å nevne fra utstil-lingen er fotografen Christian Bersets prosjekt «Se min kjole», hvor 12 pro-filerte menn stilte opp i drag (blant annet Atle Antonsen, Sputnik og Sven O. Høiby). Bildene ble trykket opp som kalender, og salget ga 90.000 kroner til solidaritetsarbeidet, en rekord for aksjonen.

I 2006 var utstillingen samlet i kjellerlokalene til Landsforeningen for lesbiske og homofile (LLH) i Kongens-gate med omlag 20 kunstnere under tittelen «Skeivt kulturslepp». Året

Fram til 2015 var det stort sett i kjellere, toaletter og festivaltelt skeive kunstnere kom til for å vise sine utstillinger.

FAKSIMILE: BLIKK, 7/1996

etter ble Skeive Kunstnere en undergruppe av FRI Oslo og Akershus med eget styre og vedtekter utarbeidet av leder Per Eidspjeld. 27 kunstnere deltok med 134 kunstverk i utstillingen, som ble avholdt i «Pride park». I årene frem til 2014 ble Skeive Kunstnere værende i Pride Park, i festivaltelt. Det var utfordrende år med dårlig underlag, gjørme og våte brostein, og ikke minst regnlekkasjer og tyveri. Vi bygde vegger i rekordfart og dekket dem med det billigste stoffet vi fant på Ikea. Utstillingen ble belyst med hjelp av hundrevis av meter med skjøteledninger og skrivebordslamper. Teltet var trangt, men det gjorde det mulig for svært mange mennesker å få tilgang til kunsten, ikke hovedsakelig den vante kunstinteresserte. I 2014 fikk vi laget et eget kunstnerområde i parken med et bredt kulturprogram. Den kjente vandreutstillingen «Queering Sápmi» startet sin ferd på området, slik andre gjesteutstillinger hadde gjort i årene før.

I 2015 gjorde Skeive Kunstnere et kvantesprang og fikk ja på søknad om utstilling i Rådhusgalleriet i Oslo. 57 kunstnere stilte ut 463 kunstverk. Samme år begynte Kulturetaten å støtte kunstnerkollektivet, noe som har vært avgjørende for vekst og utvikling i kvalitet og omfang. Dette

året var også siste gang monteringen og plasseringen av verkene ble gjort av den respektive kunstneren selv. Men valget med å unngå juryering eller utvalg som vanligvis gjøres av en kurator ble videreført. Dette kuratoriske grepet har hele veien vært et bevisst og essensielt valg gruppa gjorde for å utfordre måten kulturfeltet ellers siler, ekskluderer, normerer og av og til sensurerer ytingsrommet gjennom tradisjonelle utvalgsriterier. Skulle vi få et reelt mangfold og representasjon av alle de marginaliserte og underkommuniserte stemmene i kunsten, måtte det tenkes helt nytt. Gruppa valgte å være nysgjerrig nettopp på hva som skjer med mangfold og nytenkning, når den enkelte med støtte i et solidarisk fellesskap selv får bestemme hva som er kunst og ikke, og hva personen selv mener er viktig å vise frem og som representerer hens identitet og budskap. Slik kunne vi få innblikk i et bredt og kanskje mer autentisk spekter av skeive menneskers liv og virkelighet.

Etter å ha leid lokaler på Håndverkeren i 2016, var Skeive Kunstnere tilbake i Rådhusgalleriet i 2017 med rekord på 70 kunstnere fra 20 ulike land. Hele 5000 mennesker besøkte utstillingen «Født sånn – blitt sånn». Kunstnerne var fra 13 til over 70 år og

kom fra hele landet. I tillegg deltok en rekke internasjonale gjesteutstillere. Regnbuebarna må også nevnes. De hadde vært med i utstillingene allerede i mange år. Gjennom årene har Pride Art utviklet et eget program for kreative verksteder og utstillingsplass der skeiv ungdom, barn av skeive familier og kjønnskreative barn løftes fram. Dette var et viktig prosjekt for å portrettere barnas tolkning av familien og sin kjønnsidentitet, og ikke minst for å skape trygge og relevante møteplasser, der barn og unge kan møte og bekreftes av andre som er som dem.

I 2017 utviklet Skeive kunstnere sitt arbeid med skeiv litteratur og scenekunst, og presenterte et stort og mangfoldig program med skeiv underholdning og performance. Dette vakte stor begeistring. For mange ble det viktig å ha en scene og kunne oppsøke skeiv kulturformidling utenfor de folkerike og festpregede arenaene som ellers preger Pride-ukene.

2017 var også første og eneste året, frem til 2022, at en kunstkritiker har gitt utstillingen oppmerksomhet under overskriften «Altfor skeivt» i Klassekampen. Tommy Olsson omtalte utstillingen med uttrykk som «retningsløs graut», «et loppemarked» og «blodfattig appendiks», før han beskrev kunsten som plakater man

Skeiv kunst og skeive kunstnere har blitt forbigått av institusjonene frem til nylig og ikke vært ansett som relevant for majoritetskulturen. Tommy Olsson i Klassekampen er den eneste kunstkritikeren som har kommentert Pride Arts arbeid. Anmeldelsen viste imidlertid liten forståelse for skeiv kamp og estetikk.

FAKSIMILE: KLASSEKAMPEN 17. JULI 2017

Fra åpningen av utstillingen i Rådhusgalleriet 2017. FOTO: PRIDE ART

«Hommage til Oscar Wilde» fra prosjekt GAYGING (Frederick Nathanael og Vegard Øidvin, 2017). Verket var et de første som tok opp manglende forståelse for homofiles identitet og kultur i eldreomsorg. Det trekker samtidig frem mangelen på relevante referanser og forbilder for homofile på vei inn i siste del av livet.

FOTO: MARC KISKA/P.E.

selger på fortauet og anbefalte at gruppa ikke fikk fortsette med disse utstillingene.⁸ Vi svarte han at for den skeive bevegelsen og vår gruppe er det viktig å ta et rom, hvor vi selv formidler og definerer hva som er viktig og signifikant, hva angår mangfold, levd liv og identitet. For å utfordre

fordommer og utenforskap, mener vi at et innenfra-perspektiv og erfaringskompetanse er avgjørende.⁹

Skeive Kunstneres endret i 2018 navn til Pride Art, et navn vi hadde brukt ved flere anledninger for å appellere til et internasjonalt og mer mangfoldig publikum, og ikke minst styrke koplingen til pride-bevegelsen. Samtidig ble det inngått en treårig intensjonsavtale med Oslo Pride AS. Pride Art og Oslo Pride AS samarbeidet i 2018 og 2019 om å samlokalisere utstillingen og den politiske debattarenaen Pride House i et 1000 m² stort festivaltelt på Youngstorget. Samlokaliseringen mangedoblet publikum på begge areaner med henholdsvis 15 000 og 25 000 besøk på 10 dager. Utstillingene «Shameless» og «I Fought – Therefore I am» vakte stor internasjonal oppsikt blant pride-aktivister fra mange land. Utstillingen viste nesten 600 kunstverk av over 100 kunstnere med kulturell bakgrunn fra 25 land. Deler av utstillingen vandret til Arendal under Arendalsuka og videre til Skeive sørlandsdager i Kristiansand under tittelen «Skamløs». Dette startet en ambisjon i Pride Art om å bidra til skeive utstillingstiltak under andre Pride-festivaler rundt om i landet.

Utstillingen var nå vokst til å være en festival i seg selv og rommet en hel dags litteraturmarkering, et rikt sceneprogram med daglige innslag av performance, konserter, dragshow og kunst- og kulturpolitiske debatter i tillegg til selve kunstutstillingen. Flere av de kunstnerne som i dag trekkes fram som representanter for skeive kunstnere fikk sine første visningsopplevelser i Pride Art. De høstet selvtillit og faglig utvikling gjennom møter på tvers av generasjo-

ner og solidaritet mellom etablerte og uetablerte kunstnere på gruppas arrangementer.

I 2019 mottok Pride Art Oslo kommunes kunstnerpris for sin innsats innen Oslos kunstliv. I begrunnelsen het det:

[...] Pride Art er Norges største og viktigste skeive utstilling [...] og et viktig og særegent bidrag til Oslo og landets kulturbilde hvor mangfold [...] Pride Art utvider, utforsker, utfordrer

Trine Skei Grande, året før hun ble kulturminister, besøker Pride Arts utstilling «Blitt sånn – født sånn» i Rådhusgalleriet i 2017, her med kunstner Åse Margrethe Hansen og gruppens høye beskytter, Kim Friele. Dagen etter skriver hun i avisen at dette var den viktigste utstillingen hun hadde besøkt det året.

FOTO: BJØRN ANDRE LANGSET GJERMUNDNES

Når 1500 mennesker kom til åpningen av den skeive kunstfestivalen Wunderkammer på DOGA i oktober 2021, bare dager etter den første gjenåpning av samfunnet etter pandemien, sier det noe om behovet for å ha egne forum for skeiv kunst.

FOTO: PRIDE ART

og beriker hovedstaden og er en viktig bidragsyter til å skape rom for alle til å leve sitt eget liv. Dette gjør de gjennom åpenhet og det enestående verktøyet kunst utgjør i kampen mot diskriminering og fordommer. Utstillingene gir oss en økt forståelse for skeive menneskers liv og virkelighet og bidrar til holdningsendringer og er viktig for Oslo i arbeidet for å skape en inkluderende, varm og raus by.

I 2020 etablerte Pride Art seg som selvstendig, nasjonal organisasjon. Samarbeidet med Oslo Pride ble avviklet. Samme år tok organisasjonen sammen med det skeive kulturtidskriftet MELK initiativ til et permanent skeivt kunst- og kultursenter i Oslo. Dette er en ambisjon den skeive bevegelsen har hatt siden 1970-tallet. Ved å skape en frittstående arena som favner på tvers av generasjoner,

gruppetilhørighet og kunstneriske disipliner, er målet å skape en trygg møteplass som bidrar til fellesskap og økt kunstnerisk aktivitet for skeive. Senteret skal utvide ytringsrommet og skape en trygg fellesarena, der bredden av det skeive miljøet kan møtes, dele kulturopplevelser, debattere, produsere og samarbeide. Det mest akutte er å sørge for å flytte kompetansen ervervet gjennom det løftet Skeivt kulturår gir i 2022 inn i en varig struktur. Skeive er skeive året rundt og har også behov for tilgang på egen kultur utenom pride-festivalene. De fleste minoriteter og interessegrupper har egne kulturhus, mens skeive, på tross av at vi representerer 7 % av befolkningen, mangler trygge og relevante møtesteder utenom festival og utesteder.

2020 var det første året siden 1985 uten utstilling. 130 skeive kunstnere måtte som følge av pandemien avlyse planene om utstillingen «Un/limited». I 2021 kom imidlertid revansjen «Wunderkammer», Norges første skeive kunstfestival på DOGA, som tok imot 10 000 besøkende på 10 dager.

En kommentar til utstillingen som er interessant å løfte frem er kirkerådsleder Kristin Gunleiksrud Raaum som uttrykte følgende:¹⁰

Fra åpningen av utstillingen Wunderkammer på DOGA, 2021.

FOTO: MAREN LINDSETH/BLIKK

Jeg synes at mitt liv er blitt lettere fordi dere har tatt den kampen [...] men det er et tilleggsperspektiv her. [...] Jeg ser at den kampen dere har stått i så mange år, for kjærlighet og kropp, utvider rommet og blir tatt på vegne av oss alle. Det er lettere å være hetero på grunn av denne kampen, slik den kommer til uttrykk her. Det skaper mindre rigiditet, mer åpenhet, og dermed lettere også for oss så manøvrere i verden og i kjærligheten og i kroppene våre. Jeg synes at mitt liv er blitt lettere fordi dere har tatt den kampen. Det fortjener dere som

har stått i den kampen i så mange år en stor, stor takk for på vegne av oss alle. I 2022 ble Pride Art tildelt den høyt-hengende og symbolsterke tittelen som årets Olsokkunstner av Stiklestad Nasjonale Kultursenter. Blant annet skal det lages en større utstilling om skeiv tro, åndelighet og meningen med livet.

To av Pride Arts mest sentrale prosjekter i Skeivt Kulturår er utstillingene i samarbeid med Oslo Museum. På utstillingene, som defineres som pilotprosjekter, skal Pride Art samle viktige erfaringer for å etablere det planlagte skeive kunst- og kultursenteret. På Interkulturelt Museum samler vi representanter for samtlige skeive organisasjoner i utstillingen «Grenseløs. Ikke om oss uten med oss.» i de tidligere lokalene til Grønland politistasjon. Der skal et nå fragmentert skeivt organisasjonsliv, som preges av kamp om ressurser og synlighet, møtes gjennom kreative uttrykk for å portrettere nyansene i det skeive mangfoldet, der politiske og religiøse forskjeller legges til side. På Bymuseet vil utstillingen «SKAPE(T) – Undergrunnsstemmer og frigjøringskamp i skeiv kunst-historie» formidle norsk skeiv kunst-historie for første gang.

Skeivt kulturår kan bli et blaff.

Og det kan bli til varig endring i strukturer og praksiser. Jeg tror det avhenger av at store aktører bruker sin makt til å løfte frem de som faktisk er blitt forbigått, som mangler ressurser og referanser til å komme til. Mest av alt må de legge vekk faglig stolthet, fremmedfrykt og bli flere hakk mer uredde enn de liker å smykke seg med i mandater og formålsparagrafer.

Jeg håper det alltid vil finnes et Pride Art, som alltid vil fortsette å utfordre de vektskålene som styrer hvilken kunst som defineres som verdifull og relevant. Jeg håper dette fellesskapet ikke slutter å åpne det nåløyet man må igjennom for å bli synlig. Og jeg tror det er viktig at det finnes noen som protesterer mot at noen få innen kunst- og kulturverden tilskrives makt til å definere hva som er bra kunst og dårlig kunst, verdifull kunst og verdiløs kunst, profesjonell kunstner og uviktig amatør. Den skeive kunsten gir mening først og fremst i spennet mellom det heteronormative og «mainstream.» Det kjennes viktig å bli anerkjent av den etablerte og offisielle kunstverdenen, samtidig vil vi også alltid være en motmakt, alltid virke forstyrrende på det som er på det konvensjonelle og populistisk. Det er det skeive i sin essens.

*Art is not just for oneself,
not just a marker of one’s own under-
standing.
It is also a map for those who follow
after us.
(Clarissa Pinkola Estés, Kvinner som
løper med ulver)*

*Frederick Lucius Nathanael, psykote-
rapeut, aktivist og kunstner. Har vært
aktiv i utviklingen av kunstnerkol-
lektivet Pride Art siden 2007 og ledet
organisasjonen siden 2014. Kurator
og formidler i Skeivt Kulturår, bl.a.
som mentor for Nasjonalmuseet. Hans
kunst er kjøpt inn av Kistefos Museum
og stilles ut på åpningsutstillingen til
Nasjonalmuseet 2022. Initiativtaker
til etableringen av et skeivt kunst- og
kultursenter i Oslo.*

Kilder

Dagbladet, juni 1985. Referert til i samtale med Øyvind Rauset, 2018 med Frederick Nathanael.
FirstPost, 2018. «*Denial of self-expression is akin to inviting death*»: CJI Dipak Misra’s key remarks in Section 377 judgment. Lokalisert 23. Mai 2022 på: www.firstpost.com/india/denying-expression-of-sexual-orientation-akin-to-inviting-death-cji-dipak-misra-key-re-marks-in-section-377-judgment-5126701.html
Hatterud, B. (2013). *Fin Serck-Hanssen*. Lokalisert 26. mai 2022 på http://www.kunstplass5.no/utstillinger/2013_5_I_see_rainbows/fin.html
Ljøgdø, K. (2017). *Skeiv kunst forbigås i Norge*. Minerva. Lokalisert 1. februar 2022 på: www.minervanett.no/homofili-homofobi-homohistorie/skeiv-kunst-forbigas-i-norge/166580
Nafstad, A. (2016). *Hvilke historier skal fortelles? Museers ansvar i inkludering, formidling og bevaring av minoritetsgruppers historier*. Lokalisert 2. mars 2020 på: www.tidsskriftetmelk.no/posts/hvilke-historier-skal-fortelles
Nafstad, A. (2016). *Hvilke historier skal fortelles?* Melk nr 4. Lokalisert 3. desember 2021 på www.tidsskriftetmelk.no/posts/hvilke-historier-skal-fortelles?fbclid=IwAR-1bFpp0SatWBS8W5bTP5IfvOSlpFqmIn1-CIf_5A9Ct5WC-GRSGGYp00NQ

Olsson, T. (2017). *Altfor Skeivt*. Klassekampen, 5. juli.
Pride Art (2021). Vår historie. Fortalt av Annika Wattne Rodriguez og Frederick Nathanael. Lokalisert 10. Mars 2022 på: https://www.prideart.no/var-historie/
Rauset, 2018. Upubliserte intervjunotater med kunstneren av Frederick Nathanael.
Sikkeland, H. (2017). «Skeivt er poenget, Olsson!» *Klassekampen*, 17. juli.
Solli, M. F. (2019). *Ta et initiativ – Bygg en barrikade! UngMob, Blitz og 80-årenes ungdomsopprør*. Masteroppgave i historie. Institutt for arkeologi, konservering og historie, UiO. Lokalisert 13. mars 2022 på: www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/73102/Masteroppgaven-solli-1---.pdf?sequence=1&isAllowed=y
Ås, I. & Gjevjon, T. (2020). *Vi spiste, sov og drakk feminisme*. Sfinxa – lesbisk trykk

Noter

- 1 Ljøgdø 2017.
- 2 Firstpost 2018.
- 3 Hatterud 2013.
- 4 Solli, 2019.
- 5 Ås & Gjevjon, 2020.
- 6 Rauset, 1985.
- 7 Dagbladet, 1985.
- 8 Olsson 2017.
- 9 Sikkeland 2017.
- 10 Video-opptak fra tale under besøk i Wunderkammer, høsten 2021.

*Pride Art med medlemmer og ledere
tilbake til 1985 tar imot Oslo kommu-
nes kunstnerpris på Oslo rådhus i 2018.
Fra venstre ordfører Marianne Borgen,
leder av Oslo Pride Fredrik Dreyer, Maud
Bianca, kurator Malcolm McKerlie-Hollist,
Bjørn André Langset Gjermundnes,
Frederick Nathanael med diplom, Øyvind Rauset, Marc Kiska, Linnea Syversen, Per Eidskjeld og leder av kultur-
og utdanningskomiteen Harald Nissen.
UKJENT FOTOGRAF/RÅDHUSET*

OSLO MUSEUM TAKKER

Fritt Ord, Bergesenstiftelsen og Kulturdepartementets
gaveforsterkningsordning for støtte til utgivelsen.

FRITT ORD

Bergesen-
stiftelsen

Kulturdepartementet

Oslo

Skeiv oslohistorie

Denne publikasjonen gir noen glimt av Oslos skeive historie og er museets bidrag til «Skeivt kulturår 2022» sammen med utstillinger og ulike arrangementer. Gjennom antologiens 13 artikler blir vi kjent med noen kapitler av byens skeive historie fra slutten av 1800-tallet til i dag. Forfatterne er forskere med bakgrunn i historie, kulturhistorie, kunsthistorie og antropologi og tidsvitner og aktivister som selv har vært eller er en del av kampen for skeives rettigheter og likeverd.

**Skeivt
kulturår
2022**

om;
oslo museum
www.oslomuseum.no

ISBN 978-82-690053-1-8

9 788269 005318